

FOTO ALEJANDRO CEGARRA

Venezolanen zoeken afleiding

Beeldreportage uit bedreigd Caracas

IN HET NIEUWS 4-5

Cultuuroorlog
Radicaal-rechts in Europa ziet weinig in Trump

IN HET NIEUWS 12-13

Isispace
Voor een klein satellietje moet je in Delft zijn

ECONOMIE 25

'Ons' Indië
Geloof als alibi voor een koloniale oorlog

BOEKEN C4-5

NAVO

Rutte waarschuwt voor oorlog

De secretaris-generaal van de NAVO maant Europa in een toespraak in Berlijn zich voor te bereiden op oorlog met Rusland.

Michel Kerres

BRUSSEL

Mark Rutte realiseerde zich dat zijn boodschap over de (on)veiligheid van Europa niet goed past bij de feestdagen, die gekenmerkt worden door hoop, licht en vrede. Hij koos tijdens een toespraak donderdag in Berlijn diepdonkere tinten om het gevaar van Rusland voor Oekraïne én de NAVO te schilderen. Om Europa te waarschuwen verwees hij zelfs naar de gruwelen van de wereldoorlogen. „Rusland heeft oorlog teruggebracht naar Europa en we moeten voorbereid zijn op oorlog van een formaat dat onze grootouders en overgrootouders moesten doorstaan. Denk erover na, een conflict dat elk huis, elke werkplek raakt, vernietiging, massale mobilisatie, miljoenen ontheemden, lijden op grote schaal en extreme verliezen.” Zover hoeft het niet te komen, was de boodschap van Rutte. Als de NAVO-landen hun toezeggingen over verhoging van de defensie-uitgaven

nakomen en de bondgenoten schouder aan schouder optrekken om Oekraïne te steunen en Rusland af te schrikken. Naar de toespraak was met spanning uitgekeken, vlak na publicatie van de nieuwe Amerikaanse Nationale Veiligheidsstrategie waarin onder andere wordt gewaarschuwd dat de NAVO niet verder moet uitbreiden – een vurige wens van de Russische president Poetin. Het document leest bovendien als een regelrechte aanval op de Europese Unie. De Amerikaanse president Trump zelf maakte het er vervolgens niet beter op door Europese leiders in een vraaggesprek weg te zetten als slappelingen. **Grondgebied afstaan** Rutte ging met een grote boog om de controverses heen. Hij gaf Trump een compliment voor zijn inspanningen om een vredesakkoord voor Oekraïne te sluiten. De onderhandelingen daarover zijn in een stroomversnelling geraakt – de Oekraïense president Zelensky zei donderdag dat hij de beslissing om grondgebied af te

staan voor een vredesdeal met Rusland wil voorleggen aan de Oekraïense bevolking, in een referendum of via nieuwe verkiezingen. Rutte is daarom meer dan ooit aangewezen op een goede verstandhouding met Trump. Alleen door in gesprek te blijven met het Witte Huis kan Europa invloed uitoefenen op die besprekingen. **Wij zijn het volgende doelwit van Rusland en we zijn al in gevaar** Wel onderstreepte hij dat de NAVO niet alleen van belang is voor de veiligheid van Europa, maar ook voor de verdediging van de Verenigde Staten. Hij verwees onder andere naar de Russische dreiging in het Arctisch gebied, waar Rusland bijna grenst aan Alaska. Het was Ruttés tweede grotere toe-

spraak sinds zijn aantreden als secretaris-generaal. Vorig jaar december richtte hij zich direct tot de 1 miljard inwoners van de NAVO-landen en vroeg om hun hulp. Ze moesten er bij hun politieke leiders op aandringen middelen vrij te maken voor verhoging van defensie-uitgaven. Want alleen hogere defensie-uitgaven konden voorkomen dat Poetin ooit een aanval op NAVO-grondgebied zou wagen. Ook dit jaar waarschuwde hij indringend voor Rusland. „De donkere krachten van onderdrukking zijn weer onderweg. We moeten heel helder zijn over de dreiging. Wij zijn het volgende doelwit van Rusland en we zijn al in gevaar.” Na zijn oproep van vorig jaar december heeft de NAVO zich vastgelegd op verhoging van de defensie-uitgaven tot 5 procent van het bruto binnenlands product (bbp). Toch is het nu niet de tijd om achterover te leunen, zei Rutte. „Het is geen tijd voor tevredenheid, ik ben bang dat velen in stilte berusten, dat velen de urgentie niet voelen, dat te veel mensen geloven dat tijd aan onze kant staat.”

Rusland, schetste Rutte, is het afgelopen jaar „alleen maar brutaler, roekelozer en genadelozer” geworden, zowel jegens de NAVO als tegen Oekraïne. Hij verwees naar de Amerikaanse president Ronald Reagan, die tijdens de Koude Oorlog waarschuwde voor de „agressieve impulsen van een „evil empire”. Tegenwoordig probeert Poetin weer aan een empire te bouwen en daarvoor gooit hij alles wat hij heeft in de strijd tegen Oekraïne. Tot dusver heeft Poetin dit jaar 46.000 drones en raketten op Oekraïne afgevuurd. Rusland produceert 2.900 aanvalsdrones per maand en evenveel dummy's om de luchtafweer te misleiden. Ook produceerde Rusland dit jaar 2.000 raketten. In zijn poging Oekraïne te vernietigen, ruïneert Poetin zijn eigen land. Volgens Rutte raakten 1,1 miljoen Russen gewond of stierven sinds het begin van de oorlog. Dit jaar vielen er 1.200 Russische slachtoffers per dag. „Poetin betaalt met het bloed van zijn bevolking voor zijn trots. Als hij bereid is Russen op deze manier te offeren, wat is hij dan bereid om ons aan te doen?”

IN HET LAND
AMSTERDAM

ANNE-MARTIJN VAN DER KAADEN

Kerstreuring in Tuincentrum Osdorp

Mieke Sijbrants zoekt naar woorden. Haar balpen zweeft boven de brij van letters en landt bij de ‘h’ van ‘hartstochtelijk’. De langste woorden, weet ze, zijn vaak het makkelijkst te vinden. Kijk, pontificaal in het midden: ‘optimistisch’. En daar: ‘halstarrig’, in spiegelbeeld. Sijbrants („volgende maand word ik 73”) gaat nergens heen zonder haar puzzelboekje. Je ziet er niks van, maar ze heeft twee slechte vingers en puzzelen houdt niet alleen de hersenen soepel maar ook de hand, had de fysio gezegd. En dus maakt ze trouw haar woordzoekers. Zelfs als het om haar heen een dolle boel is.

Als het ergens druk is in december, dan wel in Tuincentrum Osdorp. Het familiebedrijf in Amsterdam Nieuw-West viert Kerst in de overtreffende trap: onder het glazen dak staat een woud van denbomen, fonkelen lichtjes en ornamenten en huist 165 vierkante meter miniatuurkerstdorp. De show trekt elke dag honderden bezoekers. Velen strijken halverwege neer bij Restaurant ‘t Tuinerras, de vaste puzzelplek van Mieke Sijbrants.

Ze komt hier al meer dan veertig jaar, vertelt ze. Vroeger voor een drankje op de dagen dat ze vrij was: „Ik werkte met dementerende ouderen, veel nachtdiensten, week op week af.” Nadat ze een nare val maakte en werken niet meer ging, kwam ze nog veel vaker. Tegenwoordig zeker drie keer per week. Het is gewoon gezellig, zegt ze. „Ik woon alleen, mijn familie zit ver weg. Hier heb ik altijd aanspraak.”

Voor ze ‘sochtends in de tram stapt, gooit ze ook *De Telegraaf* in het mandje van haar rollator. Die leest ze van voor tot achter, waarna ze aan de puzzelpagina begint. „Maak je alle puzzels?”, had de baas van het restaurant haar op een dag gevraagd. „Nee, zei ik, die sudoku’s zijn me veel te moeilijk.” Sindsdien, vertelt Sijbrants, laat ze de krant voor hem apart leggen. In ruil krijgt ze af en toe een cappuccino van het huis.

In het tuincentrum zie je de seizoenen aan je voorbijtrekken. Geen

enkel feest - Valentijn, Pasen, Pinksteren, Halloween - gaat onopgemerkt voorbij. Maar Kerst, vindt Sijbrants, is toch het leukst. Vanwege de reuring, de lichtjes, de muziek. Ze geniet van de busladingen oudjes die speciaal voor de kerstshow bij het tuincentrum worden afgezet. Zaterdag nog: een hele bups aan die tafel daar, aan de appeltaart met slagroom, allemaal een zelf uitgezocht cadeautje op schoot. „Dan denk ik: ja, die hebben echt een leuke dag. Ze komen natuurlijk nooit ergens.”

De koopavonden in december vindt Sijbrants ook een feestje. Dan is het restaurant tot 22.00 uur open, het scheelt weer in de keuken staan. Eén avond had ze per ongeluk ver-

Mieke Sijbrants is vaste klant. ‘Toen ik een keer niet kwam opdagen zat het personeel meteen in de stress’

keerd in haar agenda gezet. „Toen ik niet kwam opdagen, zat het personeel meteen in de stress. De volgende dag zeiden ze: ‘Je moet je wel afmelden hoor, Mieke!’” Dat het tuincentrum op Eerste en Tweede Kerstdag gesloten is, vindt ze niet zo erg. „Dan haal ik twee luxe maaltijden en een klein flesje wijn. En dan is er leuke televisie.”

Een kerstboom past helaas niet meer in haar leven. „Ik ben gek op planten, maar ik woon al jaren tweehoog en heb maar één vensterbank.” Wel zal ze nog op zoek gaan naar een mooi kerststuk voor op tafel. „Ik spaar al drie jaar punten, dus als het goed is kost het me niets.” Of toch misschien... „Vanmorgen zag ik een boompje met rode en zilveren ballen en lichtjes, een heel kleintje.” Haar blauwe ogen twinkelen.

VISUM

Douane VS: toerist moet socialemedia-accounts vermelden

Toeristen die naar de Verenigde Staten willen reizen, moeten als het aan de Amerikaanse douane ligt hun socialemedia-accounts van de laatste vijf jaar opgeven.

Julia Vié
AMSTERDAM

De Amerikaanse douane wil dat toeristen die de VS willen bezoeken binnenkort bij aanvraag van een visum hun socialemedia-accounts van de afgelopen vijf jaar gaan opgeven. Ook alle e-mailadressen en telefoonnummers die ze in de laatste vijf jaar hebben gebruikt, en de namen, adressen en geboortedata van kinderen en familieleden, moeten worden vermeld.

Dat blijkt uit een voorstel dat de douane woensdag heeft ingediend. Uiteindelijk is het de douane zelf die, gebaseerd op commentaar en deskundige adviezen, besluit of een voorgestelde maatregel wordt ingevoerd - organisaties en personen hebben nog zestig dagen de tijd om bezwaar tegen het voorstel te maken.

Als het voorstel wordt aangenomen, zouden de strengere regels voor alle toeristen gaan gelden - ook voor hen (onder wie de meeste Nederlanders) die op een ESTA reizen, het veelgebruikte alternatief voor een visum bij reizen naar de VS. Het opgeven van socialemedia-accounts bij het aanvragen van een ESTA is nu nog optioneel. Wel doorzoekt de Amerikaanse douane soms al telefoons van reizigers.

Trump's strenge antimigratiebeleid lijkt ook de Amerikaanse toerismesector te raken. De Hollywood Boulevard in Los Angeles had deze zomer de helft minder bezoekers dan een jaar eerder. Het toerismebureau van Californië schatte in mei al dat dit jaar 9 procent minder toeristen de staat zou bezoeken dan vorig jaar.

De door de douane voorgestelde regels zouden ook toeristische bezoeken voor het WK voetbal dat de VS volgend jaar organiseren moeilijker maken.

Daar komt bij dat de regering de toegang tot nationale parken vanaf 2026 honderd dollar duurder maakt voor niet-Amerikanen. Gratis toegang tot de parken op de nationale feestdag voor Martin Luther King Jr. wordt afgeschaft - voortaan mogen mensen alleen gratis een nationaal park bezoeken op Trumps verjaardag.

OPENBAAR MINISTERIE

PVV-Statenlid vervolgd voor aanrijden XR-demonstrant

Ole Stegeman
AMSTERDAM

Het Openbaar Ministerie gaat PVV-Statenlid Ronald van Tiggelen vervolgen voor het aanrijden van een demonstrant van Extinction Rebellion, afgelopen maart.

Dat bevestigt de advocaat van de 67-jarige aangereden activiste donderdag aan NRC, na berichtgeving van persbureau ANP. Van Tiggelen wordt vervolgd voor poging tot zware mishandeling, mishandeling, het verlaten van de plaats van een ongeval, gevaarlijk rijgedrag en het verstoren van een vergadering.

Willem Jebbink, advocaat van het slachtoffer, schrijft in een verklaring: „Deze vervolging is van belang voor de bescherming van de demonstratievrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Politici hebben een voorbeeldfunctie. Het met geweld monddood maken

van demonstranten is uitzinnige eigenrichting”, aldus Jebbink.

In maart demonstreerde actiegroep Extinction Rebellion voor het provinciehuis in Haarlem tegen vergunningen voor Tata Steel in IJmuiden. Van Tiggelen was op weg naar een fractievergadering en reed op lage snelheid in openkele klimaatactivisten die de auto-ingang blokkeerden en een spandoek vasthielden.

Daarbij reed de PVV'er de 67-jarige activiste achter het spandoek aan. Zij kwam op de motorkap terecht en liep een lichte hersenschudding op. Van Tiggelen erkent tegenover ANP te zijn doorgereden, maar stelt niet te hebben geweten dat iemand gewond was geraakt.

Aanvankelijk bood de PVV'er geen excuses aan voor het ongeluk, naar eigen zeggen om extra media-aandacht „voor dit soort clubs” te voorkomen. Twee weken later schreef hij aan zijn collega-Statenleden dat hij nooit de bedoeling had om iemand letsel toe te brengen.

RIJKSMUSEUM EINDHOVEN

Rijksmuseum wil met hulp van ASML dependance in Eindhoven

In een nieuw te bouwen museumgebouw in het park naast de TU Eindhoven moet het Rijksmuseum een dependance krijgen.

Merlijn Schoonenboom
EINDHOVEN

Een „iconisch gebouw” moet het worden, „ambitueus”, dat de regio moet „optillen”. In Eindhoven zal een nieuwe dependance van het Rijksmuseum worden gebouwd: het Rijksmuseum Eindhoven. De gemeente Eindhoven wordt eigenaar van het gebouw, het Rijksmuseum Amsterdam verzorgt met wisselende tentoonstellingen de inhoud. De Nederlandse chipmachinemaker ASML, dat zijn hoofdkantoor bij Eindhoven heeft, wordt ‘founding partner’ van het museum.

Burgemeester Jeroen Dijsselbloem van Eindhoven stelde bij een gezamenlijke persconferentie met het Rijksmuseum en ASML donderdagochtend dat hij 80 miljoen euro als eerste uitgave verwacht om het museum te kunnen bouwen. Daarnaast gaat Dijsselbloem van jaarlijkse exploitatiekosten van 11 tot 12 miljoen euro uit. De financiering is nog niet rond, maar met ASML hopen Eindhoven en het Rijksmuseum ook andere geldschietters aan te trekken, waaronder particulieren, andere bedrijven, en de Rijksoverheid.

De architect zal komend jaar worden gezocht, maar gepland is een gebouw van 3.500 vierkante meter dat komende zes tot acht jaar zal worden gebouwd. Het „museum in het groen”, zo omschrijft directeur Taco Dibbits van het Rijksmuseum Amsterdam donderdag het toekomstige gebouw in Eindhoven. Na de presentatie in een evenementenzaaltje lieten Dibbits en Dijsselbloem het parkje aan de rivier de Dommel naast de TU Eindhoven zien, waar het museum moet worden gebouwd. De TU is ook als partner bij het project betrokken. Ook met andere instellingen uit Eindhoven, zoals het Van Abbe Museum, wordt samengewerkt.

Internationaal concept

De plannen ontstonden ongeveer twee jaar geleden. Het Rijksmuseum zocht naar een locatie voor een dependance in Zuid-Nederland om de „collectie zichtbaarder te maken”. Dibbits kende Dijsselbloem, sinds 2022 burgemeester, toen al, en die was op hetzelfde moment op zoek naar manieren om „de voorzieningenopgave in Eindhoven te verbeteren”. De stad beleeft volgens Dijsselbloem economisch „een enorme dynamiek”. Daarom moet nu de „kwaliteit van leven” hoger worden voor nieuwe bewoners en bezoekers: „We moeten ambitieus zijn, want als we kleine stapjes zetten dan lopen we achter.”

Vier weken geleden zegde ook ASML toe mee te doen, waarmee het nieuwe plan de belangrijkste eerste geldschietster had gevonden. Volgens oud-politicus Frank Heemskerk, nu vicepresident public relations and

De fietstunnel onder het Rijksmuseum in Amsterdam. Foto Ruchama van der Tas

countries bij ASML, sprak vooral het thema ASML aan. Het Rijksmuseum Eindhoven wil wisselende tentoonstellingen met werken uit de collectie van het Rijksmuseum Amsterdam tonen, die specifiek draaien rondom het thema ambacht, vakmanschap en creatie. Dibbits wijst er daarnaast op dat het Rijksmuseum via zijn sponsor Philips ook al banden met Eindhoven had.

Met de dependance zet het Rijksmuseum een flinke stap in zijn beleid om elders in het land delen uit de eigen collectie te laten zien. Tussen 2002 en 2014 had het Rijks al een dependance op Schiphol. Sinds 2018 leent het museum onder de titel ‘Schatten uit het Rijksmuseum’ ook werken uit aan kleinere musea

Er is in ieder geval 80 miljoen euro nodig om het museum te bouwen

in Nederland. Het Rijksmuseum wil met deze dependance niet alleen bewoners in de regio Eindhoven bereiken, maar ook bezoekers uit België, Duitsland en Noord-Frankrijk.

Nieuw is het concept van een museumdependance allerminst; het Rijksmuseum volgt een internationale aanpak. De Britse Tate heeft vestigingen in Liverpool (1988) en Cornwall (1993), het Amerikaanse Guggenheim museum heeft sinds 1997 een vestiging in het Spaanse Bilbao, en het Louvre heeft behalve sinds 2017 een vestiging in Abu Dhabi ook in 2012 in het Noord-Franse Lens een nieuw gebouw neergezet. „We hebben goed gekeken naar de anderen”, zegt Dibbits, maar nu gaat het Rijks volgens hem

een eigen invulling hieraan geven.

De ontwikkeling van museumdependances wordt soms kritisch omschreven als een vorm van bedrijfsmarketing in de museumwereld, met het museale hoofdgebouw als flagshipstore en de rest als franchises. Maar zowel museumwereld als gemeenten benadrukken de voordelen: musea hopen op meer zichtbaarheid, de regio's hopen op toeristen en aantrekkelijke voorzieningen voor nieuwe bewoners.

In Brabant zingt het idee van een Rijksmuseum Eindhoven al langer rond. Een dependance van het Rijks zou passen bij de nieuwe status van de stad, stelde een opinieartikel in het *Eindhovens Dagblad* vorig jaar: „Stad en regio zijn rijp voor een prestigieus museum en worden de komende jaren almaar rijper.” Eindhoven ziet zich als brainportregio, een technologisch knooppunt in Nederland, met bedrijven als ASML en de High Tech Campus (slogan: de „slimste vierkante kilometer van Europa”).

Destad Eindhoven wilde niet wachten tot een plan voor een nieuw museum vanuit de Rijksoverheid zou komen, stelde Dijsselbloem. Eindhoven draait „de volgorde nu om”: het begint zelf met het plan, en met ASML als partner hoopt de gemeente voldoende andere geldschietters te overtuigen.

Advertentie

Comenius' Wandeling

Loslaten, bezinnen, groeien en oogsten zijn rijke metaforen voor persoonlijke en professionele ontwikkeling. Zwervend door het Rijk van Nijmegen, over de Walk of Wisdom komen deelnemers aan Comenius' Wandeling tot nieuwe inzichten. Onverwachte ontmoetingen met het vreemde en het ongewone stimuleren tot verwondering en nieuwsgierigheid. Zo groeit een cesuur tussen wat was en wat gaat zijn – vanuit versterkt zelfvertrouwen en zelfrespect.

Start: 11 februari en 10 september 2026

Aanmelden of kennismaken?

Jelle Koppelman, Karen Meulenkamp en Clara Smits ontmoeten u graag. Contact ons via 033 – 422 99 29 of mail naar info@comeniusleadership.nl

comenius Exploring wise leadership together

ONDERZOEK WODC

‘Inperken recht op betogen is niet nodig’

In veruit de meeste gevallen verlopen protesten vreedzaam en veroorzaken betogers weinig overlast, schrijven de onderzoekers.

Eline Nugteren
AMSTERDAM

Ingrijpende wijzigingen van het demonstratierecht zijn niet vereist. Dat concluderen onderzoekers die in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC) rechtsvergelijkend onderzoek naar het demonstratierecht uitvoerden.

Aanleiding voor het onderzoek was dat in het publieke debat – ook bij monde van rechtse politici – veelvuldig klinkt dat het demonstratierecht op de schop moet omdat protesten in Nederland te vaak zouden leiden tot versterking van de openbare orde of (grootschalig) geweld of rellen. Problematisch voor bepaalde politici waren vooral de blokkades van snelwegen en andere infrastructuur door klimaatorganisaties als Extinction Rebellion (XR). Dit zorgde ervoor dat wegen enkele uren onbegaanbaar waren en vereiste een grote politie-inzet.

De onderzoekers nuanceren dat beeld. Zo vormt 97 procent van alle demonstraties geen risico voor de openbare orde en veiligheid (periode 2015-2022). In de overige 3 procent ging het in driekwart van de gevallen om één incident. Slechts 1 procent van de demonstraties met incidenten kende meer dan tien incidenten (wat neerkomt op circa 0,03 procent van alle protesten). „Het beeld dat in politieke en maatschappelijke discussies wordt geschetst, beïnvloedt de perceptie van protesten sterk”, staat in het onderzoek.

Het kabinet-Schoof beloofde in het regeerprogramma „scherper onderscheid [te gaan] maken tussen vreedzame demonstraties en ordeverstorende acties”. Minister David van Weel (VVD, destijds van Justitie en Veiligheid) schreef in een Kamerbrief

dat een „toenemend aantal demonstraties uit de hand loopt”.

Volgens de onderzoekers is het „niet alleen onnodig, maar ook weinig doeltreffend” om het demonstratierecht in te perken, dat is verankerd in artikel 9 van de grondwet. Volgens hen is er „voldoende ruimte” voor zowel de uitoefening van het demonstratierecht als de beperking van demonstraties. Ook zijn de problemen niet altijd te wijten aan de regels; soms heeft de politie bijvoorbeeld niet genoeg agenten beschikbaar om protesten te begeleiden.

Een burgemeester kan bijvoorbeeld een demonstratie verbieden of beëindigen omdat demonstranten zich niet houden aan „voorschriften” die de burgemeester bij de demonstratie heeft gesteld. Zo mogen burgemeesters bijvoorbeeld demonstraties

Het is ‘ook weinig doeltreffend’ om het demonstratierecht in te perken

direct voor de ingang van een abortuskliniek verbieden om „wanorde-lijkheden” te voorkomen. Volgens de onderzoekers biedt de huidige wetgeving „voldoende mogelijkheden” om de uitoefening ervan te beperken.

Engeland

Als voorbeeld van een land waarop Nederland op het gebied van demonstratierechten juist niet zou moeten willen lijken, noemen de onderzoekers Engeland. Daar is het demonstratierecht de afgelopen jaren fors beperkt door nieuwe wetgeving. In het Verenigd Koninkrijk werden in 2023 meerdere nieuwe strafbare feiten aan de ‘Public Order Act’ toegevoegd, zoals het vervoeren van superlijm of hangsloten, het demonstreren met gezichtsbedekking en het blokkeren van (zee)wegen of andere infrastructuur. Hierdoor is de ruimte om te protesteren er aanzienlijk verder ingeperkt.

INTERVIEW ALEJANDRO CEGARRA VENEZOLAANS FOTOGRAAF

In de schaduw van de Amerikaanse dreiging zoeken Venezolanen vooral afleiding

Fotograaf Alejandro Cegarra keerde onlangs terug naar zijn geboorteland Venezuela, dat door Trump op de korrel wordt genomen.

Door **Boris van der Spek** Fotografie **Alejandro Cegarra**

MEXICO-STAD

‘M’et het kleine beetje dat de Venezolanen in Caracas nog hebben, proberen ze afleiding te vinden”, zegt Alejandro Cegarra. De ook voor NRC werkzame fotograaf was een paar weken geleden naar Venezuela gevlogen om familie te bezoeken.

Door de militaire druk van de Verenigde Staten besloten vrijwel alle luchtvaart-

“
Maduro wil hiermee laten zien dat hij zich geen zorgen maakt en dat alles nog is zoals vanouds

maatschappijen die op het land vlogen hun vluchten te schrappen. Sindsdien zit Cegarra vast in zijn geboorteland, en ziet hij dat het dagelijkse leven, ondanks de troepenopbouw in de wateren voor Venezuela, gewoon doorgaat.

Op het strand, in het uitgaansleven of spelend in de straten van de Venezolaanse hoofdstad: Venezolanen zoeken afleiding en ontspanning, vastgelegd door Cegarra.

De staatsmedia bezigen wel de gebruikelijke anti-imperialistische retoriek, maar over de actuele situatie voor de kust en de militaire druk op Maduro zelf, mel-

den ze niets, zegt hij telefonisch vanuit Caracas. „Alle media worden gecontroleerd door het regime. Maar via sociale media lezen we wel wat er écht aan de hand is”, vertelt Cegarra. Hij staat op om het raam van zijn kamer dicht te doen. Over de realiteit in Venezuela praat je alleen binnenskamers, waar niemand je kan horen.

‘Niks aan de hand’

Zeker drie keer per week zijn er grote bijeenkomsten en rally’s van aanhangers van Maduro in de stad. Veel vaker dan voorheen, zegt Cegarra. „Het zijn mede-

werkers van de overheid en partijgenoten van de president die worden gedwongen aanwezig te zijn. Hiermee wil Maduro laten zien dat er niks aan de hand is.” Het valt de fotograaf op dat hij zelf bij zo’n rally op slechts enkele meters afstand van Maduro kon komen, die een prijs van 50 miljoen dollar op zijn hoofd heeft staan.

„Het is natuurlijk strak geregisseerd en er is veel beveiliging aanwezig, maar Maduro wil hiermee laten zien dat hij zich geen zorgen maakt en dat alles nog is zoals vanouds”, zegt Cegarra. Maduro zou in een direct telefoongesprek van Donald Trump te horen hebben gekregen dat hij

moet aftreden en alles wijst erop dat de Amerikaanse troepenopbouw rond Venezuela bedoeld is om hem daartoe te dwingen. Hoewel vrijwel iedereen in het land de autoritaire president liever kwijt dan rijk is, zijn er ook zorgen over het Venezuela ná de leider, die al bijna dertien jaar aan de macht is.

„Wat gaat het leger doen, of wat doet de veiligheids politie als hij weg is?” vraagt Cegarra zich af. Mede door die onzekerheid zijn er momenteel weinig betogingen tegen het regime in Venezuela, zegt hij. „Naast het feit dat er haast geen oppositie meer in Venezuela is om protesten te

“
Venezolanen beseffen heel goed dat dit conflict vooral iets is tussen twee regeringen

organiseren, is men bang dat er na Maduro iemand komt die uit hetzelfde systeem komt. En die ons even hard aanpakt.”

Het verklaart volgens Cegarra waarom Venezolanen, terwijl buitenlandse media vol staan met artikelen over de spanningen tussen de VS en Venezuela, blijven doen wat ze altijd hebben gedaan. „En dat is overleven. Venezolanen beseffen heel goed dat dit conflict vooral iets tussen twee regeringen is, en dat ze geen invloed op de uitkomst hebben. Dus ze kunnen het best afleiding blijven zoeken en genieten van de kleine momentjes die Caracas nog te bieden heeft.”

Beelden van het dagelijks leven in en rond de hoofdstad **Caracas**. Het viel Cegarra op dat hij op slechts enkele meters afstand van **president Maduro** kon komen (foto rechtsonder), die een prijs van 50 miljoen dollar op zijn hoofd heeft staan.

Rode Lijn-protest tegen de genocide in Gaza op het Museumplein in Amsterdam, op 5 oktober dit jaar. FOTO SIMON LENSSENS

Skills voor op en naast het veld

Speel bewust

18+

3X3 Unites gebruikt basketbal om jongeren in kwetsbare wijken te helpen. Ze krijgen vrijwilligerswerk, een vergoeding en stromen soms zelfs door naar een vaste baan. Dankzij onze deelnemers ontving 3X3 Unites dit jaar een bijdrage van € 500.000,-. Jongeren in hun kracht zetten, ook dat is **The Power of Postcodes**.

Lees meer

GEKAAPTE OLJETANKER

‘Het ging de VS altijd al om onze natuurlijke hulpbronnen, onze olie’

Al zo'n vier maanden groeien de spanningen tussen de VS en Venezuela. Volgens Trump is zijn collega Maduro een drugsbaron.

Laura Wismans en Laura Bergshoeff
AMSTERDAM

Zou het de VS dan toch vooral om Venezuela's olie gaan? Gewapende Amerikaanse militairen namen deze week een olietanker in beslag voor de kust van Venezuela. „Een grote tanker, heel groot zelfs”, zei Donald Trump tegen de pers in het Witte Huis. Volgens Pam Bondi, de Amerikaanse minister van Justitie, is het schip betrokken bij een illegaal netwerk voor olietransport.

In Venezuela noemen ze de Amerikaanse actie „piraterij”, en zeggen ze dat de Amerikanen vooral uit zijn op de grote olievoorraden van het land dat 17 procent van de mondiale reserves bezit. Olie is een belangrijke inkomstenbron voor Venezuela, dat er economisch niet goed voorstaat. De VS spreken de Venezolaanse beschuldiging tegen.

Sinds augustus loopt de spanningen tussen beide landen op. Deze week nog vlogen twee Amerikaanse gevechtsvliegtuigen dicht langs het Venezolaanse vasteland boven de Golf van Venezuela, waarmee ze volgens het Zuid-Amerikaanse land het Venezolaanse luchtruim schonden.

President Trump wekte al eerder de woede van de regering daar door president Nicolás Maduro een grote drugshandelaar te noemen die leiding zou geven aan een drugskartel. Venezuela verwijt de VS illegale en immorele militaire dreiging. „De ware redenen voor de agressie tegen Venezuela zijn eindelijk onthuld”, citeerde persbureau Bloomberg uit een verklaring van Venezuela. „Het ging altijd om onze natuurlijke hulpbronnen, onze olie.”

Opzettelijke fouten

Officieel is niet bekendgemaakt welk schip de Amerikanen geënterd hebben. Amerikaanse media nemen aan dat het gaat om de enorme olietanker Skipper, 333 meter lang en 60 meter breed, met een capaciteit van 2 miljoen vaten olie.

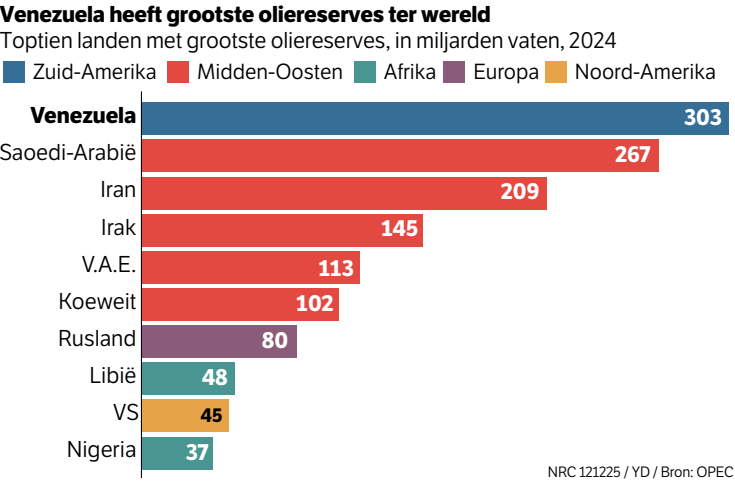
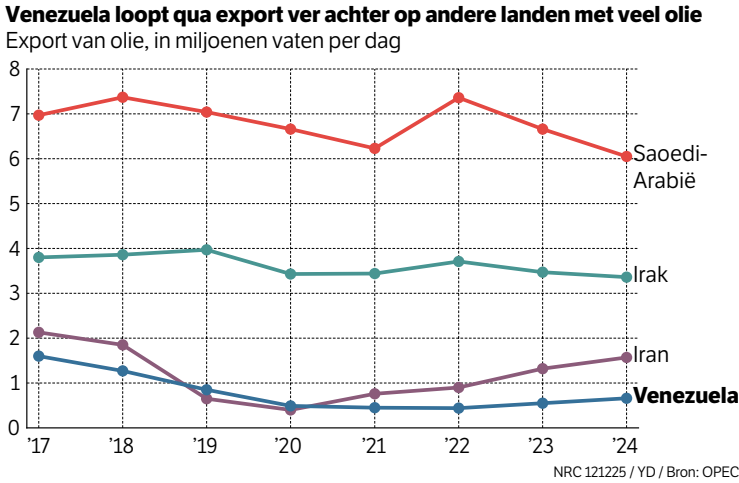
The New York Times is met onder meer satellietdata en foto's in de vaarbewegingen van de olietanker gedoken. Die gegevens zijn verwarrend; het lijkt erop dat het schip opzettelijk foutieve gegevens over zijn locatie uitsuurt.

De locatiezender van het schip gaf aan dat het schip de afgelopen weken voor anker lag in de Atlantische Oceaan, nabij Guyana en Suriname. Maar volgens The New York Times lag het van eind oktober tot ten minste 4 december honderden kilometers verderop, voor de kust van Venezuela. Een satellietfoto van 18 november laat zien dat het schip zich verdacht gedraagt, wat ook blijkt uit onderzoek van The New York Times.

Het komt vaker voor dat olietankers hun locatie verhullen; doorgaans betreft het schepen van de zogenoemde dark fleet, de schaduwvloot: boten die olie vervoeren van landen waartegen sancties zijn ingesteld. De site TankerTanker.com houdt hun vaarbewegingen zo goed mogelijk bij. Volgens de daar gepubliceerde gegevens

De Venezolaanse **olieraffinaderij PDVSA**, een staatsbedrijf, in Puerto La Cruz, in het noordoosten van het land. FOTO CARLOS LANDAETA/EPA

vens heeft de Skipper sinds 2021 bijna 13 miljoen vaten Iraanse en Venezolaanse olie vervoerd, aldus een woordvoerder tegen The New York Times.

Wie Venezuela wil raken, moet mikken op zijn olie. Het land is een van de oprichters van de OPEC, de organisatie van olie-exporterende landen. Naar schatting bedragen zijn oliereserves nog ruim 300 miljard vaten (van 159 liter). Die voorraad is veel groter dan die van de VS, waar nog 45 miljard „vaten” in de grond zitten en ook meer dan de 270 miljard vaten aan reserves van Saoedi-Arabië.

Ondanks zijn enorme voorraden produceert Venezuela relatief weinig olie. In 1997 bereikte het een productiepiek met 3,5 miljoen vaten per dag. Daarna stokte de groei; toen Hugo Chávez aan de macht kwam nationaliseerde hij de oliesector grotendeels.

Mismanagement bij het staatsoliebedrijf liet de olieproductie na 2015 verder instorten, wat nog werd versterkt door overheidsingrepen, een uittocht van personeel en slecht onderhoud aan de olie-infrastructuur.

Sinds 2020 stijgt de olieproductie

Olietanker Skipper is 333 meter lang, 60 meter breed en vervoert 2 miljoen vaten

weer enigszins. Dat jaar zat de productie net boven de 500.000 vaten per dag, blijkt uit OPEC-cijfers, en vorig jaar op ongeveer 900.000 vaten per dag. Saoedi-Arabië produceerde in 2024 bijna 9 miljoen vaten per dag, de VS 13 miljoen vaten.

Naast de problemen bij de oliewinning heeft Venezuela moeite zijn olie kwijt te raken. In 2019, tijdens Trumps eerste ambtstermijn, stelden de VS sancties in tegen Venezolaanse olie, officieel vanwege corruptie binnen het staatsoliebedrijf. De Amerikaanse oliereus Chevron, ook actief in Venezuela, is overigens gevrijwaard van die sancties.

Ook jegens de Skipper gelden strafmaatregelen. Sinds 2022 hebben de VS het schip op een sanctielijst staan vanwege veronderstelde banden met Hezbollah in Libanon.

Nationalisatie

De VS importeren zo'n 150.000 vaten Venezolaanse olie per dag, onder meer via Chevron. Omdat Caracas de olie-inkomsten hard nodig heeft, gaat het overgrote deel van zijn olie met fikse kortingen naar andere landen, al dan niet via de schaduwvloot.

China is de laatste jaren de grootste Aziatische afnemer van Venezolaanse olie. Volgens persbureau Reuters zou het een kleine 750.000 vaten per dag afnemen, 80 procent van de Venezolaanse export. China wordt echter ook overspoeld met concurrerende gesanctioneerde ruwe olie, uit Iran en Rusland, waardoor Venezuela genooddakt is zijn olie met steeds grotere kortingen aan te bieden.

Na de inbeslagname van de Skipper kan het voor Venezuela nog moeilijker om ruwe olie te exporteren. Rederijen zullen aarzelen Venezolaanse olie te vervoeren, zeggen ingewijden tegen Bloomberg.

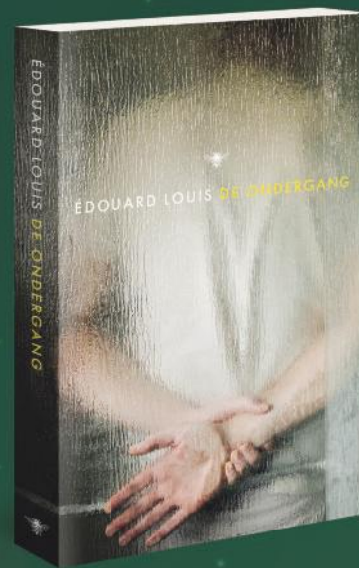
Wat gaan de VS doen met de inbeslaggenomen olie? Volgens de BCC zei Trump daarover: „We houden het, denk ik.” De olie aan boord van de tanker zou naar schatting ruim 95 miljoen dollar (zo'n 81 miljoen euro) waard zijn.

Advertentie

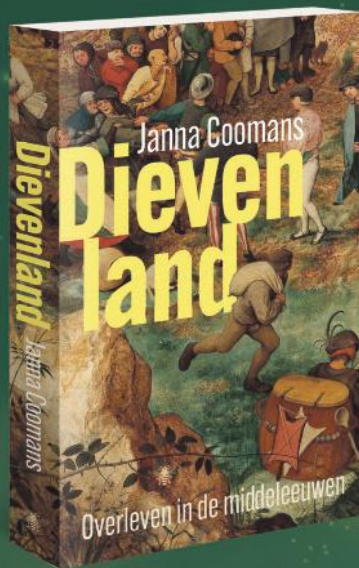
Voor een onvergetelijke kerst

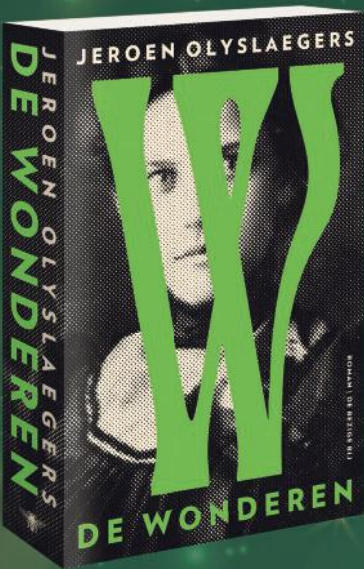
‘De janknikker verrast en stijgt boven zichzelf uit.’
NRC

Édouard is een ster, een nieuw boek is een evenement.’
DE VOLKSKRANT

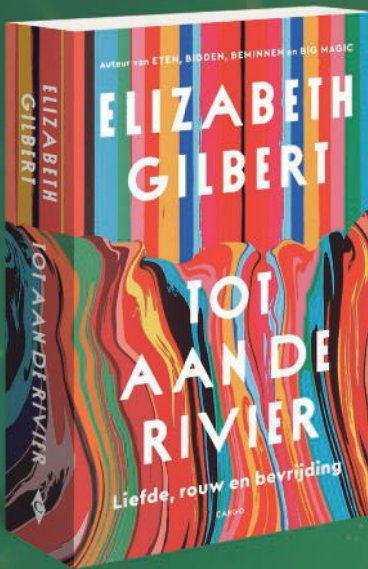
Winnaar Libris Geschiedenis Prijs 2025
Shortlist Boekenbon Literatuurprijs 2025

Boek van de maand december AD Mezza

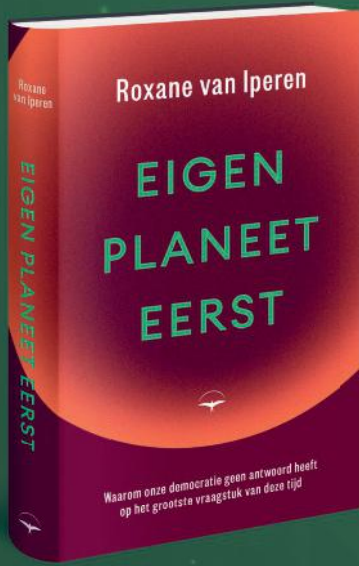
‘De beste Scandinavische thrillerschrijver.’
***** DE TELEGRAAF

Van de auteur van de bestseller Eten, bidden, beminnen

Van de auteur van De mens is een plofkip

‘Eigen planeet eerst is net als Eigen welzijn eerst een sterk en urgent essay.’ DE VOLKSKRANT

‘Zelden kroop een schrijver zo dicht op de huid van een muzikant.’ AD

MISDAADBESTRIJDING

Nieuw undercoverteam van politie maakt ‘valse start’ volgens onderzoekscommissie

Het infiltratieteam telt te weinig ervaren krachten om operaties goed te kunnen uitvoeren, zo oordeelt de commissie-Sorgdrager.

Marcel Haenen
DEN HAAG

Het infiltratieteam van heimelijk opererende politieagenten dat dit jaar werd opgericht, heeft een „valse start” gemaakt. Het undercoverteam heeft te weinig ervaren krachten en opereert te veel vanuit een isolement. Zo luiden de conclusies in een nog vertrouwelijk rapport dat de commissie ‘Monitoring waarborgen heimelijk werk’, onder leiding van oud-minister van Justitie Winnie Sorgdrager, heeft opgesteld. „De gewenste vernieuwing” in het undercoverwerk van de politie vindt volgens de externe onderzoekers „beperkt tot zeer beperkt plaats”, omdat het team zich te veel afschermt „en weinig ruimte laat voor feedback”.

Het oorspronkelijke politieteam Werken onder Dekmantel (WOD) werd vorig jaar ontmanteld, nadat tijdens een heimelijke operatie in Zevenbergse Hoek in april 2021 een politie-infiltrant zelfmoord had gepleegd. Nadien bleek uit onafhankelijk onderzoek dat de politie in de uitvoering van undercoveroperaties te weinig aandacht had voor „het mentale welzijn van infiltranten”.

Er werd besloten een nieuw landelijk infiltratieteam op te richten. Deze eenheid begon begin 2025. Het gaat om agenten die met een valse identiteit criminele organisaties infiltreren om informatie en bewijs te vergaren. De commissie-Sorgdrager heeft de overgang van het oude naar het nieuwe team gemonitord.

Te snel aan de slag
In het rapport staat dat de nieuwe infiltranten te snel aan de slag moesten: „Het zo snel mogelijk weer uitvoeren van heimelijke operaties krijgt priori-

Commissievoorzitter **Winnie Sorgdrager**. Volgens het rapport bewegen undercoveragenten zich meer „richting isolement”. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

teit, terwijl volgens medewerkers juist behoefte is aan een periode van rust, waarin het team verder kan worden opgebouwd en ervaring kan worden opgedaan.”

Uit gesprekken met betrokkenen is de commissie ook gebleken dat undercoveragenten zich meer „richting isolement” bewegen. „Het team lijkt zijn eigen koers te willen varen. Afscherming wordt als excuus gebruikt om sturing van bovenaf te belemmeren.”

De commissie oordeelt dat te abrupt is overgegaan van een oud naar een nieuw infiltratieteam. „Dat heeft ertoe geleid dat de opgebouwde unieke kennis en ervaring van de medewerkers van het team WOD niet is benut, uit vrees voor het risico van

ongewenste cultuuroverdracht. Het undercoverteam mist diepte en continuïteit omdat expertise niet is overgedragen en fundamentele keuzes over het middel en stelsel onvoldoende zijn doordacht.”

Kritiek op teamleiding

De commissie heeft ook kritiek op de teamleiding. Het gaat om agenten die „vrijwel allemaal recent aan hun functie begonnen. Over de benodigde kennis en ervaring [...] beschikken zij nog niet”. Dat zou leiden tot „situaties waarin de leiding negatieve patronen uit het verleden onvoldoende herkent en de risico's daarvan onvoldoende op waarde schat”. De onderzoekers waren er wel

over te spreken dat „de leiding (veel) dichterbij de operatie staat dan voorheen”.

Rob van Bree, de hoogste politiebaas van de Eenheid Landelijke Opsporing en Interventies en verantwoordelijk voor undercoverwerk, zegt dat „het rapport laat zien dat vooruitgang is geboekt ten aanzien van de noodzakelijke waarborgen”. Van Bree noemt infiltratie-operaties „het moeilijkste werk dat we van collega's vragen, terwijl wij tegelijkertijd proberen dit zo goed en veilig mogelijk te organiseren. Dat maakt het complex”.

De opbouw van een nieuw undercoverteam gaat volgens Van Bree onvermijdelijk „gepaard met groei- en

pijn”. En met dilemma's. „Je wilt een team oprichten dat enerzijds afgeschermd en in enig isolement functioneert, terwijl je niet wilt dat daardoor een cultuur ontstaat die je juist wilt voorkomen.”

Nine Kooiman, voorzitter van politievakbond NPB, zegt dat het heel belangrijk is dat „een compleet nieuw opgebouwd team van undercoveragenten zodanig wordt ingericht dat deze mensen beter en beschermd kunnen werken. Ze hebben rugdekking nodig. Het is belangrijk om de opleiding anders in te richten en te verbeteren.” Dat vereist volgens Kooiman voldoende financiële middelen en dat is een probleem. „Momenteel is er een tekort van 850 miljoen euro.”

HOGER BEROEP

Lagere straffen voor moord op Peter R. de Vries

Vijf van de negen verdachten krijgen van het gerechtshof Amsterdam een lagere straf dan eerder bepaald door de rechtbank, één krijgt een hogere straf.

Luuk Diepeveen
AMSTERDAM

Het gerechtshof Amsterdam heeft donderdag celstraffen tot 27,5 jaar uitgedeeld in het hoger beroep in de strafzaak rond de moord op misdaadverslaggever Peter R. de Vries in juli 2021.

Voor vijf van de negen verdachten valt de straf lager uit dan eerder bepaald door de rechtbank Amsterdam, een van de verdachten krijgt een hogere straf. Het Openbaar Ministerie (OM) had in hoger beroep levenslang geëist tegen drie van de verdachten.

De Vries werd op 6 juli 2021 neergeschoten in de Lange Leidsedwarsstraat in het centrum van Amsterdam. Negen dagen later, op 15 juli, overleed hij in het ziekenhuis aan zijn verwondingen.

De hoogste straffen zijn uitgedeeld aan opdrachtgever Krystian M., schutter Delano G. en chauffeur Kamil E., die volgens het gerechtshof samen schuldig zijn aan moord. De schutter en de chauffeur krijgen elk een celstraf van 27,5 jaar, een half jaar

minder dan eerder door de rechtbank bepaald.

Opdrachtgever M. zou een celstraf van 30 jaar hebben gekregen, maar omdat een eerdere veroordeling in mindering wordt gebracht is hij ver-

Het gerechtshof vindt levenslang voor de drie hoofdverdachten ‘een brug te ver’

oordeeld tot 26 jaar en een maand cel.

Konrad W., die zich terugtrok als schutter maar wel wapens leverde aan de uitvoerders van de moord,

heeft 10 jaar gekregen in plaats van de eerder bepaalde 14 jaar. Het gerechtshof acht hem medeplichtig aan de moord.

Vrijspraak

Het hof spreekt Erickson O. en Gerower M. vrij van medeplichtigheid aan de moord, in tegenstelling tot de rechtbank. „Er is geen bewijs dat zij voor de uitvoerders op de uitkijk hebben gestaan”, aldus het gerechtshof. Wel krijgen deze twee verdachten celstraffen van 5 jaar voor deelname aan een criminele organisatie.

Divainy K. heeft in hoger beroep een celstraf van vier jaar opgelegd gekregen wegens deelname aan een criminele organisatie, terwijl hij daar eerder van was vrijgesproken.

De laatste twee verdachten worden net als door de rechtbank vrijgesproken van deelname aan een criminele organisatie. Een van hen, Ludgardo S. krijgt wel vier weken celstraf vanwege drugsbezit.

Het gerechtshof vindt levenslang voor de drie hoofdverdachten „een brug te ver”. Het hof spreekt al van „zwaardere straffen dan gebruikelijk voor een enkelvoudige moord”. Dat heeft te maken met de rol van Peter R. de Vries als adviseur en vertrouwenspersoon van de kroongetuige in het Marengoproces. „Hiertoe wilden zware criminelen kennelijk het signaal afgeven dat wie een kroongetuige bijstaat, het risico loopt vermoord te worden”, aldus het gerechtshof.

Cadeautips voor de fans van Scandinavische thrillers

De vermissing van een vrouw die al lange tijd werd gestalkt doet rechercheur Naia Thulin denken aan de brute, onopgeloste moord op scholier Caroline Holst twee jaar eerder.

‘Dagenlang ademloos leesplezier.’
– *VN Detective & Thrillergids*

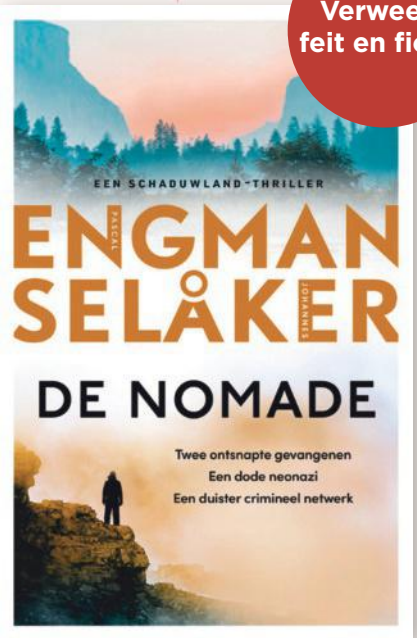
Na een aardverschuiving zonder slachtoffers wordt er toch een lichaam gevonden. Wisting raakt verstrikt in een zaak vol intriges.

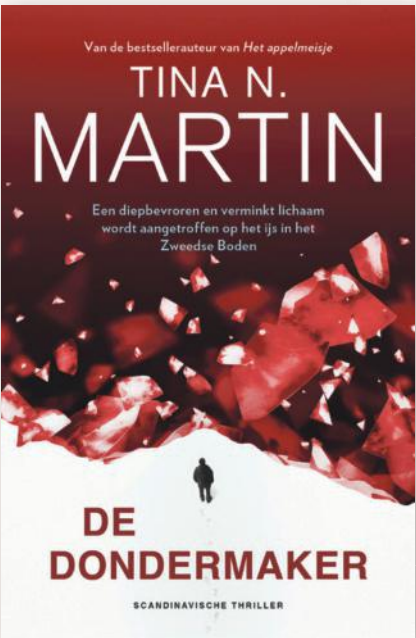
In een Zweeds bos wordt een verminkt lichaam gevonden. Olivia Rönning onderzoekt de zaak en stuit op oude rituelen, wantrouwen en een extreem gesloten gemeenschap.

Oslo wordt opgeschrikt door een scherpshutter. Voormalig rechercheur Alexander Blix en ex-journalist Emma Ramm, inmiddels privédetectives, raken persoonlijk betrokken.

Als een beruchte neonazi ontsnapt, grijpt journalist Vera Berg haar kans. Er speelt meer dan een simpele ontsnapping.

Rechercheur Idun Lind onderzoekt de gruwelijke vondst van een verminkte man op het ijs. Het onderzoek voert haar naar een wereld van geld, geweld en macht.

Scan de QR-code voor meer informatie of ga naar **awbruna.nl**

AVB

ZEEHONDENOPVANG

Zeehondenpups vaker verstrikt in visnetten en plastic zwerfafval

Zeehondencentrum Pieterburen heeft het druk met winterpups, jonge zeehonden met longworm en slachtoffers van zwerfafval.

Sarah Ouwerkerk

LAUWERSOOG

Met haar ogen dicht ligt zeehond Django in één van de buitenbaden van Zeehondencentrum Pieterburen, dat sinds april dit jaar gevestigd is in Lauwersoog. Als ze een stukje zwemt, wordt duidelijk waarom ze hier zit. Rondom haar hals heeft ze een open wond, op sommige stukken bijna tien centimeter breed, opgelopen doordat ze verstrikt zat in een visnet.

Zeehondenpups zijn vreselijk nieuwsgierig, raken daardoor wel eens verstrikt en zitten razendsnel klem als ze groeien, vertelt Hester de Vries, communicatiemanager van het centrum. „Er zijn dit jaar 45 meldingen geweest van verstrikte zeehonden zoals Django, twee van hen waren daardoor zo vermagerd dat ze zijn overleden in de opvang.” Het Zeehondencentrum slaat alarm en roept mensen op: ruim je afval op en neem mee wat je tegenkomt.

Elk geval is er een te veel, zegt De Vries, maar het zijn er ook echt meer dan in het verleden. „Een verviervoudiging ten opzichte van de periode tussen 2010 tot 2020. En dit is waarschijnlijk pas het topje van de ijsberg, we weten niet wat er op zee gebeurt. We zien dieren met de gekste dingen binnenkomen. Visnetten en plastic zakken natuurlijk, maar ook open frisbees en ballonlinten geven hele lelijke wonden. Hechten is bij een zeehond geen optie, dat trekken ze bij elke beweging open.”

Jacht en ziekte

Het ging een tijdje best goed met de zeehond in Nederland. Langs de kust, specifiek het Waddengebied maar ook in de Zeeuwse- en Zuid-Hollandse Delta, leven twee soorten: de gewone en de grijze zeehond. De grijze was door jacht, ziekte en verstoringen in het leefgebied nagenoeg verdwenen, tot hij in 1980 terugkeerde in het Waddengebied. De gewone zeehond had een dieptepunt in 1976, met slechts 480 getelde exemplaren.

Daarna gaat het met beide soorten beter, op 1988 en 2002 na, wanneer de populatie gewone zeehonden door een virus epidemie ongeveer gehalveerd wordt. Tot 2013 zitten zowel de grijze als de gewone zeehond weer in de lift, maar daarna stagneert de groei en loopt het bij de gewone zeehond zelfs weer terug. In de internationale Waddenzee werden in 2024 23.772 zeehonden geteld, een afname van 16 procent ten opzichte van 2020, blijkt uit een rapport van het Compendium voor de Leefomgeving.

Zowel bij de gewone als de grijze zeehond verdwijnen veel jonge zeehonden spoorloos. „We vinden geen karkassen, we weten simpelweg niet waar ze blijven. Het is een mysterie”, zei David Goldsborough, die onderzoek doet naar de teruglopende populatie, vorig jaar tegen *Omrop Fryslân*. Als mogelijke oorzaken noemt hij de opwarming van het zeewater, het vertrek van vissen naar noordelijker water en de bouw van windparken.

Ook bij het Zeehondencentrum, dat sinds de verhuizing ook de naam Wereldergoedencentrum Waddenzee (WEC) draagt, hebben ze geen idee hoe de pups kunnen verdwijnen. Ook met minder pups hebben ze hier nog steeds druk. Begin november kregen ze de eerste winterpup al binnen: Dropje. Het zeehonden-

Boven: zeehond **Django** heeft een grote wond in haar nek, opgelopen door zwerfafval. Midden: zeehond **Anton** wordt geopereerd. Onder: Emmy Venema bij de **pup op de dijk** bij Moddergat. FOTO'S KEES VAN DE VEEN

centrum kent twee piekmomenten. De gewone zeehond krijgt pups in de zomer, de grijze in de winter. Dropje, licht aan het verharren, ligt nog op de intensive care.

Tegenover haar, in het buitenbad naast Django, liggen vier aanzienlijk grotere zomerpups: Wednesday, Fester, Cissel en Bobbie. Deze gewone zeehonden zijn allemaal binnengekomen met longworm. „Daar hebben we er opvallend veel van dit seizoen, we weten niet hoe dat komt.” De zeehond kan sowieso van alles oplopen. In de ‘experience’ in het WEC hebben ze voorbeelden uitgesteld van bekende parasieten: luis, mijt, longworm, lintworm, hartworm en maagworm. En dan is er nog het pokkenvirus en is in het verleden ook vogelgriep vastgesteld bij zeehonden.

Gebroken tand

In het nieuwe Zeehondencentrum zelf is alles aan het in april opgeleverde gebouw ingesteld voor de best mogelijke zorg en nagenoeg alles is zichtbaar voor de bezoekers. Van de intakeruimte, de intensive care en ook de operatiekamer waar op dit moment een operatie wordt uitgevoerd op Anton. Ze moeten een gebroken tand verwijderen waarbij de zenuw blootligt. Dit jaar heeft het WEC tot nu toe zo'n 160 zeehonden opgevangen - ook nu gaat de telefoon continu.

„Goeiemiddag Zeehondencentrum met Emmy. Stuur me een videofilmpje van dertig seconden, dan kan ik het beoorde-

Goede kans dat de zeehond voor Kerst terug naar zee kan - met een litteken als aandenken

len.” Emmy Venema is „strandingscoördinator”, zegt De Vries. „Ze begeleidt van de eerste observatie, tot opvang tot vrijlating.” Dit telefoontje gaat over een vermoedelijke pup op de dijk bij Moddergat. Als ze de beelden bekijkt concludeert ze dat ze er naartoe moet. Na een kort autoriteit staat ze - mondkapje, haartje, handschoenen - bij de pup. Met moeite onderzoekt ze het overwegend witte diertje. Het dier worstelt, gromt, is boos. Zeehonden, het grootste roofdier van Nederland, blijken niet zo schattig als ze eruit zien. Venema concludeert: geen navelstreng meer, de tandjes zijn doorgekomen, hij weegt 14.8 kilo. „Hij zou 30 kilo moeten zijn. Misschien is moeder afgeschrikt omdat mensen te dichtbij zijn gekomen. Ons advies: hou al tijd dertig meter afstand.”

Op haar telefoon laat ze een filmpje zien van een pup van ongeveer dezelfde leeftijd. „Zo hoort hij eruit te zien.” Een bolle zeehond, met een goede speklaag. De dierenarts belt terug. „Oké, ik neem hem mee”, zegt ze. Terwijl ze de kist waarin het dier vervoerd kan worden opent wordt ze weer gebeld. Een pup in IJmuiden. „Stuur een videofilmpje.” Kist dicht, pup in de auto, ze moet door.

Met Django gaat het steeds beter, hoe wel ze nog wel pijnstilling krijgt. Nu is het een kwestie van aankijken, monitoren, aansterken. Goede kans dat de zeehond voor Kerst terug naar zee kan - met een litteken als aandenken aan een nieuwsgierige ontmoeting met door de mens achtergelaten zwerfafval.

Geert-Jan en Carry Knoops, advocaten van de Stint-ondernemers, dinsdag in de rechtbank in Den Bosch. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

RECHTSAAK

‘Waarom hebben jullie niet geluisterd en die Stints niet teruggehaald?’

Op het proces tegen de producenten van de Stint kwamen donderdag nabestaanden en slachtoffers aan het woord.

Freyan Bosma

DEN BOSCH

De moeder van Fleur zette donderdag een ingelijste foto van haar dochter op tafel in de rechtszaal. „Ik wil dat de verdachten goed naar Fleur kijken”, zei ze. Zelf keek de vrouw indringend naar Stint-ondernemers Edwin Renzen en Peter Noorlander, die rechts van haar zaten. Fleur, een zesjarig meisje dat „zo graag een prinses wilde zijn dat ze bij het verkleiden zelfs haar broertje een prinsessenjurk aantrok”, was een van de dodelijke slachtoffers van een ongeluk met een Stint in Oss.

Op 20 september 2018 bleek de Stint, een elektrische bolderkar, vlak voor een spoorweginval niet meer te kunnen remmen, waarna die werd geschept door een trein. Vier kinderen kwamen om het leven. Een vijfde inzittende en de medewerker van de buitenschoolse opvang die de kar bestuurde, raakten zwaargewond.

De avond van het incident bezocht de moeder van Fleur haar dochter in het mortuarium. „Ik herkende haar niet eens, alleen aan haar handen en haar gelakte nageltjes. Haar golvende blonde haren, waar ze zo trots op was, waren helemaal weg.”

Na twee dagen vol jargon als de ‘nuldraad’, ‘terugkeerveer’ en ‘Machinerichtlijn’, ging het op dag drie van de strafzaak tegen de Stint-producenten over woede, onmacht en verdriet. Aan het woord kwamen nabestaanden en slachtoffers van het Sint-ongeluk van zeven jaar geleden.

De zaak draait niet om het fatale incident, maar om de bredere vraag

of Renzen en Noorlander een, in de woorden van het Openbaar Ministerie, „schadelijk product” op de markt hadden gebracht en of ze valsheid in geschrifte hebben gepleegd. Woensdag gaf Noorlander toe dat hij op de dag van het ongeluk de handleiding van de Stint had aangepast, voordat hij die naar het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat had gestuurd. Noorlander verwijderde de passage waarin stond dat de Stint aan Europese veiligheidsrichtlijnen voldeed. Want daarop was de kar niet getest.

De ouders verweten de Stint-ondernemers „ondoordachte beslissingen” die de veiligheid niet ten goede kwamen. De moeder van Fleur noemde een noodstopknop, die eerst op de Stints zat, maar na een

Door jullie nalatigheid zijn mijn dochters overleden

Moeder van de achtjarige Dana en de vierjarige Livia

paar jaar er weer vanaf werd gehaald. „Niet de veiligheid stond voorop, maar de innovatie.”

Bovendien laken de nabestaanden en slachtoffers dat de Stint-producenten geen contact met hen zochten, of pas jaren na het ongeluk. „In de brief was onze achternaam verkeerd geschreven”, zei de moeder van Fleur donderdag.

Een andere aanwezige ouder verwees naar een mediaoptreden waarin Renzen zich afvroeg hoe hij aan zijn kinderen moest uitleggen dat zijn bedrijf failliet was. „Ik moest onze dochter uitleggen dat ze Kris nooit meer zou zien”, zei de vader van de vierjarige Kris. Tussen zijn tranen door noemde de vader de Stint-producenten „pitbulls die enkel hun eigenbelang nastreven”.

De moeder van de achtjarige Dana

en de vierjarige Liva richtte zich tot de verdachten. „Door jullie nalatigheid zijn mijn dochters overleden, mijn leven stortte in”, zei ze. Even daarvoor had haar man verteld hoe zijn dag was begonnen („naar de bouw”) en geëindigd („twee overlijdensaktes tekenen, dat hoort een vader niet te doen”).

In de rechtszaal zat de vader naast zijn oudste dochter. In 2018 was zij elf. Ze zat ook in de Stint en raakte zwaargewond. Nu aaide ze haar vader zachtjes over zijn rug als hij het moeilijk kreeg. Zelf vertelde de dochter dat ze enkele dagen voor het ongeluk ook al in een Stint zat die stilviel op het spoor. „Gelukkig kwam er toen geen trein aan. Waarom hebben jullie keer op keer niet geluisterd en die Stints niet teruggehaald?” De dochter hoeft „geen sorry en medeleven”. Dat is „too little, too late”.

Heldin

De medewerker van het kinderdagverblijf die de Stint bestuurde, zat ook in de rechtszaal. Een ouder noemde haar een „heldin”, ze had geprobeerd het ongeluk te voorkomen. De vrouw, die nooit eerder in de openbaarheid trad, liet haar advocaat een verklaring voorlezen. „Van het ene op het andere moment kon ik de Stint met geen mogelijkheid meer tot stilstand brengen. Het geluid van dat moment is een onuitwisbare herinnering.” Tegen de Stint-ondernemers zei ze: „Jullie hebben de Stint bedacht, gepromoot en op de markt gebracht. Ik vind het heel erg, want die was niet in orde.”

Na alle verklaringen keek de rechter bedachtzaam de zaal rond. „Deze woorden hebben een enorme indruk gemaakt”, concludeerde hij. Dat gold ook voor de Stint-producenten. „Ontzettend veel medeleven”, zei Renzen stil. „Ik ben me altijd bewust geweest van het leed en verdriet”, aldus Noorlander.

Maandag gaat de zaak verder, dan komt het OM met een strafreis.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Portugal

PORTUGEESE POUSADAS ZOMER 2026 NU BOEKBAAR!

Beleef de luxe Portugese Pousadas kloosters/paleizen/kastelen
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Scandinavië

Wintersport in
SCANDINAVIË
Boek je natuurlijk bij

BBI
TRAVEL
EXPERIENCE

8-daagse reis
vanaf
€ 489 pp*
Vertrek vanaf
Schiphol

*Vanaf-prijs is per persoon op basis van voordeligste vertrekkdatum.
Prijzen variëren per datum. Incl. vluchten vanaf Schiphol, verblijf en transfers.
Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/scandinavian-mountains
050-3136000

Consumenten

Duurzaam vergroenen

Zwembijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

VEILIGHEIDSTRATEGIE VS

Europees radicaal-rechts zit niet te wachten op Trumps cultuuroorlog

Radicaal-rechtse partijen in Europa mogen Trumps strategieën graag omarmen. Maar ze herhalen zijn ideologische boodschap minder luid, uit angst kiezers te verliezen.

Toef Jaeger
AMSTERDAM

In Europa zien nog maar weinig mensen de Amerikaanse president Donald Trump als een vriend; velen beschouwen hem zelfs als een vijand. Tot die conclusie kwam de Franse geopolitiek georiënteerde krant *Le Grand Continent* deze week. Belgen bleken het meest uitgesproken: ruim 60 procent van de Belgen ziet Donald Trump als de vijand, in Nederland is dat bijna 50 procent. Ook in Frankrijk, Spanje en Italië wordt de president door meer dan de helft van de bevolking niet meer als bondgenoot beschouwd.

Het bleef dan ook redelijk stil bij de leiders van radicaal-rechtse partijen na de publicatie van de nieuwe Amerikaanse Nationale Veiligheidsstrategie eind vorige week, waarin de visie van de regering-Trump op de rest van de wereld uiteen werd gezet. De president die ze tijdens zijn vorige termijn omarmden, is iemand geworden om afstand van te nemen, wil je je eigen kiezers niet weggagen.

Trump's visie stelt kort gezegd dat Europa in zijn nadeel verandert doordat migratie wordt toegestaan en er te weinig baby's worden geboren. Zo zal Europa 'onherkenbaar' worden en zal de christelijke, witte Europeaan binnen enkele decennia vrijwel verdwijnen. Daarnaast wordt volgens het document de vrije meningsuiting ingeperkt, waardoor zowel het zelfvertrouwen als de nationale identiteit schade oploopt. Een omarming van de ideologische wind die nu uit Was-

hington waait zou redding kunnen bieden, mits radicaal- en extreem-rechts meegaan in de cultuuroorlog die gevoerd moet worden.

De ideeën, de omvolkingstheorie en vooral de angsten waaraan gerefereerd wordt, sporen met wat veel radicaal-rechtse partijen denken. Toch lijkt een omarming van Trump-II voor diezelfde partijen minder aantrekkelijk, nu de VS met handelstarieven en het opgeven van Oekraïne een steeds minder betrouwbare partner voor Europa zijn. „De Pax Americana is dood en ingeruild voor een Pact Americana”, schreef *NRC* vorige week.

Henry Ford

Amerika als inspiratiebron voor een extreem-rechtse ideologie is niet vreemd in Europa. Zo zag Hitler al in de Amerikaanse autofabrikant Henry Ford een voorbeeld; hij had zelfs een foto van de man aan zijn muur hangen. Hitlers bewondering sloeg niet alleen op Fords methoden voor massaproductie, maar vooral op zijn antisemitische uitspraken in pamfletten als *The International Jew*. In de jaren zestig en zeventig zagen neonazi's de VS als een baken van hoop, wegens absolute vrijheid van meningsuiting – dat wil zeggen dat je er hakenkruizen mocht afdrukken – en omdat je daar wapens mocht dragen.

Dit voorjaar leek het erop dat de MAGA-steun voor extreem-rechtse partijen in Europa invloed zou gaan hebben, maar de Duitse AfD had bepaald geen opleving na Elon Musk's pleidooi voor de partij en de warme aanbeveling van vicepresident JD

Vance voor extreem-rechts vond ook al weinig weerklank bij de kiezer.

Een meer terughoudende opstelling is bijvoorbeeld goed te zien bij de leider van **Reform UK**, **Nigel Farage**. In 2016 ging een foto van Farage en Trump in een gouden lift nog viraal. En voordat Trump zijn tweede regeerperiode inging, kwam Farage vaak in de VS. Reform UK kreeg vanuit MAGA extra steun en aandacht. Veel van wat er in de Veiligheidsstrategie staat wordt bovendien door Farage omarmd.

Ook past hij vaak de ‘Trump-strategie’ toe van het dreigen met rechtszaken – deze week nog tegen de BBC, die onthulde dat Farage al racistische uitspraken deed op zijn 28ste. Ook de bewering van Farage dat de vrijheid

In de jaren zestig en zeventig zagen neonazi's de VS als een baken van hoop

van meningsuiting onder druk zou staan, en zijn ideeën over migratie, zijn rechtstreeks ontleend aan de VS. Inmiddels is de liefde echter wel iets bekoeld, zeker toen de impopulaire Elon Musk zich nadrukkelijker op het wereldtoneel liet horen. Na zijn interventie ten behoeve van de AfD zit Reform UK niet op zijn steun te wachten.

Dat de liefde is bekoeld, heeft deels te maken met de importheffingen.

Trump legde die niet alleen de EU op, maar ook het Verenigd Koninkrijk, terwijl ze daar juist dachten als niet-EU-lid de dans te kunnen ontspringen. Dat viel tegen. Voor Farage is het dus vooral van belang het pragmatische gezicht te zijn, en niet al te zeer ideologisch met Trump geassocieerd te worden, wil hij kans maken op de macht.

De heffingen en Trumps pogingen om Europese landen tegen elkaar uit te spelen zijn voor de meeste (extreem-) rechtse politici reden om niet al te openbaar te flirten met Trump. Hoe dichter bij de macht, hoe groter het belang je op de vlakte te houden.

Zo heeft de **Italiaanse premier Giorgia Meloni** niet heel veel gezegd over de Veiligheidsstrategie. Wel zei ze: „Europa, als het groot en volwassen wil zijn, moet in staat zijn zichzelf te verdedigen. Als je veiligheid uitbesteedt aan iemand anders, dan komt dat met een prijs. Dat zeg ik al de hele tijd. Voor ons schuilt hierin een kans: een kans met economische kosten, maar met politieke vrijheid als resultaat.” Italië zet nu in op de ‘Michelangelo Dome’, een luchtafweersysteem tegen raketten. Met defensiebedrijf Leonardo, waarvan de Italiaanse overheid voor 30 procent aandeelhouder is, wordt meegelift in het streven naar Europese autonomie.

Meloni wordt gezien als de Trump-fluisteraar. Toen ze in april het Witte Huis bezocht, benadrukte ze nog dat zij met de VS „het Westen weer groot wil maken”. De variant ‘Make Italy Great Again’ is een beleid dat ze koppelt aan economisch patriottisme,

anti-migratie en het idee ‘eigen volk eerst’. Maar veel van haar idealen heeft ze inmiddels ingeruild voor pragmatisme. Ze zal Trump niet publiekelijk afvallen, maar wil ook geen breuk met de EU. Ze kiest zo min mogelijk, maar steunt bijvoorbeeld wel Oekraïne. Haar hart huist deels in Washington, haar verstand huist in elk geval in Europa.

Dat geldt niet voor de **Hongaarse premier Viktor Orbán** – die in de peilingen achter staat op de oppositie bij de landelijke verkiezingen van volgend jaar, maar inmiddels wel weer inloopt. Hij staat zowel ideologisch als economisch volledig achter Trump. Hij kreeg dit najaar uitstel van zijn „vriend Donald” om van Russische olie los te komen. Bij zijn laatste bezoek aan het Witte Huis benadruk-

Het volgen van **Donald Trump** in zijn 'America First'-ideologie is geen optie voor radicaal-rechts in Europa. Alleen **Viktor Orbán** (boven) staat pal achter 'vriend Donald'. 'Trump-fluisteraar' **Giorgia Meloni** (onder) is vooral pragmatisch. FOTO'S AP/ANP/EPA/REUTERS

ten de twee andermaal niet alleen hun economische vriendschap, maar vierden ze ook hun ideologische overeenkomsten.

De **Franse partij Rassemblement National (RN)** kiest onder leiding van **Jordan Bardella** meer voor de methode-Meloni. Bardella is niet kansloos om de volgende president van Frankrijk te worden. In een interview met de BBC deze week verwelkomde hij de zorgen van Trump „grotendeels” en hij zag de voordelen van de „aantrekkingskracht van Amerikaanse trots”. Hij plaatste er wel de kanttekening bij dat hij niet wil dat Europa ondergeschikt zou zijn aan een grote macht. „Ik ben Frans, dus ik heb geen grote broer als Trump nodig om het lot van mijn land te overwegen”, zei hij dinsdag in een interview

met *The Telegraph* voorafgaand aan een ontmoeting met Nigel Farage. Ook had hij zich eerder negatief uitgelaten over de importheffingen, die hij wegzette als „economische oorlogvoering”.

Net als Meloni ziet Bardella in dat Europa sterker staat als er wordt samengewerkt. Daarom draagt hij – net als Meloni en Farage – niet al te nadrukkelijk de ideeën van Trump uit; de Amerikaanse president is in Frankrijk impopulair. Uit de poll van *Le Grand Continent* bleek dat maar 9 procent van de Fransen nog denkt met een bevriend staatshoofd te maken te hebben.

Ook **Marine Le Pen**, ooit groot bewonderaar van Trump, laat zich publiekelijk weinig over hem uit. Nu Le Pen is veroordeeld voor fraude is haar

politieke toekomst onzeker: veel Fransen willen geen veroordeelde crimineel als president, en al helemaal niet iemand die voor eigen gewin miljoenen verduisterde. Dat Trump haar dit voorjaar publiekelijk steunde en haar veroordeling laakte, had geen positief effect op de Franse kiezer.

Kortom, wie met economische belangen rekening wil houden, en serieus wil meeregeren, neemt afstand van Trumps visie op Europa.

De **Duitse partij Alternative für Deutschland (AfD)**, die vooralsnog lijkt uitgesloten van regeringsdeelname in Duitsland, neemt een merkwaardige tussenpositie in. Van de AfD-kiezers denkt slechts 20 procent dat Trump het beste voor heeft met Duitsland. Toch zijn AfD-politici enthousiast. „Dit is rechtstreeks een er-

kenning van ons werk”, zei AfD-Europarlementariër Petr Bystron over de Amerikaanse veiligheidsstrategie. Hij zag in de prioriteiten van Trump – „soevereiniteit, remigratie en vrede” – wat de AfD ook voor ogen staat. Hij zal samen met veertig andere AfD-politici komend weekend naar Washington reizen om in gesprek te gaan met MAGA-Republikeinen.

Matthias Moosdorf, Bondsdaglid voor de AfD, prees op sociale media de strategie van Trump en noemde negen punten waar Trump en de AfD overeenkomen, waarvan de opvallendste zijn: „Immigratie is zelfmoord voor samenlevingen; de islam hoort niet in Europa; Rusland is geen vijand, maar wil juist stabiliteit en remigratie is noodzakelijk om de eigen identiteit weer te hervinden”.

Doordat de AfD wordt omzeild bij het vormen van regeringscoalities, stelt Bystron net als MAGA dat West-Europa lijdt onder censuur en politieke vervolging. **AFD-leider Alice Weidel** noemde Trumps importheffingen eerder extreem slecht en meent dat Duitsland er „onevenredig zwaar” door wordt getroffen.

De worsteling voor radicaal- en extreem-rechts zit erin dat ze niet meer alleen anti-establishment zijn, maar serieus willen meeregeren. Anders dan in de VS betekent dat dat ze coalities zullen moeten sluiten, en dat lukt niet wanneer je met volle kracht Amerika volgt. 'America First' kan immers onmogelijk de blauwdruk voor een Europees land zijn. Die middenweg bewandelen is voor radicaal-rechts de komende jaren de uitdaging.

Advertentie

nrc > puzzels

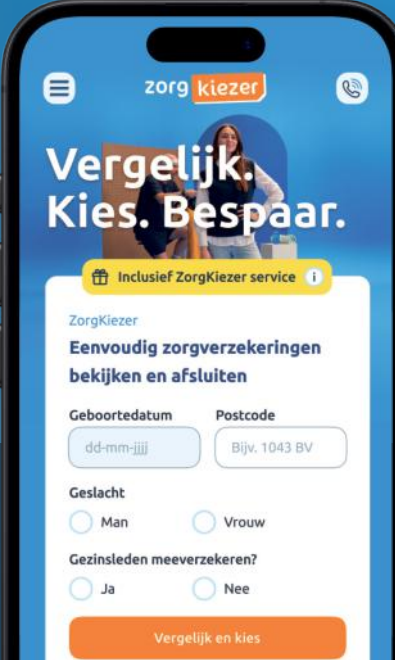
Crux: kleine puzzel voor grote denkers

Elke seconde telt bij deze supersnelle mini-kruiswoordpuzzel. Ga naar nrc.nl/puzzels en probeer 'm zo snel mogelijk op te lossen.

Advertentie

zorg kiezer

Bespaar tot € 511 op je zorgverzekering!

- ✓ **100% onafhankelijk:** vergelijk alle 58 zorgverzekeringen op prijs én inhoud
- ✓ **Altijd de laagste prijs:** premies lager dan bij de verzekeraar zelf
- ✓ **Overstapgarantie:** wij zorgen dat je oude verzekering wordt opgezegd

Prijs, druk- en zelffouten voorbehouden. Besparing gebaseerd op het verschil tussen de duurste en de goedkoopste optie.

Opheffingsuitverkoop in
Amstelveen!

OPHEFFING

Enorme kortingen op ons
hele assortiment!

Mis het
niet!
op=op

*Moderne, Antieke en
Vintage tapijten; Perzen,
Kelims, Zieglers, Berbers etc.*

Onze winkel in Amstelveen sluit binnenkort
haar deuren. Profiteer nu van enorme kortingen
op ons hele assortiment! Alles moet weg!

Amstelveen Dorpsstraat 33 - ook op zondag open

www.kelim.nl

Hamming van Seventer

Basisschool Mondomijn in Helmond, onderdeel van scholengemeenschap QliQ. FOTO ROB ENGELAAR/ANP

RECHTSAAK

Meester Wesley misbruikte zijn leerlingen op geraffineerde wijze

Wesley W. stond donderdag voor de meervoudige kamer in Den Bosch terecht voor misbruik van twintig kinderen. Hij werkte als mentor en onderwijsondersteuner op een basisschool in Helmond. „Papa, waarom voel ik me zo slecht?”

Freek Schraivesande

DEN BOSCH

Vader zat met zijn dochtertje in de auto, het gesprek ging over knuffelen en ineens, uit het niets, begon ze over Wesley, de onderwijsondersteuner. Dat hij aan haar had gezeten. Nee, nee, nee, dacht vader, hopen dat ze iets anders bedoelde. Maar toen de woorden: „Papa, hij zei dat het een geheimpje was. En nu is het geen geheimpje meer.”

Op 13 september vorig jaar werd de schooldirecteur van een kindcentrum in Helmond gebeld door een collega, overstuur. Die was weer gebeld door een ouder, die inmiddels ook contact had met een andere ouder. Beiden wezen naar Wesley, die groep 3, 4 en 5 onder zijn hoede had. Hij zou hun dochters hebben „gekieteld” en „gestreeld” op of in de onderbroek. „De school heet Mondo...” - de rechter buigt zich voorover. „Mondomijn”, vult de 26-jarige verdachte, kaarsrecht gezeten, direct aan.

„Met de nadruk op mondo?”
„Ik denk op mijn. Mondomijn.”
„En u was in dienst als mentor en ondersteuner, wat houdt dat in?”
„Nét wat meer verantwoordelijkheid dan een onderwijssistent. Groepjes begeleiden. Helpen met re-

kenen. Hard nodig in deze tijd met onderwijstekorten.”

„Shockerend”

Vanaf zijn veertiende, vertelt Wesley W., die donderdag voor de meervoudige kamer in Den Bosch terechtstaat voor misbruik van twintig kinderen, werkte hij als oppas. En hij is het onderwijssistent ingegaan „omdat het zo’n waanzinnig mooi beroep is, waar ik creativiteit en enthousiasme voor heb”.

„U bent toen door de directeur opgeroepen voor een gesprek.”

„Klopt.”

„U zei: ik weet daar niets van.”

„Klopt.”

„Want... hoe was dat op dat moment voor u?”

„Shockerend.” Wesley W. pakt een tissue. „Je draagt het probleem natuurlijk al langer met je mee. En op zo’n moment... je wereld stort in. Je weet gewoon niet hoe je moet reageren. En ik dacht ook: hoe heb ik het zo ver kunnen laten komen?”

„U bleef ontkennen.”
„Een verdedigingsmechanisme. Ik vond het lastig. Want er zaten tegenover mij ook wel mensen die ik een warm hart toedraag. Pas later, toen ik alles op een rijtje kon zetten, me veilig genoeg voelde, besepte ik: de schade is al groot genoeg. Ik kan niet zwijgen.” De rechter, fronsend: „Dat had

ook wel met de onderzoeksbevindingen te maken. Het was vechten tegen de bierkaai, toch?”

Die bierkaai is een zaal volgepakt met verbijsterde ouders, tientallen, die inmiddels precies weten hoe het zit. Hun kinderen, de meesten tussen de zes en tien jaar toen het misbruik plaatsvond, zijn verhoord in speciale studio's en velen hebben op beelden moeten zien hoe Wesley W. hun kind misbruikte. Want naast vele terabytes aan gedownloade kinderporno wer-

De ouders van de kinderen vertellen een voor een over het ongelooft, 'dat zo'n ogenschijnlijk lieve jongen, die altijd bij ons thuis kwam...'

den bij zijn arrestatie ook honderden foto's en video's van dat misbruik aangetroffen. Betasten. Binnendringen met vingers. In enkele gevallen ook betasten van hem.

Dit alles tussen 2018 en 2024, op zijn oppasadressen en in een werkruimte op school. Daar hielp hij de kinderen. En één op één, als niemand het zag, liet hij ze met „spelletjes” en

termen als „wiebelen” en „kriebelen” hun eigen grenzen verschuiven. Benadrukkend Het Grote Geheim met niemand te delen.

W. besepte, verklaart hij, dat de kinderen het niet leuk vonden. En telkens erna voelde hij „schaamte en spijt”. Hij wilde hulp zoeken, wist niet waar hij terecht kon. En zo bleef hij doorgaan. Terwijl collega's niets doorhadden. Want W., misschien wat vrijpostig in de omgang, was vooral die leuke, enthousiaste meester. Een bekende Helmonder ook, die met zijn stichting Smile per Mile zieke kinderen reed in een sportauto. En hij was trainer van een voetbalteam voor kinderen met een beperking. En hij zette zich in voor de Kindervakantie-week.

Schuldbezwust

En ook nu, in de rechtszaal, toont W. zich van zijn beste kant. Wit overhemd, fris gekapt. Joviaal, vriendelijk, meewerkend. Vrijwel elk feit uit het dossier dat de rechter hem voorhoudt geeft hij ruitertlijk toe. Hij toont zich schuldbezwust en lijkt zowat elke straf te accepteren. Ook opname in een tbs-kliniek. Of libidoremmende medicatie. Omdat, volgens de psychiater, zijn daden hem mogelijk enigszins verminderd zijn toe te rekenen vanwege een moeilijke jeugd en naast een pedofiele stoornis mogelijk een narcisti-

sche persoonlijkheidsstoornis.

„Ik wil alles proberen”, knikt Wesley. „Alles wat helpt.”

Maar juist die vriendelijkheid, klinkt uit de slachtofferverklaringen die 's middags worden voorgedragen, maakt alles zo schrijnend. Eén voor een komen ouders van de kinderen naar voren om te vertellen over het ongelooft, „dat zo'n ogenschijnlijk lieve jongen, die altijd bij ons thuis kwam...” Juist hém hadden ze hun kind toevertrouwd. In hun eigen, veilige thuis. Of op school.

Intuïtie

Ze vertellen dat hun kinderen nu kampen met twijfels. Over zichzelf. Hun intuïtie. Wie nog te vertrouwen. „Papa, waarom voel ik me zo slecht? Zo wil ik niet verder leven.” Eén gezin heeft alle slaapkamers en de badkamer verbouwd in de hoop alle herinneringen te wissen. „Onze jongste huilt en krijste, nu pas weten we waarom.”

De zaal vol met publiek kijkt W. niet in. Maar sommige ouders die hun spreekrecht uitoefenen kijken hem in de ogen, en een enkele keer beaantwoordt hij hun blik. En wat veel van hen, zoals de vader van dat eerste bekende slachtoffer, zo woedend maakt: de geraffineerdheid van zijn daden. „Papa, ik heb geen stop gezegd. Hij heeft niets fout gedaan.”

NRC schenkt uit

2023 | BORDEAUX

Château Millaud-Montlabert Saint Émilion

Geniet deze kerst van de nieuwe oogst van een indrukwekkende Saint-Émilion Grand Cru. De druiven rijpen op het uitzonderlijke terroir waar de meest prestigieuze crus van Saint-Émilion liggen. Zo grenst Château Millaud-Montlabert naast de beroemde Premier Grands Crus Classés Château Figeac en Château Cheval Blanc. De wijn kenmerkt zich door uitbundig rijp fruit en Saint-Émilion weelde. Prachtig versmolten en nu al heerlijk op dronk. Deze kerst heerlijk bij cote de boeuf, lamsbout en rijpe kazen.

Adviesprijs per kist

145,00

110,00

2024 | Frankrijk, Bourgogne

Marguerite Dupasquier Bourgogne Chardonnay

Rijke én frisse Bourgogne Chardonnay afkomstig van een traditioneel Bourgogne domaine. Aantrekkelijk bouquet van rijp geel fruit, witte bloesem, brioche en hazelnoot. Sappig, breed en romig van smaak met rijp Chardonnay-fruit als citrus, ananas, perzik, mirabel met subtiel getoast eiken.

Druif: 100% chardonnay

Adviesprijs per fles

23,95

18,00

2023 | Italië, Puglia

Bekroonde Zuid-Italiaanse primitivo

Rijke Vino Antorino Primitivo die werd bekroond met 98/99 van Luca Maroni, een gouden medaille in Frankfurt én een 8,5 van De Grote Hamersma. Krachtig en zacht, rijk aan zoete zwarte kersen, bosbes, vanille, karamel en cacao met een vleugje truffel. Mooie balans en lange afdronk.

Druif: 100% primitivo

Adviesprijs per fles

12,99

9,99

De Grote hamersma selectie wijnpakket

9 wijnen, stuk voor stuk uitstekend beoordeeld

Bij NRC zijn we trots op deze selectie wijnen die hoge rapportcijfers krijgen van De Grote Hamersma. Zes verschillende wijnen in één pakket, samen goed voor negen flessen, allemaal goed geproefd en met een dikke voldoende naar huis gestuurd.

Adviesprijs per pakket

100,00

85,00

MARLEY SPOON NRC Kerstbox

Te bestellen
t/m
16 december

- > Keuze uit een vegetarisch, vis- of vleesmenu
- > Verse ingrediënten bij je thuis bezorgd
- > Geniet van een uitgebreid viergangenmenu tijdens de kerst

Adviesprijs
28,17
per persoon
o.b.v. 6 personen

Per 2 personen: **89,-**
Per 4 personen: **129,-**
Per 6 personen: **169,-**

NRC Webwinkel en Marley Spoon hebben voor de derde keer een speciale NRC Kerstbox samengesteld, gevuld met luxe ingrediënten en feestelijke recepten waar jij een heerlijke maaltijd mee kan koken. Dankzij de levering van ingrediënten aan huis kan iedereen een stressvrije en bijzondere maaltijd op tafel zetten. Het 4-gangenmenu met uitgebreide

en eenvoudige recepten en instructies maakt het makkelijk om te plannen, en met de tips van de chefs ben je in goede handen. Geen eindeloze boodschappenlijsten en last-minute-inkopen meer. Alle ingrediënten worden aan huis geleverd. Maak de feestelijke avond makkelijker zodat je nog meer kan genieten van het samenzijn met vrienden en familie!

Nicolas Sarkozy in september na de uitspraak in zijn proces wegens illegale campagnefinanciering uit Libië. FOTO JULIEN DE ROSA/AFP

BOEKPUBLICATIE

Sarkozy bepleit onschuld in boek over zijn celstraf

In zijn deze week verschenen boek *Le journal d'un prisonnier* wil de Franse oud-president Nicolas Sarkozy laten zien hoeveel steun hij ondanks zijn veroordelingen geniet.

Floor Bouma
PARIJS

Le Journal d'un prisonnier leest soms als een aanklacht tegen het Franse gevangeniswezen. Vaker als klaagzang van een man die vindt dat hij slachtoffer is van een politiek complot. Bovenal is het een dagboek van iemand die wil tonen dat hij omringd wordt door mensen die óók in zijn versie van de werkelijkheid geloven.

Het 'dagboek van een gevangene' is het woensdag verschenen boek van Nicolas Sarkozy (70), van 2007 tot 2012 president van Frankrijk. Hierin beschrijft de oud-politicus van de rechtse partij UMP (inmiddels Les Républicains) de drie weken die hij doorbracht in een Parijse gevangenis na zijn veroordeling voor criminele samenzwering met de Libische dictator Gaddafi om geld te krijgen voor zijn presidentscampagne van 2007. Sarkozy kreeg een celstraf van vijf jaar opgelegd die meteen inging, ondanks zijn beroep. Na drie weken werd besloten dat Sarkozy het hoger beroep toch in vrijheid mag afwachten.

En duskwam Sarkozy op 10 november vrij. Precies een maand later kwam zijn 213 pagina's tellende boek uit. Hoe groot het animo is, bleek woensdagmiddag bij de boeksignering in boekhandel Lamartine in het chique zestiende arrondissement van Parijs. Op de stoep van de *librairie* stonden honderden mensen urenlang in de rij voor een krabbel. Zodra de oud-president arriveerde, scandeerde de menigte „Nicolas, Nicolas!”

Het toont dat Sarkozy ondanks zijn veroordeling nog brede steun geniet. Dat is ook wat hij wil laten zien met de vele boekpagina's die zijn gewijd aan de steunbetuigingen die hij ontving. Mensen van ieder pluimage, van honderden 'gewone' Fransen tot medewerkers van de gevangenis, regeringsleiders en politieke prominenten als ECB-baas Christine Lagarde, zouden hun verbazing hebben geuit

over zijn veroordeling.

Sarkozy heeft altijd schuld ontkend en schroomt niet zichzelf te vergelijken met bekende slachtoffers van politiek gemotiveerde processen, zoals de Joodse generaal Albert Dreyfus. Volgens hemzelf had het linkse nieuwsplatform Mediapart, dat de zaak in 2012 aan het licht bracht, „zich voorgenomen mij te vernietigen”; de rechterlijke macht beticht hij van „grenzeloze haat”. Hierbij wijst hij erop dat er weinig hard bewijs was in zijn rechtszaak, waarin hij op drie punten werd vrijgesproken en toch een jarenlange celstraf kreeg. Dit leidde ook buiten kamp-Sarkozy tot verbazing.

Maar Sarkozy noemt niet dat de rechter de straf gepast vond omdat het ging om „feiten van exceptionele zwaarte die het vertrouwen dat burgers in volksvertegenwoordigers hebben kunnen schaden”. Ook de bewijzen die er wel zijn, bijvoorbeeld de geheime ontmoetingen tussen twee van zijn adviseurs en Gaddafi's voor terrorisme veroordeelde rechterhand, laat Sarkozy onbesproken.

Gevangeniswezen

Des te meer schrijfruimte neemt hij om de zware omstandigheden te beschrijven waarin hij in de Parijse Prison de la Santé verbleef. Het harde matras. Het feit dat hij de lucht niet kon zien. Het vieze eten. Het vreselijke gevoel opgesloten te zijn. De aliena's hadden gebruikt kunnen worden om de erbarmelijke omstandigheden in de overvolle Franse gevangenis te beschrijven. Hier dienen ze vooral om sympathie op te wekken voor de oud-president - die overigens een uitgesproken harde lijn op het gebied van criminaliteitsbestrijding verdedigt.

En hoewel Sarkozy meermalen zijn pensioen uit de politiek aankondigde, kan hij het niet laten om ook in *Le journal d'un prisonnier* politiek te bedrijven. Het opvallendst zijn de passages waarin hij zich uitspreekt voor een samenwerking tussen Les Républicains en het radicaal-rechtse Rassemblement National van Marine Le Pen. Die partij werd altijd uit de binnenste kringen van de macht gehouden vanwege haar extremistische standpunten, maar zo'n *cordon sanitaire* moet volgens Sarkozy verleden tijd zijn. Hij schrijft dat „het Rassemblement National geen bedreiging meer vormt voor de republiek”.

STRIJD OM DE EERSTE MENS

Hoe de Indonesische regering de eigen geschiedenis steeds mooier maakt

De Indonesische regering probeert het eigen verleden glorieuzer te maken in een reeks nieuwe geschiedenisboeken. Ook claimt de minister van Cultuur dat de overgang van aap naar mens in Indonesië plaatsvond.

Saskia Konniger
JAKARTA

De eerste mens komt niet uit Afrika, maar uit Indonesië. Althans, dat beweert de Indonesische minister Fadli Zon (Cultuur). Eind oktober poneerde hij voor het eerst deze stelling, bij de opening van een gerenoveerd tempelcomplex. Indonesië is te lang over het hoofd gezien als bakermat van de mensheid, beweerde hij.

Enkele dagen later op een congres over de prehistorie legde hij uit wat hij bedoelde. „De wereld blijft gefixeerd op de *Out of Africa*-theorie”, zei hij tegen de aanwezige archeologen. „Zestig procent van alle prehistorische vondsten zijn op Indonesische bodem gevonden.”

Volgens Zon zijn er genoeg aanwijzingen dat de oorsprong van de mens in Indonesië ligt. Wetenschappers zouden een nieuwe theorie moeten omarmen, stelde hij, namelijk dat de mens haar oorsprong heeft in Indonesië en zich vanuit het Indonesische eilandennet over de wereld heeft verspreid. Hij noemde dit de *Out of Nusantara*-theorie, verwijzend naar de oud-Javaanse naam van de Indonesische archipel.

Volgens wetenschappers laat Zon zich leiden door nationalisme en is er geen wetenschappelijke onderbouwing voor zijn uitspraken. Dat Zon zijn theorie naar buiten bracht op een wetenschappelijk congres is extra pijnlijk, vindt de Indonesische archeoloog Harry Truman Simanjuntak. „De theorie is een luchtkasteel”, laat hij via WhatsApp weten. „Er is geen enkel bewijs voor.”

Het congres werd bijgewoond door internationale en nationale experts. „Niemand ging in op zijn bewering, omdat die nergens op sloeg.” Dat is schadelijk voor het aanzien van Indonesië en de wetenschappelijke integriteit, stelt de archeoloog. „Een minister moet zorgvuldig zijn woorden wegen. Hoe vaker hij dergelijke onzinuitspraken doet, hoe minder mensen naar hem zullen luisteren.”

Javamens

Volgens de minister vormt het beroemde schedelkapje van de prehistorische 'Javamens', dat in oktober door het Leidse museum Naturalis werd teruggegeven aan Indonesië, belangrijk bewijs in zijn verhaal. Deze schedel van *Homo erectus* is ongeveer een miljoen jaar oud en werd tussen 1887 en 1900 onder leiding van archeoloog Eugène Dubois opgegraven in de rivierbedding van de Javaanse Solo-rivier.

Dubois was op zoek naar de zogenoemde 'missing link', de evolutionaire verbinding tussen aap en mens. Hoewel fossiele vondsten bewijzen dat de *Homo*

erectus 1,5 miljoen jaar geleden al in Indonesië leefde, is het misleidend om te stellen dat de oorsprong van de mens in Indonesië ligt, aldus Truman. Want alle fossielen die tot nu toe zijn gevonden, wijzen erop dat de vroegste ontwikkeling van aap naar mens in Afrika plaatsvond.

„Er zijn in de Drimolengrot in Zuid-Afrika fossielen gevonden die twee miljoen jaar oud zijn die wijzen op de aanwezigheid van *Homo erectus*. In Ethiopië is een kaak van een lid van het geslacht *Homo* gevonden, een menssoort die daar 2,8 miljoen jaar geleden leefde. Ook zijn er in Afrika fossiele resten gevonden van de Australopithecus, een mensachtige, die daar tussen de vier en twee miljoen jaar geleden leefde”, legt Truman uit. „Als je kijkt naar het bewijsmateriaal, hoe kan de minister dan beweren dat Indonesië de bakermat van de mensheid is?”

Zwijn in grot

Ook met andere beweringen botste Zon met archeologen. Zo brengt hij de prehistorische vondsten in verband met oude grottekeningen die in Indonesië zijn gevonden. Wetenschappers stelden recent vast dat de rotstekening van een zwijn in een grot in Zuid-Sulawesi 51.300 jaar oud is. De afbeelding is daarmee de oudste grottekening wereldwijd die tot nu toe is ontdekt. Zon suggereerde een rechte evolutionaire lijn van de oorsprong van de mens naar de periode van de grottekeningen.

De uitspraken brachten verschillende archeologen ertoe om de minister publiekelijk te corrigeren. Zo benadrukte archeoloog Daud Aris Tanudirjo van de Gadjadara Universiteit in *The Jakarta Post* dat de grottekeningen van de *Homo sapiens* in Indonesië niets te maken hebben met de vroege ontstaansgeschiedenis van de mens, miljoenen jaren daarvoor.

Er is namelijk een groot archeologisch gat tussen de periode van de 'Javamens', de *Homo erectus* die een miljoen jaar geleden in huidig Indonesië leefde, en de tijd van de grottekeningen, gemaakt door de *Homo sapiens*, een late nakomeling van de Afrikaanse tak van *Homo erectus*. „Beide menssoorten kwamen oorspronkelijk uit Afrika”, aldus Truman.

Volgens de meest gangbare theorie verspreidde de *Homo erectus* zich twee miljoen jaar geleden vanuit het Afrikaanse continent over de wereld en trok de *Homo sapiens* zo'n tweehonderdduizend jaar geleden vanuit Afrika naar andere werelddelen.

Hoewel er geen enkel bewijs is dat de oorsprong van de mens in Zuidoost-Azië ligt, zijn er wel nuanceringen mogelijk van de *Out of Africa*-theorie. Zo is niet uitgesloten dat verschillende mensachtigen zich 'vermengden', bijvoorbeeld *Homo sapiens* met nazaten van *Homo erectus* of

De Indonesische minister van Cultuur Fadli Zon met zijn Nederlandse collega Gouke Moes in september bij de teruggave van de Dubois-collectie met fossielen. FOTO SIMON LENSSENS

Het schedelkapje van de prehistorische 'Javamens', dat als onderdeel van de Dubois-collectie in september door het Leidse museum Naturalis werd teruggegeven aan Indonesië. FOTO SCIENCE PHOTO LIBRARY/ANP

Grottekening van een zwijn in de Indonesische provincie Zuid-Sulawesi. FOTO ADHI AGUS OKTAVIANA/BRIN

de Neanderthaler, zoals recent DNA-onderzoek lijkt uit te wijzen en zelfs mogelijk met nazaten van *Homo erectus* in Azië. Maar tot er duidelijk bewijs is gevonden gaan alle Maar deze nuances zijn speculatie, bewijs in de vorm van fossielen ontbreken. Tot op heden gaan vrijwel alle wetenschappers ervan uit dat de evolutionaire oorsprong van de mens in Afrika ligt.

En dus niet in Indonesië. „Het is niet de eerste keer dat Zon historisch incorrecte beweringen doet”, vervolgt Truman, die in januari uit het Nationale Geschiedenisboekproject van de cultuurminister stapte. De archeoloog was een van de wetenschappers die aanvankelijk meewerkte aan een reeks geschiedenisboeken die Indonesië in een 'positiever daglicht' moet zetten, zoals Zon bij de presentatie toelichtte.

Truman was aangetrokken als auteur van het eerste deel over de prehistorie, maar trok zich terug toen hij merkte dat politieke motivatie zwaarder woog dan wetenschappelijke feiten. „In het project werd de term prehistorie vervangen door 'het begin van de beschaving'.” Een incorrecte duiding. „Vroege beschavingen kenmerken zich door het schrift en dat is een onjuiste term voor een prehistorische periode.”

„Het eerste boek heet nu *De vroege geschiedenis van Indonesië en het ontstaan van de Nusantara Samenleving*.” En die terminologie lijkt ingegeven door de wens om Indonesië als bakermat van de mensheid neer te zetten, aldus Truman. „Ik weet niet wat de minister motiveert om ongefundeerde beweringen te doen”, vervolgt de archeoloog. „Wellicht zijn het politieke motieven, misschien is het zijn persoonlijkheid of het is grootheidswaan. Dat

weet hij alleen zelf.”

De zorgen zijn groot, omdat de reeks zal worden gebruikt in het onderwijs. Critici vrezen dat de boeken een politiek doel dienen, zoals nationalisme aanwakkeren en het duistere verleden van de huidige president doen vergeten.

Geen massaverkrachtingen

De weigering van Truman om mee te werken aan de publicatie bleek het begin van meer verzet. In mei leidde een eerste versie van de boekenreeks tot protestacties van wetenschappers en mensenrechtenactivisten. Niet alleen de prehistorie werd geweld aangedaan. De geschiedenisboeken zouden ook zwarte pagina's uit de recente Indonesische geschiedenis witwassen.

Mensenrechtenschendingen tijdens het regime van Soeharto (1967-1998), waarin de huidige president Subianto Parbowo als generaal diende, zouden worden weggelaten. Zon, prominent lid van Parbowo's partij Gerindra, ontkende in een discussie die volgde dat bij de val van Soeharto massaverkrachting van Chinees-Indonesische vrouwen plaatsvond. De vergrijpen zijn in 2003 door een officiële onderzoekscommissie bevestigd.

De publicatie, die al een paar keer is verzet, zal volgens de laatste berichten op 14 december, De Dag van de Nationale Geschiedenis, worden gepresenteerd. Er is geen indicatie dat het verzet van wetenschappers heeft geleid tot herziening. Integendeel, in november werd, eveneens onder leiding van minister Zon, oud-dictator Soeharto tot nationale held verheven. Ondanks luide protesten van historici, mensenrechtenactivisten en slachtoffers van het regime.

Premier Andrej Babis verlaat de Praagse Burcht na een overleg met president Petr Pavel. FOTO MARTIN DIVISEK/EPA

TSJECHIË EN DE EU

Brussel vreest nieuwe Tsjechische regering, maar Babis is geen Orbán

Een nieuwe Tsjechische regering onder leiding van miljardair Andrej Babis is nabij en daarmee een nieuwe uitdaging voor de EU.

Mark Duursma
AMSTERDAM

Andrej Babis heeft haast met zijn nieuwe regering van Tsjechië. De populistische politicus wil graag aanschuiven bij de Europese top van 18 en 19 december in Brussel, waar de regeringsleiders van de EU het jaar afsluiten met een zware agenda. Voorwaarde om daarbij te mogen zijn is een complete regering: alle ministers moeten benoemd zijn. Babis zelf werd dinsdag als premier benoemd door president Petr Pavel. Naar verwachting volgt maandag de rest van de coalitieregering, met ministers van Babis' partij ANO en twee radicaal-rechtse partijen.

De aanwezigheid van Babis (71) bij de Europese Raad volgende week markeert zijn terugkeer op het Europese toneel. Na een eerder premierschap van 2017 tot 2021 en vier jaar oppositie voor ANO (Actie van Ontevreden Burgers, tevens 'ja' in het Tsjechisch) won hij begin oktober met bijna 35 procent van de stemmen de parlementsverkiezingen. De pro-Europese regering van premier Petr Fiala werd weggestemd, onder meer door onvrede over inflatie.

Naast een politieke comeback zijn er meer parallellen met Donald Trump. Ook Babis is een miljardair in de politiek die zijn eigen land voor alles stelt en gelooft in transacties als basis voor internationaal beleid. De

twee mannen delen overtuigingen: kritisch over de EU, tégen klimaatbeleid en migratie, tegen ruimhartige steun aan Oekraïne. Ook grote woorden zijn Babis niet vreemd: bij zijn benoeming als premier beloofde hij dat hij „eraan zal werken om Tsjechië de beste plek zal maken om te leven op de hele planeet”. Ook toonde hij zijn ondernemerskant: „De EU is te veel bezig met uitgaven en te weinig met inkomsten.”

Babis is het type EU-regeringsleider dat door Washington wordt omarmd en door Brussel wordt gevreesd. Wat wordt de rol van Tsjechië in de EU?

Tsjechische obstructie

De Brusselse vrees is vooral dat Babis met zijn collega's uit Midden-Europa, de Slowaakse premier Robert Fico en de Hongaarse premier Viktor Orbán, een blok gaat vormen dat Europees beleid zal saboteren. Bijvoorbeeld als het gaat om steun aan Oekraïne; onder de vorige regering leidde Tsjechië een initiatief om Oekraïne te voorzien van schaarse granaten. Of als het gaat om het afbouwen van fossiele energie.

Milan Nic, Midden-Europa-expert en onderzoeker bij de Duitse denktank DGAP (German Council on Foreign Relations), relativeert de kans op Tsjechische obstructie. Nic: „Zeker, Babis zal zijn anti-EU verkiezingsretoriek minstens deels moeten waarmaken bij zijn kiezers. Maar hij is

vooral een pragmaticus. Zijn keuzes zijn eerder opportunistisch dan ideologisch. Zijn beleid pakt waarschijnlijk eerder nationalistisch dan anti-Europees uit. Hij heeft een goede verstandhouding met Fico en Orbán, maar ook met Macron en Merz. Ik voorzie dat deze regering minder disruptief wordt dan nu wordt gedacht.”

Ook Jan Farský, een van de 21 Tsjechische Europarlementariërs, heeft goede hoop dat Babis coöperatiever zal blijken dan gevreesd. Farský's pro—

Babis wordt meer gedreven door economische belangen dan door ideologische keuzes

Farský verwacht dat Babis, Fico en Orbán zullen proberen om de Visegrad 4, een politieke alliantie van vier Midden-Europese landen uit de jaren negentig, nieuw leven in te blazen. Dat wordt dan wel Visegrad 3, want de Poolse regering van premier Tusk staat alleen al wat betreft steun aan Oekraïne lijnrecht tegenover Hongarije, Slowakije en Tsjechië. Farský: „In Tsjechië spreken we nu over het 'Russische Trio'.”

Babis wordt eerder gedreven door economische belangen dan door ideologische keuzes. Die belangen kleuren zijn politieke carrière. Als oprichter en eigenaar van Agrofert, een miljardenbedrijf met meer dan 250 dochterondernemingen, ontving Babis miljoenen aan Europese subsidies en overleefde hij rechtszaken over verstrengeling van zijn politieke en zakelijke leven. Op last van president Pavel, uitgesproken voorstander van een grote Tsjechische rol in de EU en de NAVO, deed Babis vorige week publiekelijk afstand van zijn rol bij Agrofert. Het bedrijf zal worden geleid door een onafhankelijk bestuurder, zijn kinderen krijgen pas een rol na zijn overlijden. Onderzoeker Nic is sceptisch: „Het was een publieke belofte, daarmee is het nog niet gebeurd.”

Babis' ANO is de afgelopen jaren geëvolueerd van een liberale naar een rechts-populistische partij, maar verberen om de invoering van het Europese klimaatbelastingplan ETS2 zo lang mogelijk uit te stellen.

luid. De jonge partij AUTO (Automobilisten voor Zichzelf) en de SPD (Vrijheid en Directe Democratie) zijn allebei radicaal-rechts en fel anti-EU. Op last van ANO hebben ze moeten accepteren dat er in Tsjechië geen referendum komt over het verlaten van de EU en de NAVO.

In het parlement zijn de radicale partijen dwergen naast ANO: AUTO heeft dertien zetels, SPD vijftien en ANO tachtig. Ze krijgen daarbij tegenwicht van een stevige oppositie, met 92 van de tweehonderd zetels. SPD-partijleider Tomio Okamura zorgde als kersverse parlementsvoorzitter wel meteen voor een rel door als eerste daad de Oekraïense vlag van het parlementsgebouw te laten halen.

In de regering kunnen de twee radicale partijen hun invloed laten gelden, met omstreden ministers op gevoelige posten. AUTO-partijleider Petr Macinka, ontkenner van klimaatverandering, is in de race als minister van Milieuzaken. AUTO-erevoorzitter Filip Turek, vanwege flirten met Hitler nog controversieler, leek minister van Buitenlandse Zaken te worden, maar staat niet op het kandidatenlijstje dat Babis ter goedkeuring aan president Pavel heeft voorgelegd. Pavel zei eerder dat hij geen ministers zal benoemen die pleiten voor het verlaten van de EU of NAVO. Als de regering eenmaal is gevormd is de pro-Europese president zijn politieke invloed kwijt.

LUCHTVAART

IndiGo-topman Elbers ligt onder vuur in India na chaos op luchthavens

De budgetmaatschappij IndiGo, van topman Pieter Elbers, werd groot in India door extreme efficiëntie. Maar een pilotentekort legt nu de keerzijde bloot van die efficiëntie.

Jan Benjamin
AMSTERDAM

Oud-KLM-topman Pieter Elbers glundert. Het is januari 2024 en tegen het decor van vliegshow Wings India in de stad Hyderabad neemt hij, als hoogste baas van Indiase budgetmaatschappij IndiGo, deel aan een rondetafelgesprek. Een paar stoelen verderop zit de toenmalige Indiase minister van burgerluchtvaart. Minister Scindia prijst de razendsnelle groei van de luchtvaart in zijn land. Vliegen maakt India kleiner, zegt hij dankbaar.

De minister noemt zijn bedrijf niet, maar de Nederlander weet dat IndiGo grotendeels verantwoordelijk is voor die immense groei. In zijn eerste anderhalf jaar als topman van de grootste maatschappij van India opende hij basis na basis, bestelde hij vliegtuigen bij de honderden, vloog hij het land door om de efficiëntie, punctualiteit en lage prijzen van IndiGo te promoten. Hij genoot zichtbaar van „het prachtige maar complexe mozaïek dat India is”, zegt hij in Hyderabad.

Bijna twee jaar later is Elbers' IndiGo nog steeds marktleider, ruim voor Tata Group's Air India. Van elke drie binnenlandse vluchten zijn er twee van IndiGo (omzet 2024/2025: circa 8,6 miljard euro, 36.000 medewerkers). Elbers blijft uitbreiden, vooral internationaal. Maar de dankbare houding van de regering voor de manier waarop IndiGo het land verbindt, is omgeslagen.

Dat heeft alles te maken met de chaos die de Indiase luchtvaart sinds vorige week teistert. Met name een tekort aan piloten dwong IndiGo duizenden vluchten te annuleren. Wedende passagiers misten begrafenissen, belangrijke exams, bruiloften. Een echtpaar moest de felicitaties in ontvangst nemen via webvideo, en niet op de trouwlocatie 1.000 kilometer verderop.

Gebalde vuist

Hoe de houding van de regering is veranderd toont de nieuwe burgerluchtvaartminister Naidu dinsdag op X. Twee foto's plaatst hij daar van een gesprek met Pieter Elbers.

Hun handen vertellen het verhaal. Op de ene foto balt Naidu de vuist en drukt Elbers z'n handen minzaam tegen elkaar. Op de tweede houdt Naidu een hand in de lucht, op het oog Elbers de les lezend. Die kijkt stuurs, de handen ineen. In de bijbehorende tekst hekkelt Naidu „het interne wanbeheer van IndiGo”. De minister zal niet aarzelen, zegt hij later in een interview, de IndiGo-top te ontslaan (ook al gaat hij daar formeel niet over). Ook zegt hij dat er meer concurrentie moet zijn in de Indiase luchtvaart. „Er is ruimte voor nog vijf of zes maatschappijen.”

De X-beelden dienen een doel.

Boven: een passagier zit te wachten bij de balie van IndiGo op luchthaven Kempegowda. Linksonder: bagage van gestrande passagiers op Indira Gandhi International Airport. Rechtsonder: minister Naidu (Burgerluchtvaart) in gesprek met **Pieter Elbers** (midden). FOTO'S IDREES MOHAMMED/AFP, BHAWIKA CHHABRA/REUTERS, X.

Naidu wil laten zien dat hij streng durft te zijn voor Elbers en IndiGo. Dat de overheid optreedt tegen de chaos op tientallen luchthavens en opkomt voor klagende reizigers. Elbers verzekert de minister dat alle passagiers die de eerste dagen werden gedupeerd inmiddels zijn gecompenseerd.

Op last van minister Naidu bepaalt de luchtvaarttoezichthouder dinsdag dat Elbers het aantal vluchten 10 procent moet verminderen, om de chaos te beteugelen. Woensdag meldt de toezichthouder dat het eigen medewerkers stationeert op het IndiGo-hoofdkantoor. Zij moeten het herstel van de maatschappij volgen.

Nationale luchtvaartcrisis

Zo groeit een tekort aan beschikbare piloten uit tot een nationale luchtvaartcrisis. Die legt een structurele kwetsbaarheid bloot van een bedrijf

vliegers. Vluchtschema's die voorheen net pasten, blijken nu onuitvoerbaar. Piloten die te lang moeten wachten op het (vertraagde) vliegtuig dat zij moeten overnemen, lopen tegen hun maximale diensttijd aan.

Efficiënte operatie

De nieuwe rustregels treffen IndiGo harder dan concurrenten. Dat komt vooral door hoe het bedrijf is georganiseerd. IndiGo werkt met een bijna obsessief efficiënte operatie: vliegtuigen vliegen zeer veel uren per dag, rotaties (van aankomende en weer vertrekkende vliegtuigen) sluiten strak aan en de reservenvloot en -crew zijn minimaal.

Dat is winstgevend, maar ook riskant. Zodra één vlucht uitvalt, schuift het hele schema op. Als bemanningen vanwege de nieuwe regels net iets eerder niet meer mogen vliegen om dat hun werkdag afgelopen is, ontstaat een domino-effect dat zich verspreidt over het hele netwerk.

Daarbij spelen andere factoren die de kwetsbaarheid blootlegden. Vertragingen bij de luchtverkeersleiding, drukte op vliegvelden, slecht weer. Bij technische problemen - van reguliere storingen tot vertraging in levering van onderdelen - zou te weinig reservecapaciteit zijn om toestellen op te vangen. En volgens interne rapporten leidden fouten in de automatisering tot onjuiste roosters.

De Indiase luchtvaartautoriteit grijpt nu in: minder vliegen, meer buffercapaciteit creëren, een herstelplan voorleggen. Ondertussen lopen de kosten van annuleringen, ombouwen en compensaties verder op. Het imago van IndiGo als de betrouwbare, stipt opererende maatschappij staat onder druk. Hetzelfde geldt voor de magische reis door de Indiase luchtvaart van Pieter Elbers.

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

Het bedrijfsongeval werd de jonge vrouw fataal

DE ZAAK

In de zomer van 2023 zijn mensen aan het werk in een kippenstal in de gemeente Venray. Ze vangen kippen en stoppen die in kratten. Een verreiker, bedoeld om zware lasten te tillen en te verplaatsen, voert die kratten af en aan. Dan wordt een vrouw van 25 jaar, afkomstig uit Bulgarije, door het voertuig overreden. Ze overlijdt ter plaatse aan haar verwondingen. Haar partner, moeder en stiefvader, die ook aan het werk waren in de kippenstal, zijn bij het fatale ongeval.

De vrouw was in dienst bij een uitzendbedrijf dat personeel levert aan de pluimveector, in dit geval aan twee geïsoleerde pluimveebedrijven met dezelfde bestuurder. Die twee bedrijven, zowel werkgever van de chauffeur als eigenaar van de verreiker, staan terecht als medeverdachten. Hoofdverdachte is het uitzendbureau.

DE UITSPRAAK

De rechtbank concludeert dat zowel uitzendbureau als pluimveebedrijven veiligheidsvoorschriften hebben geschonden. Ze zijn ernstig tekortgeschoten in de zorgplicht voor de werknemers in het algemeen en voor het slachtoffer in het bijzonder. De rechtbank acht hen schuldig aan haar overlijden, nu het ongeval het gevolg is van die nalatigheid.

In het arbobeleid van het uitzendbedrijf stond niets over de risico's op aanrakingen bij het vangen van kippen of over veiligheidsmaatregelen daarbij. De veiligheidsinstructies aan de werknemers waren ondermaats en er was onvoldoende toezicht op de uitvoering, voor zover er

Een jonge vrouw overlijdt doordat een verreiker haar tijdens haar werk in een kippenstal overrijdt. Drie betrokken bedrijven, waaronder het uitzendbureau waar zij in dienst was, worden strafrechtelijk veroordeeld.

Door **Olivia den Hollander** Illustratie **Robin Héman**

wél instructies waren. Er waren ook geen afspraken tussen uitzendbedrijf en pluimveebedrijven over de veiligheid. En dat was niet alles. De verreiker vertoonde 'serieuze gebreken' en een veilige 'verkeersinrichting' ontbrak in de stal, zoals met looplijnen of markeringen, terwijl het er donker was.

Het uitzendbedrijf krijgt 100.000 euro boete opgelegd. De pluimveebedrijven moeten ieder 50.000 euro betalen. De rechtbank voegt daaraan toe dat de straf, ongeacht vorm of omvang, het leed niet ongedaan kan maken. „Haar moeder, stiefvader en partner hebben machteloos moeten toekijken terwijl zij overleed”, aldus de rechtbank die daarbij opmerkt dat de vrouw vier kinderen achterlaat die nu zonder hun moeder opgroeien.

HET COMMENTAAR

„Bij een bedrijfsongeval met dodelijke afloop vindt vrijwel altijd strafrechtelijk onderzoek plaats”, licht Ineke Paul toe, advocaat letselschade bij Holla. Dat kan tot een vervolging door het Openbaar Ministerie leiden of tot een bestuurlijke boete door de Arbeidsinspectie. Paul staat re-

gelmatig slachtoffers en soms werkgevers of verzekeraars bij, maar dan in het civiele aansprakelijkheidsrecht. Paul: „Vaak is de werkgever aansprakelijk als een bedrijfsongeval plaatsvindt.”

Werkgevers hebben standaard een zorgplicht: ze moeten maatregelen treffen die redelijkerwijs nodig zijn om letsel tijdens het werk te voorkomen. Paul: „Bij letsel kan de werknemer de werkgever aansprakelijk stellen. Het is aan de werkgever om aan te tonen dat hij de zorgplicht heeft nageleefd. Omdat werknemers veel bescherming krijgen, ligt de lat hoog en is dat aantonen vaak lastig voor de werkgever.”

Hier ging heel veel mis, volgens Paul, die benadrukt dat ook het uitzendbedrijf een vergaande zorgplicht heeft. „Als werkgever blijft de uitlener verantwoordelijk voor de veiligheid en gezondheid van de werknemer, ook als die buiten het zicht van het uitzendbedrijf aan het werk is. Zeker als de werknemer wordt blootgesteld aan risico's bij een ander bedrijf, vraagt dat om duidelijke afspraken onderling. Die waren in dit geval niet gemaakt.”

Ongevallen met een dodelijke afloop, ziekenhuisopname of blijvend letsel moeten werkgevers bij de Arbeidsinspectie melden. Die toezichthouder

rondde vorig jaar 1.990 meldingsplichtige ongevalsonderzoeken af. Daarbij waren 2.001 slachtoffers betrokken, van wie 58 dodelijk. In werkelijkheid liggen de aantallen hoger. Volgens de Algemene Rekenkamer wordt naar schatting 50 tot zelfs 70 procent ten onrechte niet gemeld.

Bij uitzendkrachten, onder wie veel arbeidsmigranten, komen meldingsplichtige bedrijfsongevallen relatief vaak voor, vermeldt het laatste jaarverslag van de Arbeidsinspectie. Als mogelijke verklaringen noemt de toezichthouder dat deze mensen vaak ongeschoold, laagbetaald en tijdelijk werk doen, en dan ook nog in sectoren met een relatief groot risico, zoals de landbouw. Andere verklaringen: door taal- en cultuurverschillen begrijpen arbeidsmigranten instructies en waarschuwingen onvoldoende, en ze klagen mogelijk minder snel over onveilige werkomstandigheden.

Dat vraagt om extra zorgvuldigheid. Om te beginnen bij het inventariseren van risico's en het treffen van risicobepalende maatregelen. En dan is er de communicatie met de werknemer. Paul: „Alleen een boekje meegeven, of één keer een cursus, is niet genoeg. Je moet zorgen dat mensen de risico's en veiligheidsmaatregelen ook echt begrijpen en dat moet je blijven herhalen, zodat instructies en waarschuwingen daadwerkelijk doeltreffend zijn.”

Rechtbank Oost-Brabant, 17 november, ECLI:NL:RBOBR:2025:7469

Olivia den Hollander is verbonden aan The Investigative Desk.

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven.

EUROPESE COMMISSIE

Inval bij Temu-kantoor in Dublin

Er liepen al Europese onderzoeken naar Temu. De Europese Commissie heeft nu invallen gedaan bij het Chinese bedrijf.

Timo Nijssen
AMSTERDAM

De Europese Commissie heeft vorige week invallen gedaan bij een kantoor van Temu in Ierland op verdenking van ongeoorloofde staatssteun. Dat melden onder meer Bloomberg en de *Financial Times*. In een reactie bevestigt de Commissie dat er invallen zijn gedaan bij „een bedrijf dat actief is in de e-commercesector” zonder daarbij de naam van het bedrijf te noemen. Temu heeft zelf nog niet op het nieuws gereageerd.

Er lopen al langere tijd Europese onderzoeken naar Temu. Daarin wordt het Chinese webwinkelplatform ervan beschuldigd dat het niet genoeg doet om onveilige producten tegen te gaan. Nu komt daar een vermoeden bovenop dat Temu Chinese staatssteun krijgt en daardoor zijn

Het Chinese webwinkelplatform zou niet genoeg doen om onveilige producten tegen te gaan. FOTO SOPA IMAGES/GETS/LIGHTROCKET VIA GETTY IMAGES

producten goedkoper kan aanbieden dan concurrenten.

De Europese Unie heeft sinds 2023 regels die marktverstoringe buitenlandse staatssteun tegen moeten gaan. Eerder waren er alleen regels

voor subsidiëring door EU-landen zelf.

Temu is een van de hoofdrolspelers in de enorme toestroom van webwinkelpakketjes uit China. In Nederland kwamen er vorig jaar 3 miljoen

zendingen per dag binnen, meer dan de douane goed kan controleren. Daardoor komen er ook onveilige producten op de markt.

Zowel op nationaal als op Europees niveau wordt geprobeerd de pakket-

tenstroom in te dammen met plannen voor heffingen en het afschaffen van een vrijstelling op importbelasting voor kleine zendingen. De besluitvorming daaromheen verloopt echter stroperig.

Temu is hoofdrolspeler in enorme toestroom van webwinkelpakketjes

Eerdere inval

Het is de tweede keer dat de Commissie een inval doet in een onderzoek naar oneerlijke buitenlandse staatssteun. In april vorig jaar werd er een doorzoeking gedaan bij onder meer de Rotterdamse vestiging van Nuctech, een Chinees bedrijf dat bagagescanners en andere beveiligingsapparatuur maakt.

Daarover meldt de Commissie vandaag dat er bij die inval aanwijzingen zijn gevonden voor verstoringe staatssteun. Om daar meer duidelijkheid over te krijgen, wordt nu een vervolgonderzoek geopend.

REPORTAGE TECHBEDRIJF

De kleine satellieten van Isispac worden niet langer weggehoond

Wie een kleine satelliet wil lanceren, kan terecht bij het Delftse bedrijf Isispac, een soort reisbureau voor satellieten.

Bruno van Wayenburg
AMSTERDAM

‘Dat is vreemd’, zegt Melania Pugliese. De *satellite operator* zit geconcentreerd naar een computerscherm te turen dat volloopt met rode en groene alerts. Pugliese en collega Davide Cavalli werken bij het Delftse ruimtevaartbedrijf Isispac. Ze begeleiden een pass - het moment dat een satelliet in zijn baan om de aarde over een bepaalde locatie komt - van de nog geen week geleden gelanceerde satelliet Speqtre.

Om de anderhalf uur komt Speqtre overvliegen, en is de satelliet een minuut of acht binnen het bereik van een schotelantenne op het dak van de TU Delft, een paar honderd meter verderop. In die acht minuten moet er veel gebeuren: verschillende deelsystemen van de satelliet moeten worden getest en ingesteld, om de satelliet klaar te maken voor gebruik door de klant.

„Maar nu is er een error”, legt Cavalli later uit. „De satelliet heeft een fout gedetecteerd, en is automatisch overgeschakeld naar een veilige modus. Bij de volgende pass gaan we data downloaden, en kijken wat er aan de hand is.” Het klinkt ernstig, maar Cavalli lijkt niet echt in paniek. „Nee hoor, dit is heel normaal”, zegt hij. Het hoort bij het dagelijkse werk van Isispac: het ontwerpen, bouwen, lanceren, opstarten en opereren van kleine satellieten.

„Onze operators zitten de hele dag passes te begeleiden”, zegt Hugo Brouwer, systems engineer en manager. „We hebben op dit moment zes eigen satellieten in een baan om de aarde, met nog twee op komst, dus ze hebben genoeg te doen.”

Quantumcommunicatie

De satelliet Speqtre, gemaakt voor het Britse instituut RAL Space, is een *cubesat*, een kleine satelliet (30 x 20 x 10 centimeter), volgepropt met elektronica. De satelliet moet met een laserverbinding tussen satelliet en de aarde inherent veilige quantumcommunicatie-protocollen gaan testen. Dat is een nieuwe techniek om gevoelige communicatie te beveiligen. Door gebruik te maken van eigenschappen van het overgeënde laserlicht, zijn boodschappen zo te versturen dat je het altijd kunt detecteren als ze onderschept worden (en dan houd je dus op met zenden). Banken en inlichtingendiensten gebruiken deze technieken al voor communicatie op aarde, de versie waarin je met satellieten communiceert is nog grotendeels experimenteel. Vandaar deze satelliet.

Maar zover is het nog niet: de tests zijn nog niet begonnen. „Zij leveren de instrumenten, wij leveren de ondersteunende software en besturingsapparatuur zoals radioverbindingen, zonnecellen voor energie en het *chassis* van de satelliet. En we starten de satelliet op en stellen hem in, dat duurt meestal een paar weken”, legt Brouwer uit. Speqtre is vrijdagavond 28 november gelanceerd,

Isispac maakt vele verschillende ‘cubesats’, een **kleine satelliet** (30 x 20 x 10 centimeter), volgepropt met elektronica. FOTO ISISPAC

als één van in totaal 140 satellieten, aan boord van een Falcon 9-raket van SpaceX vanuit de Verenigde Staten. Isispac ontwerpt en bouwt jaarlijks zo’n twintig satellieten. Verder fungeert het bedrijf als een soort reisbureau voor de satellieten van anderen: het test onderdelen, regelt een raketvlucht en de technische begeleiding na lancering. 44 van die 140 satellieten zijn met behulp van Isispac vertrokken, 36 ervan zijn aardobservatie-cubesats van het commerciële satellietfotobedrijf Planet Labs. „De afgelopen twintig jaar hebben we zo’n 815 satellieten helpen lanceren”, zegt topman Jeroen Rotteveel.

Daarmee is het bedrijf, met ruim 140 mensen personeel een middelgrote speler in de Europese ruimtevaartmarkt, in 2006 ontstaan uit een studentenproject van de studie Lucht- en Ruimtevaarttechniek van de TU Delft. „In 2008 hebben we Delfi-C3 gelanceerd, een heel eenvoudige cubesat van 10 bij 10 bij 30 centimeter”, zegt Rotteveel. „We dachten: nu kunnen we gaan promoveren en gaan werken voor de grote ruimtevaartbedrijven. Of we kunnen toch zelf iets gaan doen. In Europa werkte toen nog niemand aan kleine satellieten. Er was nog nauwelijks commerciële ruimtevaart.”

In de VS waren kleine cubesats toen

al een aantal jaar in opkomst, in 1999 bedacht als manier voor universiteiten om ervaring op te doen met satellieten. Rotteveel: „Ze waren relatief eenvoudig te bouwen, liften mee met de lancering van grotere satellieten, en kosten maar een paar honderd duizend dollar. Maar ze werden totaal niet serieus genomen. Bij de Europese ruimtevaartorganisatie ESA werden we weggelachen met ons speelgoed.”

“We werden weggelachen bij ESA met ons speelgoed

Jeroen Rotteveel topman Isispac

De tijden zijn veranderd: in plaats van decennia werken aan een grote satelliet, is het snel ontwikkelen en lanceren van kleinere, goedkopere satellieten de norm geworden, vaak in constellaties van honderden stuks. De Amerikaanse ruimtestrijdkrachten lanceren cubesats, en ook het businessmodel van het Amerikaanse Planet Labs, dat op bestelling satellietfoto's kan leveren, is gestoeld op een netwerk van zo’n tweehonderd cubesats. Ook ESA werkt inmiddels samen met Isispac.

Aanvankelijk begonnen Rotteveel en collega's met het maken van onderdelen en als makelaar voor raketlanceringen. Wie een satelliet wilde lanceren kon een plek boeken op een Russische Dnjepr, een omgebouwde kernraket, of met de Indiase PSLV-raket. Nu voert de Falcon 9 van SpaceX de boventoon.

De Delftenaren gingen ook satellieten in opdracht ontwerpen, laat Brouwer zien tijdens een rondleiding in het uit zijn voegen barstende jarenzeventiggebouw. Op veel plaatsen in de werkruimtes, cleanrooms en kantoorruimtes zijn de kubusvormige satelliet-onderstellen, printboardjes en andere onderdelen te zien. Ook slingeren hier en daar de Delftsblauwe *deployers*, grote opbergdozen met springveren, die er na lancering voor zorgen dat een satelliet op het goede moment en met de juiste snelheid de ruimte in geduwd worden.

„De omzet komt nu op zo’n 19 miljoen euro. We zitten op de rand van winstgevendheid”, zegt Rotteveel. „Wat we verdienen, stoppen we terug in nieuwe ontwikkeling.” Investerders heeft Isispac al die jaren niet of nauwelijks gehad, „maar dat gaat nu wel veranderen, verwacht ik”. „In veel landen zijn soevereine ruimtevaartcapaciteiten ineens heel belangrijk geworden, zeker, dus wij

denken dat er best een scherpe knik in de vraag aankomt.”

Het Nederlandse ministerie van Defensie is al een vaste partner. In 2021 werd de eerste militaire satelliet, Brik II, gelanceerd. Nu wordt er onder andere gewerkt aan een aantal militaire Oostenrijks-Nederlandse satellieten voor satellietfoto's. In de *Defensie Strategie voor Industrie en Innovatie 2025-2029* van de overheid is ruimtetechnologie uitgeroepen tot een van de vijf hoofdgebieden.

Trainingen

Ook landen die hun eerste stappen op het ruimtevaartpad zetten, komen in Delft uit. Op een schap in een cleanroom ligt het *engineering model* van de eerste satelliet van Bhutan. Brouwer: „Landen sturen hun studenten hierheen. Dan bouwen we niet alleen een satelliet, maar leveren we ook trainingen, vaak samen met de TU Delft.”

Niet alle apparatuur bij Isispac is zo hightech als je zou verwachten. Brouwer toont een komisch eenvoudige installatie om satellieten te testen: een metalen tafel, waar de satelliet op gemonteerd wordt, plus een grote valhamer, die keihard op de tafel neerklaapt. „Lanceringen gaan vaak gepaard met harde schokken”, zegt Brouwer. „Dat kunnen we zo prima nabootsen.”

Met aandacht meer rendement

JAARLIJKS 11% VERWACHT RENDEMENT NA WINSTDELING

TFH Holland Group investeert in MKB-ondernemingen met aantoonbaar financieel trackrecord. We bouwen actief mee aan het succes van deze bedrijven. Deze aandacht loont; alle fondsen die we reeds hebben uitgebracht, zijn daar het bewijs van.

Beleggen bij TFH Holland Group

- Jaarlijks dividenduitkeringen
- Jaarlijks 11% verwacht rendement
- Spreiding over meerdere bedrijven
- In Technologie, Voeding en Zorg
- Zonder bankleningen
- Deelname vanaf €100.000

Beleggen brengt risico's met zich mee. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst.

TFH Holland Group

We lichten graag alles toe in een persoonlijk gesprek. Bel 013 203 26 28. Of scan de qr-code voor meer informatie of kijk op www.tfh-holland.nl

TECHBAZEN

Time: architecten van AI zijn ‘persoon van het jaar’

AMSTERDAM

Het is een drukte van belang op de cover van *Time Magazine* van deze week. Traditioneel roept het Amerikaanse blad een Persoon van het Jaar uit. En waar vorig jaar Donald Trump de lezer in het gezicht keek, is het nu een hele batterij techbazen. In een (met AI gemaakte?) vrije interpretatie van de wereldberoemde foto *Lunch atop a Skyscraper* zitten ‘de architecten van AI’ nu hoog boven New York. Zij zijn Time Person of the Year 2025. Volgens Time, dat al sinds 1927 jaarlijks een persoon van het jaar uitkiest. was 2025 het jaar waarin het potentieel van kunstmatige intelligentie „met een daverend geluid in beeld kwam”. Op de stalen balk zitten onder meer Mark Zuckerberg(Meta/Facebook), Jensen Huang (Nvidia), Elon Musk (X) en Sam Altman (OpenAI). Hoewel velen zich zorgen maken over hun toenemende invloed dankzij AI, steekt Time de loftrumpet over de nieuwe techniek: „Voor het inluiden van het tijdperk van denkende machines, voor het verbazen en verontrusten van de mensheid, voor het transformeren van het heden en het overstijgen van het mogelijke, zijn de architecten van AI TIME’s Persoon van het Jaar 2025”, aldus Time. (NRC)

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Zaken & Transacties

Een Kus en Kerstknuffel

Originele reacties cursisten

- Veel opgestoken
- Long of short? Meekijken met jullie handelen in de ochtend was ontzettend leerzaam. Door jullie heldere uitleg werd steeds duidelijk waarom je een trade wél of niet zou nemen en of je beter long of short kon gaan.

Ik heb belachelijk veel opgestoken van deze cursus!

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrij 19 dec, ma 29 dec en vrij 9 jan

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verliezen lijden!

www.robwessels.nl 010 519 21 15

WILT U ADVERTEREN?

Surf dan naar onze website www.zadkinmedia.nl
Of kijk voor meer aanbod op de website www.bijzonderezaken.nl

ONTCIJFERT

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Onderzoek: verwacht niet te veel van windmolens, want ze houden elkaar uit de wind

Nieuw onderzoek schat de energie-opbrengst van windmolenparken op de Noordzee aanzienlijk lager in. Slecht nieuws voor de energietransitie. „Dit is nieuw en schokkend.”

Felix Voogt en Erik van Gameren

I e kunt een windmolenpark vergelijken met een bos”, zegt Carlos Simão Ferreira, universitair hoofddocent Windenergie aan de TU Delft. „Als de buitenste bomen staan te zwiepen, kan het binnenin het bos bijna windstil blijven. Zo creëert ook een windmolenpark een eigen atmosfeer.”

Daardoor kan zo’n park maar een beperkte hoeveelheid energie opwekken, stellen Ferreira en twee Deense collega’s in een onderzoek, eind november in het wetenschappelijke tijdschrift *Cell Reports Sustainability*.

En dat is slecht nieuws voor Nederland, dat voor de toekomstige energievoorziening grotendeels op windmolens op de Noordzee vertrouwt. Volgens het onderzoek van Ferreira houdt het ministerie van Klimaat en Groene Groei onvoldoende rekening met de beperkte opbrengst van zulke dichtbebouwde windparken.

Voor demissionair klimaatminister Sophie Hermans (VVD) zou dat een nieuwe tegenvaller betekenen. Ze had het doel voor windenergie op de Noordzee afgelopen zomer al naar beneden bijgesteld vanwege de stagnerende bouw: van vijftig naar „mini-maal” dertig gigawatt (GW).

Volgens het onderzoek van Ferreira gaat dat vermogen van dertig gigawatt maar voor 35 procent benut worden, omdat de molens elkaar uit de wind houden. Hij baseert zich op voorlopige plannen voor één bijzonder groot en dichtbebouwd windmolenpark op de Noordzee. Toch verwacht Ferreira van kleinere parken niet een veel betere opbrengst, omdat er altijd grotere parken in de buurt liggen die de wind kunnen afremmen.

Het ministerie gaat uit van toekomstscenarië’s van de netbeheerders, adviesbureau TNO en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Die partijen schatten eensgezind dat windparken iets meer dan de helft van het maximale vermogen aan energie zullen opwekken. Zij verwachten, net als de branchevereniging voor windenergie NedZeo, dat het rendement van windmolens de komende jaren gaat groeien door innovatie.

Omliggende landen rekenen vaak op lagere opbrengsten. Duitsland komt uit op 36 tot 37 procent voor alle geplande windparken op zee. Bovendien genereert geen van de 72 bestaande parken die Ferreira onderzocht meer dan 50 procent van het maximale vermogen, ook niet op de Nederlandse Noordzee.

„Dit is nieuw voor ons en ook wel schokkend”, zegt hoogleraar energie-economie Machiel Mulder van de Rijksuniversiteit Groningen. „We plannen windmolens juist op de Noordzee, vooral omdat de opbrengst daar zo veel hoger zou liggen dan op land.”

Martien Visser, emeritus lector Energie en Netwerken aan de Hanzehogeschool Groningen, pleit voor meer onderzoek. Hij stelt dat „dit onderzoek uitwijst dat de totale opbrengst van windparken lager zal zijn dan gehoopt.”

Het ministerie van Klimaat „doet voortdurend onderzoek naar stroomopbrengsten op zee en stelt deze bij wanneer onder-

Nederland rekent op grote en dichtbebouwde windmolenparken op zee

Windparken op zee

- Windparken in gebruik
- Voorgenomen (reeds aanbesteed)
- In voorbereiding
- Aangewezen windenergiegebied

Grens Exclusieve Economische Zone Nederland (EEZ)

25 km

Doelstelling 30

Capaciteit van windmolens op zee is sterk gegroeid, maar doelstelling is nog zes keer zo groot

Gerealiseerd vermogen van windmolens op zee, in GW

Verschillende onderzoeken laten uiteenlopende opbrengsten windenergie zien, nieuw scenario komt uit op 42%.

Rendementsberekeningen van diverse scenario’s en huidige opbrengst windparken op zee, in procenten

- Nederlands onderzoek
- Huidige opbrengst
- Aanvullende analyse TNO*

Scenarië’s

Bestaande windparken

* Houdt rekening met dicht opeen geplaatste windmolens waardoor er minder opbrengst is

NRC 121225 / EvG / Bron: WIN, CLO, Ciel

Wetenschap 27

In Engeland is 400.000 jaar oude klei gevonden met sporen van vuur

Het verkleurde sediment uit een verlaten kleiput op vijf meter diepte in Suffolk blijkt meermaals lokaal door houtvuur verhit.

Hendrik Spiering

AMSTERDAM

Engeland voegt zich bij de plaatsen waar mensen al heel vroeg vuur gebruikten. Vierhonderdduizend jaar oud is de rode klei met door hitte verbrijzelde vuistbijlen die archeologen op vijf meter diepte vonden in een verlaten kleiput in Suffolk. Uit onderzoek van dit verkleurde sediment uit ‘East Farm Barnham’ blijkt duidelijk dat het meermaals heel lokaal door houtvuren is verhit, tot een temperatuur van 750 graden. Dit is niet ontstaan door een natuurbrand. De houtskool van de vuren is niet teruggevonden, maar de as kan gemakkelijk zijn weggewaaid, vierhonderd millennia geleden, zo schrijven de auteurs onder leiding van de archeoloog Nick Ashton (British Museum) deze week in *Nature*. Het vuurgebruik geldt als een belangrijke stap in de culturele evolutie van de mens, door de zorgvuldige zorg die ervoor nodig is en door de grote voordelen voor voedselbereiding, warmtevoorziening en bescherming tegen wilde beesten.

Veel vuurplaatsen

Precies uit dezelfde periode zijn vooral in Europa (dat archeologisch het best onderzochte continent is) meer vuurplaatsen van vroege mensen teruggevonden, zo veel zelfs dat vier jaar geleden Nederlandse archeologen onder leiding van Wil Roebroeks en Katharine MacDonald (Universiteit Leiden) de theorie lanceerden dat dit tijdperk ook de definitieve doorbraak vormde naar actief vuurgebruik door mensen.

Voor al in Afrika zijn wel oudere mogelijke vuurplaatsen gevonden, soms zelfs tot 1,8 miljoen jaar oud, maar die analyses en dateringen zijn altijd omstreden gebleven. Tussen 400.000 en 350.000 jaar verspreidt het vuurgebruik zich over de wereld, via culturele uitwisseling. Vanaf

ren op de vuistbijlen of het pyriet zelf. Omdat pyriet in het gebied zeldzaam is, vermoeden de onderzoekers een verband met de verbrande klei, zo sterk zelfs dat hun artikel in *Nature* de titel ‘*Earliest evidence of making fire*’ heeft meegekregen: de oudste aanwijzing voor het maken van vuur.

Maar niet iedereen is van die claim overtuigd. Zo noemt de archeoloog Wil Roebroeks, een van de auteurs van het ‘vroege-vuuroverzicht’ uit 2021, het Barnham-onderzoek desgevraagd wel „een mooie nieuwe toevoeging aan de collectie vroege-vuurstonden”. Maar het pyriet-bewijs voor het daadwerkelijk zelf maken van dat vuur acht hij onvoldoende.

Het zou heel goed kunnen dat de mensen inderdaad het vuur zelf hebben gemaakt, maar de twee kleine stukjes pyriet zijn daarvan geen overtuigend bewijs, aldus Roebroeks. „Een van die stukjes heeft daar misschien niet altijd gelegen en op beide ontbreken ook slagsporen.” En om nou alleen uit de zeldzaamheid van pyriet in het gebied af te leiden dat de mensen die stukjes pyriet wel mee zullen hebben genomen van elders? „Misschien komt het wel uit de kie- zels in Unit 4 bij de opgraving?”, opert Roebroeks.

Het bewijs haalt het dus niet bij de algemeen geaccepteerde vuurslagsporen op de neanderthal-vuistbijlen van vijftigduizend jaar oud, aldus de Leidse archeoloog. „Dat iets aanne- melijk is, betekent niet dat je het ook daadwerkelijk kunt zien. En helaas kunnen we alleen zichtbare aanwij- zingen gebruiken om hypothesen te bewijzen.”

Ook op de verbrande klei in East Farm Barnham zijn twee stukjes pyriet gevonden, maar zonder slagspo-

Familieberichten

Overleden

Een warm, intelligent en eerlijk mens heeft zijn reis hier voltooid. Wat hij gaf dat blijft. Wat hij was, dragen wij mee. Voor altijd in ons hart.

Hans
Johannes van Dijk
★ 8-11-1965 † 4-12-2025

Barbara
Tim en Iris
Koen en Rachel
Merel en Wisse
Lieke en Arthur

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres:
Ambachtsherenlaan 10
3284 MH Zuid-Beijerland

In alle rust en na een welbestede leven is overleden mijn dierbare man, onze lieve, zorgzame, scherpzinnige en humorvolle vader, opa, broer en mijn gewezen man

Frederik Jacob Hans
Frits Rutgers van der Loeff

* 14 september 1939 te Utrecht
† 5 december 2025 te Oosterbeek

Voormalig
Vice-president Gerechtshof Arnhem
Oud-Officier van Justitie

Marion

Arnoud en Nisa
Romee en Guillaume, Marijn, Imke
Pieter-Jan en Annemarie, Silvijn
Carlijn

Paul en Josette
Romee † en Roel †
Luuk en Hetty
Franklin and Evelyn

Willemien

Correspondentie:
Zuiderlaan 7, 6869 VK Heveadorp
Geen bezoek aan huis.

Het afscheid heeft in kleine kring plaatsgevonden.

“En dan nu het weer”

Weekdeals

ONZE FAVORIETEN

Bekijk
alles

BEDDINGHOUSE

Warme flanellen dekbedovertrekset

- Hoogwaardige kwaliteit; geborsteld katoen flanel
- Voelt heerlijk zacht aan en houdt je lekker warm
- Verkrijgbaar in verschillende kleuren en dessins
- Bekijk alle bedtextiel van Beddinghouse online

ADVIESPRIJS VANAF
~~69,95~~
39,95

ADVIESPRIJS VANAF
~~79,95~~
39,95

BEKIJK ALLES VAN BEDDINGHOUSE ONLINE

Tot
50%
korting

MCGREGOR

Dames- en herenlaarzen

40%
korting

ADVIESPRIJS
~~199,95~~
119,95

COMFORTABELE LAARZEN GEMAAKT VAN LEER

- Heerlijk warme voering waardoor ze ideaal zijn voor de winter
- Rubberen profielzool voor grip en uitneembare binnenzool
- Bekijk alle laarzen van McGregor online

FLINQ

Tafellamp Lume

70%
korting

ADVIESPRIJS
~~99,99~~
29,99

LEDLAMPEN VOOR BINNEN EN BUITEN

- 3 lichtstanden (warm wit, neutraal en koud wit) met dimfunctie en geheugenstand
- Oplaadbaar via USB-C en volledig draadloos te gebruiken
- Energiezuinig en duurzaam – levensduur van 40.000 uur

EZEESPINNER

Elektrische droogmolen

50%
korting

ADVIESPRIJS
~~199,95~~
99,95

ROTTERENDE DROOGMOLEN DIE JE WAS BINNEN KORTE TIJD DROOGT

- Een energiezuiniger en goedkoper alternatief dan een wasdroger
- Kleding blijft langer mooi en hoeft minder vaak gestreken te worden
- Met een handige timerfunctie en afstandsbediening

TEN CATE

Donzen 4-seizoenen dekbed

Tot
61%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~439,95~~
169,99

GEVULD MET EENDEN- OF GANZENDONS

- Warm dekbed met 2 losse delen voor de zomer en winter die samen te combineren zijn
- Dons geeft goede warmte-isolatie en vochtregulatie
- Met luchtige tijd van extra sterk en zacht katoen

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/weekdeals

Rode Lijn-demonstratie in Den Haag, in juni van dit jaar. FOTO HEDAYATULLAH AMID/ NRC

Trekt een premier Jetten straks wel een Rode Lijn?

Voor de verkiezingen was Rob Jetten duidelijk: Israël moet gestopt worden. Waarom is er dan niks over Gaza terug te lezen in het formatiedocument, vraagt *Michiel Servaes* zich af.

Honderdduizenden Nederlanders spraken zich het afgelopen jaar uit over de afschuwelijke beelden uit Gaza, maar vooral ook over hun eigen regering. Een regering die de plechtige belofte van „noot meer” overboord had gegooid en actief steun bleef geven aan een land dat zich schuldig maakte aan ernstige oorlogsmisdaden of zelfs genocide pleegde. De Oxfam Novib-campagne *Niet in Mijn Naam*, die wij een jaar geleden lanceerden, raakte een gevoelige snaar in de samenleving. Mensen die eerder zwegen - uit vrees voor negatieve reacties uit hun omgeving, op het werk of in de media - durfden zich nu wel uit te spreken. Tegen het extreme geweld daar en de dubbele standaarden hier. Sommigen zeiden dat ze zich nu pas realiseerden dat we met meer waren. De tot dan toe stille meerderheid vond haar stem en bleek in werkelijkheid een zeer diverse groep Nederlanders met een gedeeld verlangen naar rechtvaardigheid en medemenselijkheid. Het bleek het begin van iets dat uiteindelijk weer een sprankje hoop bood. Onbedoeld geholpen door premier Schoof die, toen hij naar de campagne werd gevraagd, stelde dat Israël volgens het kabinet de rode lijn nog niet had overschreden. De rest is geschiedenis: bij drie massale protesten in Den Haag en Amsterdam - de grootste sinds de jaren tachtig - trokken meer dan een half miljoen Nederlan-

ders de Rode Lijn. Jong en oud, gelovig en seculier, uit alle hoeken van het land, ervaren activisten en mensen die voor de allereerste keer demonstreerden. Eén van die demonstranten wordt waarschijnlijk onze volgende premier: Rob Jetten. „Doe alles wat in je macht ligt om Israël te stoppen”, schreef hij bij een filmpje waarin hij in rood shirt door de mensenmassa loopt. Ook het D66-programma spreekt klare taal en pleit onder meer voor sancties voor de gehele regering-Netanyahu, opzegging van het EU-associatieverdrag, en een boycot voor goederen uit de bezette gebieden. En hoewel Henri Bontenbal zelf niet meeleefde met de Rode Lijn-demonstratie, maakte zijn CDA wel een belangrijke draai; de partij is nu ook bereid tot stevige sancties en erkenning van de Palestijnse staat. **Geen woord over Israël of Palestina** Met veel interesse keek ik dan ook uit naar het formatiedocument dat D66 en CDA vorige week trots presenteerden. Maar vreemd genoeg staat daar niets in. Waar het conflict tussen Rusland en Oekraïne uitgebreid wordt geduid, en ook China, Iran, Noord-Korea, Brazilië, Mexico én Burundi specifiek worden genoemd, bevat het geen woord over Palestina of Israël. Prima dat de partijen „voorbereiter en thuis van het internationaal recht” willen zijn, maar hoe ons ernstig bevuilde blazen op te poetsen blijft onduidelijk. Is de genocide nu al vergeten? Zijn ze voor het trumpiaanse sprookje van „Per-

Hoe ons ernstig bevuilde blazen op te poetsen, blijft onduidelijk

manente Vrede en Welvaart in het Midden-Oosten” gevallen? Of hadden ze bedacht dat ze de VVD - die twee jaar lang zelfs de kleinste stapjes tegen Netanyahu blokkeerde, een coalitiepartner in gewetensnood liet vallen, en wier vrouw Israël-kritiek stevast wegzet als Jodenhaat - niet voor het hoofd moesten stoten? Wat er ook achter zit, voor iedereen die begaan is met Gaza, is het een uiterst pijnlijke omissie. Want in Gaza is géén vrede. Sinds het ‘staakt-het-vuren’ voert Israël nog vrijwel dagelijks aanvallen uit, waarbij al bijna vierhonderd Palestijnen om het leven zijn gekomen, onder wie opnieuw veel kinderen. Het land bezet meer dan de helft van de Gazastrook, blijft alles wat nog overeind staat vernietigen en beschouwt iedereen in de buurt van de eenzijdig getrokken ‘gele lijn’ als legitiem doelwit. Levensreddende hulp wordt tegengehouden, terwijl de laatste Palestijnse bezittingen door overstromingen worden weggespoeld. **Dubbele standaarden** Ondertussen gaat de annexatie van de Westelijke Jordaanoever door, evenals de mishandeling van Palestijnse burgers door kolonisten en in Israëlische gevangnissen. Een wetsvoorstel voor invoering van de doodstraf ligt in de Knesset. En de door het Internationaal Strafhof gezochte premier Netanyahu? Hij sprak vorige week, staande naast de Duitse bondskanselier Merz, openlijk over de Israëlische soevereiniteit „from the river Jordan to the

Mediterranean Sea”. Dát is waar we staan. Een nieuw kabinet, ongeacht de samenstelling, zal zich tot deze rauwe realiteit moeten verhouden. En tot het diepere inzicht dat het morele falen en de dubbele standaarden waarmee Nederland (en Europa) zich de afgelopen jaren - maar feitelijk al vele decennia - heeft opgesteld, door een ruime meerderheid van Nederlanders niet langer worden geaccepteerd. Door de rest van de wereld trouwens ook niet. Terug naar Rob Jetten en de *Niet in Mijn Naam*-campagne. Want ook de liberale leider deed daaraan mee. Precies een jaar geleden schreef hij het volgende: „In Palestina liggen niet alleen de huizen in puin, maar ook de hoop en de menselijkheid. Woorden zijn allang niet meer genoeg, hoelang pikken jullie dit nog?” Dat is exact de vraag die miljoenen Nederlanders aan hun volgende premier stellen. Voor universele waarden, voor internationaal recht en medemenselijkheid, én voor onze eigen geloofwaardigheid: trek die Rode Lijn door in het regeerakkoord - voordat wij het opnieuw moeten doen.

Michiel Servaes
is directeur van Oxfam Novib.

Commentaar

DE ITALIAANSE KEUKEN

Verwar economisch
patriottisme niet
met erfgoedbeleid

De lijst met immaterieel erfgoed van VN-organisatie Unesco leest inmiddels als de menukaart van een multicu- reel wereldrestaurant. De Franse *baguette* staat erop - of, om precies te zijn, de „traditionele ambachtelijke technieken en de cultuur van de baguette”, net als de „de kunst van” de Napolitaanse pizza. Je vindt er de Haïtiaanse *journou*-soep (pompoen, vlees, aard- appels), de Estse *mulgipuder* (aardappelpuree met gerst) en „de cultuur van het koken van” borsjtsj in Oekraïne. In een tijd waarin culturen door dominan- tie van grootmachten steeds meer op elkaar gaan lij- ken, is het lovenswaardig dat dankzij Unesco-erken- ning tradities, technieken of in dit geval hele gerech- ten beter beschermd en behouden kunnen worden.

Dat nu voor het eerst ook een hele nationale keu- ken aan de lijst is toegevoegd, geeft alle meer beschei- den inzendingen echter het nakijken. „Voor ons Itali- anen is de keuken niet zomaar eten of een verzame- ling recepten, maar veel meer: het is cultuur, traditie, werk en rijkdom”, pochte de Italiaanse premier Gior- gia Meloni woensdag nadat Unesco’s Intergouverne- menteel Comité voor de bescherming van het imma- terieel cultureel erfgoed het besluit had genomen om de *cucina italiana* als geheel aan de erfgoedlijst toe te voegen. Dit was volgens Meloni een erkenning die uitdrukking geeft „aan wie wij zijn en aan onze iden- titeit”. Ze had het over „duizenden ja- ren oud erfgoed” dat dankzij „het hele Ita- liaanse volk” nu be- schermd is tegen „imitaties en oneer- lijke concurrentie”.

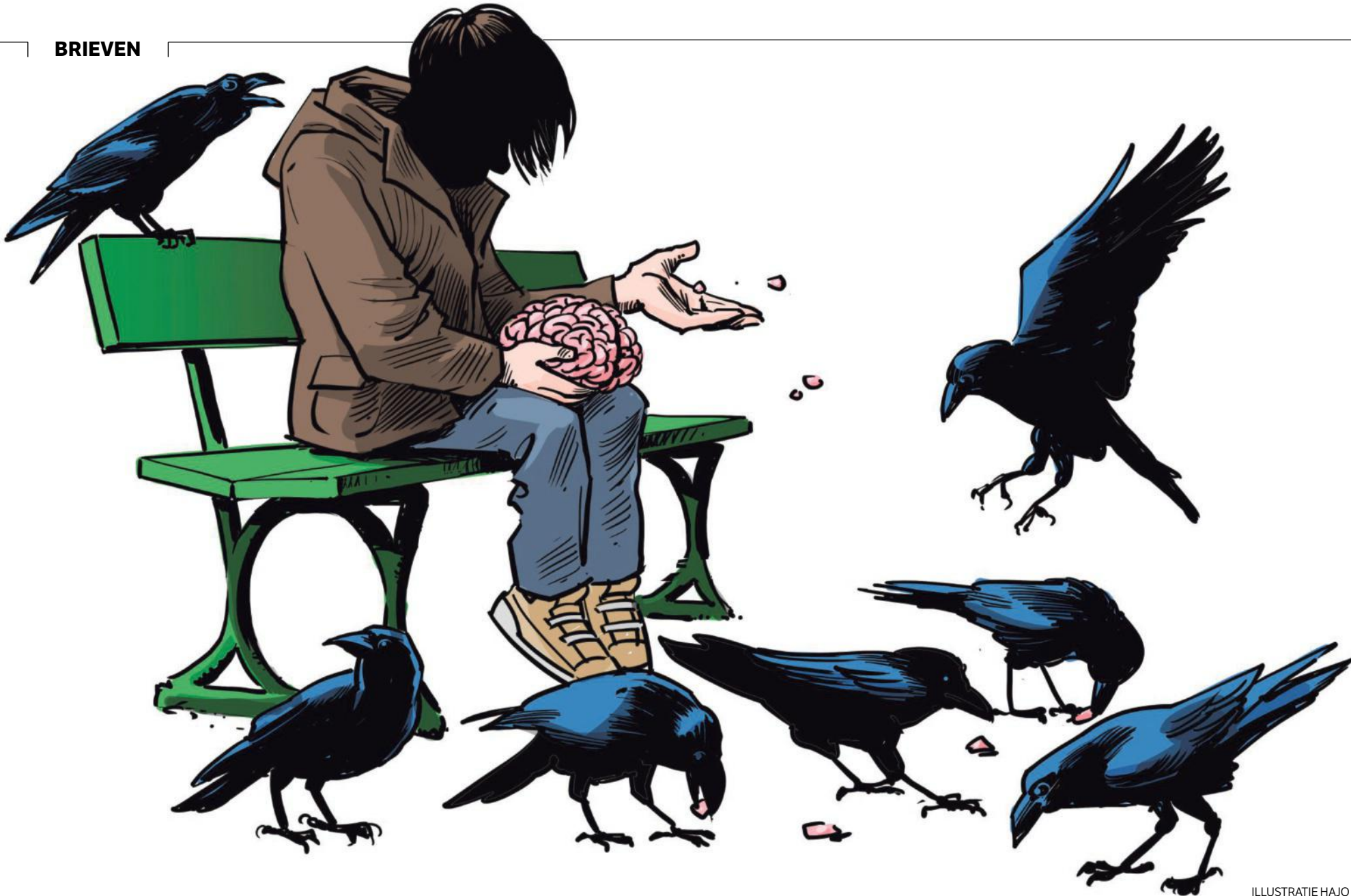
*Wat te doen met
nieuwe gerechten?
Of is innoveren
sowieso niet meer
de bedoeling?*

Het is begrijpelijk dat andere landen die bekend staan om hun culinaire cultuur vraagtekens plaatsten bij de Italiaanse voor- dracht. Dat draaide niet zozeer om twijfels over de kwaliteit van pizza, pasta of risotto, maar vooral om zorgen over de wijze waarop de rechts-radicala Fra- telli d’Italia de Unesco-campagne heeft aangegrepen om, met partijleider Meloni in het middelpunt, ge- voelens van nationale trots aan te jagen. In eigen land viel vooral een optreden in een zondags lunch- programma op de publieke omroep bij het Colosse- um in Rome verkeerd. Ze kreeg om begrijpelijke re- denen het verwijt uit de mooie beelden een electo- raal slaatje te willen slaan.

Maar chefs hebben ook andere zorgen. Wat be- scherm je precies als je de hele keuken beschermt? Bescherm je dan alles of juist niets? De Mexicaanse keuken staat ook op de erfgoedlijst, maar daarbij gaat het specifiek om speciale technieken en gebruiken in landbouw en keuken. De Franse gastronomische maaltijd is beschermd als tafelritueel bij feestelijke gelegenheden met een voorspelbaar stramen aan ge- rechten. De Italiaanse inzending werd gestut met vaagheden als „een gemeenschappelijke activiteit die de nadruk legt op intimiteit met voedsel, respect voor ingrediënten en gedeelde momenten rond tafel”. Daarmee bevindt Unesco zich op een hellend vlak.

En wat te doen met nieuwe gerechten? Of is in- noveren sowieso niet meer de bedoeling? Een van de felste critici in Italië zelf, culinair histo- ricus Alberto Grandi, wijst er in een recent boek op dat veel maaltijden die nu ‘traditioneel’ genoemd worden in werkelijkheid recente uitvindingen zijn. De pasta carbonara is volgens hem maar half Itali- aans en groot geworden in de Verenigde Staten in de jaren veertig. De tiramisù is nog maar een halve eeuw oud. Hij noemde de Unesco-operatie slechts een „marketingcampagne”. Met promotie van de in veel opzichten bijzondere Italiaanse culinaire tra- ditie is op zich niets mis. Maar verwar economisch pa- triottisme, zeker in deze liberale tijden, niet met wereldwijd erfgoedbeleid.

BRIEVEN

ILLUSTRATIE HAJO

‘Leegte vertaalt zich
niet zelden in angst,
somberheid’

De mentale gezondheid verslechtert, vooral onder jongvolwassenen en vrouwen. *NRC* wilde van lezers weten: hoe lossen we deze mentale gezondheids crisis op?

ZINGEVING

Gedeelde waarden

Zonder waarden laat een samen- leving haar jongeren vallen. De men- tale gezondheid van jongeren ver- slecht in hoog tempo. Dit wordt vaak verklaard met sociale media, presta- tiedruk of een tekortschietende gees- telijke gezondheidszorg, maar deze verklaringen blijven aan de opper- vlakte. Jongeren ervaren vooral de gevolgen van een samenleving die haar dragende waarden heeft laten verdampen. Zij groeien op in een wereld waarin van alles mogelijk lijkt, maar weinig richting geeft. Autono- mie zonder moreel kompas ontstaat in onzekerheid, keuzevrijheid zonder verbondenheid wordt een last. Zingeving en betekenisgeving ont- staan niet individueel of spontaan. Zij wortelen in gedeelde waarden: rechtvaardigheid, solidariteit, zorg voor elkaar, verantwoordelijkheid en trouw. Waar die ontbreken, ontstaat leegte. En leegte vertaalt zich bij jon- geren niet zelden in angst, somber- heid en ontregeling. De geestelijke

gezondheidszorg krijgt vervolgens de taak deze existentiële schade te herstellen. Therapie wordt ingezet waar richting ontbreekt, diagnostiek waar verbinding verloren is gegaan. Daarmee raakt de zorg structureel overbelast en wordt een maatschap- pelijk probleem gemedicaliseerd. Een effectieve reactie vraagt dan meer dan extra GGZ-capaciteit of snellere doorverwijzing. Nodig is een herwaardering van wat ons samen- bindt. Scholen, gezinnen, beleid en publiek debat moeten opnieuw ruimte maken voor waarden die niet onderhandelbaar zijn, en voor levensverhalen de verder reiken dan succes of zelfontplooiing. Wie jon- geren wil beschermen tegen psychische ontwrichting, zal moeten erkennen dat mentale gezondheid begint waar een samenleving durft te zeggen waar zij voor staat.

A.P.J. Hoppener Nieuwegein

WELVAART

We hebben het te goed

De dames en heren die rond 1910 bij

Freud op de sofa belandden met neurotische problematiek kwamen uit de gegoede burgerij. De elite had tijd om zich te buigen over beknelde zielenroerselen. Het gewone volk ploeterde zich door dagen van gena- deloze arbeid, honger en lichame- lijke ellende. Tegenwoordig eisen we allemaal geluk. Een plezierig bestaan is voor iedereen mogelijk en ontberingen hoeven we niet te pikken. Dat is goed nieuws. Nu hebben ook de ‘armen’ mentale problemen. Je hebt toch lie- ver beknelde zielenroerselen dan verrotte tanden en de eeuwige hon- gerklop. Welvaart is kennelijk niet de oplos- sing voor mentale problemen. We moeten uiteindelijk allemaal leren leven met tegenslagen, somberheid, angsten, verlangens, frustratie en relationeel gedoe. Het leven blijft immers een heel gedoe. We kun- nen niet allemaal in therapie. Dat is onbetaalbaar. Alles begint bij de jeugd. Geef kinde- ren naast liefde en aandacht ook rea- lisme mee. Vervul niet alle behoeften

kening moet bekostigen vergeten we heel vaak aan jongeren uit te leggen. Jongeren zien veel via sociaal media en streamingdiensten, maar worden niet geholpen in de echte wereld. Dat deze zaadjes gingen ontkiemen en nu tot angsten en depressieve gevoelens hebben geleid met schrik- barende cijfers, is niet verrassend. Gaan we met elkaar de koe bij de horens vatten en beseffen dat wij, jaren negentig-kinderen, best een beetje doorgeschooten zijn en de wereld niet per se kindvriendelijk, toekomstgericht, sociaal en vrucht- baar is ingericht? Wanneer gaan we om onze kinderen, jongeren geven? En die angsten en depressieve geve- lens als keiharde signalen voor ons- zelf oppikken?

Isabelle Bolluyt Zandvoort

BREDE BENADERING

Vergeet de kunsten niet

Heel goed dat het Trimbos-instituut pleit voor een brede benadering voor het aanpakken van mentale gezondheid. Het domein van kunst en cultuur moet hierin niet vergeten worden. Er zijn duizenden projec- ten van kunstenaars en cultuurin- stellingen die fantastisch werk ver- richten in de (geestelijke) gezond- heidszorg, met passend bewijs dat het positieve impact heeft op (men- tale) gezondheid. Ook in preventie en bij lichte klachten kan kunst al een grotere rol spelen. Cultuurbeoe- fening is - anders dan individuele hulp - bij uitstek ervaringsgericht en iets wat je samen doet. Maak het dus integraal onderdeel van de plannen.

Arne van Vliet Hilversum

ZELFBEPERKING

Niet aan alles meedoen

Rust, reinheid en regelmaat is het ook het medicijn voor de mentale gezondheid. Overal aan meedoen is mentaal onmogelijk.

Piet van Egmond Weesp

OUDEREN

Waarderen wat er is

Ook mensen van 50+ hebben last van negatieve gedachten en de gevolgen daarvan. Tegenwoordig ga ik door het leven om mijn kennis en ervaring te delen. Mijn korte recept: kijk naar wat je wél hebt.

Ruud van Zundert Uithuizermeeden

**CORRECTIES/
AANVULLINGEN**

Paramount

In het artikel *Overname Warner Bros is nu ook politiek* (10/12, p.1) stond dat Paramount 77,9 mil- jard dollar heeft geboden voor Warner Bros. In dat bedrag zijn de schulden van Warner Bros niet meegerekend. Zijn die schulden wél meegerekend, dan bedraagt het totale overname- bod 108,4 miljard, het bedrag dat Paramount zelf ook aanhoudt.

Verkeerde foto

Bij *Een Griek als nieuwe Dijssel- bloem? Athene wil comeback bekronen* (11/12, p. 21) was de verkeerde foto geplaatst. De Belg Vincent Van Peteghem was afgebeeld en niet Kyriakos Pier- rakakis zoals het bijschrift ver- meldde.

“Wanneer gaan we om onze kinderen, jongeren geven?”

COLUMN
STINE JENSEN

Hoe kunnen gevaarlijke
goeroes zo floreren?

Hoe belandde ik op de première van de do- cumentaire over Master Oh? Het programma *BOOS* onthulde dat de zelfbenoemde Koreaanse spiri- tuele leider gelieerd is aan de stich- ting Sun Keyong en die kan weer in verband gebracht worden met Hea- ven's Gathering, een Zuid-Koreaan- se sekte waarvan leiders werden veroordeeld voor fraude, waarbij miljoenen euro's werden buitge- maakt. *BOOS* wijst op de rol van BN'ers bij het verspreiden van de naamsbekendheid en de ideeën van Master Oh op sociale media: Katja Schuurman, die een avond presen- teerde in Tuschinski waar de docu- mentaire *About Light and Shadows* over Master Oh werd vertoond, en Jasper Demollin, die zijn tv-carrière op gaf om zich te wijden aan de leer van Master Oh. Hulde aan *BOOS*, die een indrukwekkend staaltje on- derzoeksjournalistiek leverde. Wel betreunden ze de documentaire niet te hebben gezien, omdat die nergens te vinden is.

Ik veerde op. Die had ik wél ge- zien. Spoiler: de film is ruk. Excusez le mot, dit is het beste woord. Het is een semi-wetenschappelijke recla- mefilm gemaakt door Spaanse fans van Master Oh, waarin theorieën over voorouders en genezing, getui- genverklaringen en een zwijgende, mysterieuze Master Oh worden af- gewisseld met wetenschappers die onzin uitkramen over kwantumfy- sica, opgediend met een vleugje boeddhisme en voorouderleer. Tus- sendoor beelden van het heeal. Dat BN'ers een klusje voor een Q&A aannemen is nog te begrijpen. Maar dat wetenschappers zich voor een documentaire als deze lenen is kwalijk - al twijfelde ik ook eraan hoe serieus ze echt waren, deze stoet mannen gelardeerd met titels en bèta-achtergronden.

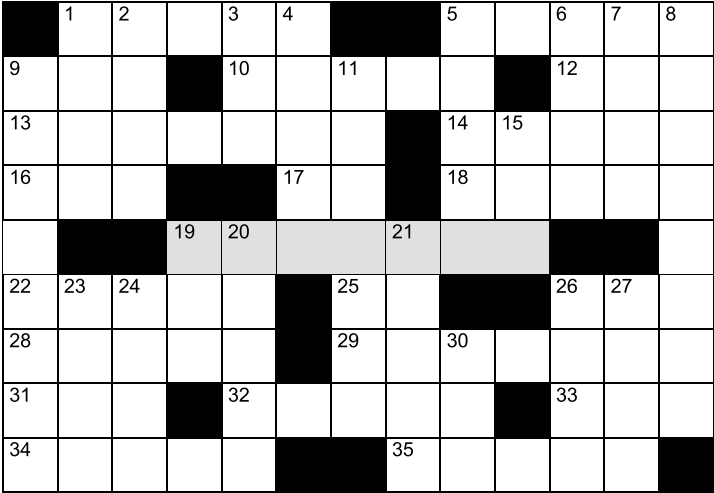
Maar hoe was ik daar in vredes- naam beland? Ik speurde door mijn mailbox: de uitnodiging kwam des- tijds van het filmbedrijf FilmInlc. dat de pr regelt voor films en documen- taires. Misschien hadden bij de won- derlijke naam „Master Oh” al alarm- bellen moeten afgaan, maar eerdere films waarvoor ik via hen uitnodi- gingen ontving met niet minder bi- zarre titels als *The Gullspång Miracle* en *The Lost Leonardo* vond ik erg goed. Bovendien was ik na een reis naar Zuid-Korea geïnteresseerd ge- raakt in het taboe op psychologen daar; zielenheil wordt vaak gezocht in spiritualiteit en bij waargezgers.

Vreemd werd het toen ik in mijn mail teruglas dat ik als ‘VIP’ ook een bezoek aan het Oh-centrum in Den Haag kreeg aangeboden plus een persoonlijke ontmoeting met Mas- ter Oh. Ik heber destijds geen acht op geslagen, vermoedelijk omdat ik de documentaire zo belabberd vond. *BOOS* richt veel aandacht op de BN'ers, dat is ook wel smeuig en sensationeel. Zelf ben ik iets minder gecharmeerd van het op Willibrord Frequin-achtige wijze Demollin op- wachten met draaiende camera, terwijl iemand van de ploeg verlek- kerd kreunt hoeveel hij van zijn werk houdt. Me dunkt dat je ris- keert de gebrinwashte Demollin zo verder in handen van de club te drij- ven. Naast de BN'ers waren ook de andere aanwezigen in de zaal opval- lend: ik sprak die avond twee vrou- wen die kaartjes hadden gewonnen via een online actie van een dames- blad. Na de onthullingen van *BOOS* krijgt die hele première-avond in re- trospectief een heel ander karakter: het vertoonde trekken van een re- cruitment-avondje voor een sekte.

*Het
voorouderverhaal
valt precies in
een vruchtbaar
tijdsgeestbedje*

Stine Jensen is filosoof, schrijver en programmamaker.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Past voor punt of pijn 5. Installatie 9. Genderneutrale term 10. Printblauw 12. __e Bomb__e 13. Niet net 14. Nog net 16. Lang die in Napels op de vleugel staat 17. Frans goud 18. Strijdveld 22. Zonder kopieën 25. Oer(stad) 26. Daar zit toekomst in 28. Oude spotnaam van Jetten 29. Liefhebber 31. Blu in Rio 32. OM-activiteit 33. Past voor veilig of zinnig 34. Zoete prik 35. Lounge
Verticaal: 1. Filosoof die Achilles en de schildpad liet wedijveren 2. __ Meulenbelt wint als eerste vrouw P.C. Hooftprijs voor beschouwend proza 3. Voormalige boekenclub 4. Ontsmetter 5. Om te trillen 6. Plakkerige opname 7. Maken arbeiders 8. 'Regering Venezuela spreekt van internationale' 9. 'Parlement__ spreekt van een verkiezingscoup' 11. Centrale ruimtes 15. Die van Trump was 'perfect' 19. Topman 20. Bedrijven 21. Glijdt gleuven in 23. Sushi-ingrediënt 24. Heeft in Nederland 18 tekens 26. ' __ Your Tears', The Weeknd 27. Martin __ (1952-2025) 30. Richting Scandinavië

Oplossing puzzel 11 december. Horizontaal: 1. MACHADO 7. STINT 10. OPA 11. NANCE 13. DEPRI 15. ZUIVERT 17. ETTER 19. KEE 23. AAA 24. AKELA 26. SKIBRIL 28. INKT 30. OSAKA 32. AIO 34. MISSY 35. DOSEREN Verticaal: 1. MOD 2. APENPAK 3. CAP 4. ANITA 5. DA 6. ONZE 7. SEI 8. INEKE 9. TATER 12. CURVE 14. REE 16. REACTIE 18. THAIS 20. RAILS 21. ILIAS 22. HAN 23. ASEM 25. Klad 27. ROY 29. KAR 31. KO 33. ON In het midden: PREAH VIHEAR

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

VIOOLTJES

Ik sta op het kerkhof en wil een paar viooltjes op het graf van mijn ouders zetten. Zoals altijd in november. Het begint al te schemeren en dus waarschuwt de beheerder mij in zijn dialect dat kenmerkend is voor de oostelijke mijnstreek:
„Ich mot zoe gaan schluiten.”
Hij is erg vriendelijk:
„Mé, ich kin nog efkes blieve....”
„Ach”, zeg ik, „Ik kom anders volgende week terug.”
Zijn geruststellende antwoord:
„Joa, ze blieve doch ligge.”

Marie-Louise Walraven

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

COLUMN
FRITS ABRAHAM

Worstelen met kaalheid

De kruin, daar begint het bij de meeste mannen. Vaak in combinatie met de inham. Geleidelijk, als een zwijgend leger, rukt het onheil op, vooral na het vijftigste levensjaar. Kaalheid - een vorm van naaktheid die niemand wil.

Bij vrouwen kan het haar dunner worden, maar bij mannen is eerder sprake van totale uitval. Zolang het tot de inham beperkt blijft, is er nog niet zoveel aan de hand. Een licht wijkende haargrens, ach, niemand die het opvalt. Maar intussen kan er op je kruin een kaalslag begonnen zijn die zich lange tijd aan je waarneming heeft onttrokken. Want wie is regelmatig met een spiegel in de weer om de achterkant van zijn hoofd te inspecteren?

Ik niet. En dus was het een vervelende verrassing toen de kapper na de knipbeurt iets deed wat hij zelden doet: hij kroop met een handspiegel achter mij om te tonen dat hij zijn arbeid naar behoren had verricht.

Ik zag vooral bleke huid die door dun haar schemerde. „Jeetje”, zei ik ontgocheld, „dat liegt er niet om”. „Er is nog genoeg over”, troostte hij, „en je moet maar denken: je bent niet de eerste.”

Nu begreep ik waarom de knipbeurten steeds korter duurden, wat overigens geen verschil maakte voor het tarief. Het wachten was op het moment dat nog maar enkele sprietjes moeizaam standhielden op de schedel en de kapper plagerig zou vragen: „Lang of kort?”

Het hoorde weliswaar enigszins bij mijn leeftijd, maar toch dacht ik met onvermijdelijke jaloezie aan oudere mannen die een volle haardos hadden gehouden. Ruud Lubbers vroeger, hoogleraar Wim Voermans, die er bijna zichtbaar trots op is, nu.

Ik sprak er met een vriend over, die nog jong genoeg is om in oplossingen te denken, niet in nederlagen. „Er is best wat aan te doen”, riep hij, „heb je Davy Klaassen

gezien?” Davy Klaassen is een Ajax-voetballer, die zijn beste tijd heeft gehad, net als ik, en die jarenlang met glimmend-kale schedel op de voetbalvelden rondliep, maar plotseling met een uitbundige haardos aan een nieuw seizoen begon. En, in tegenstelling tot Ajax, bleef zijn kuif moedig overeind staan.

„Die heeft een haartransplantatie ondergaan”, zei ik. „Dat is een hele moeizame worsteling. Mij niet gezien.” „Niet zo somber”, zei hij, „er zijn ook andere mogelijkheden. Er is een lotion met goede resultaten.” Hij zocht de naam voor me op: Minoxidil.

Het wachten was op het moment dat nog maar enkele sprietjes moeizaam standhielden

Thuis speurde ik online uiterst sceptisch naar nadere gegevens. Een lotion tegen kaalheid? Het klonk naar kwakzalverij. Maar tot mijn grote verbazing viel het mee, en ik moet er dan ook meteen aan toevoegen dat dit stukje niet door Minoxidil betaald wordt, al sluit ik helemaal niet uit dat ze uit dankbaarheid toch stiekem een miljoentje naar mijn rekening overmaken - ik zal doen alsof ik niets heb gemerkt.

Ook dermatologen bevestigden dat Minoxidil een werkzaam middel is. Het zorgt voor doorbloeding van de haarzakjes, begreep ik. Je moet het wel elke dag aanbrengen, je hele leven lang, en het kan lastige bijwerkingen hebben, zoals jeuk en hoofdpijn. Het werkt helaas vooral bij mensen onder de veertig.

„Ik ben er te oud voor”, zei ik tegen mijn vriend. „En elke dag hoofdpijn - ik moet er niet aan denken.”

Wel zal ik mijn kapper vragen die spiegel voortaan achterwege te laten.

FOKKE & SUKKE
WERKEN BIJ DE AMERIKAANSE DOUANE

KLOPT HET DAT U IN 2021

HIER IETS ONAARDIGS OVER WIERD DUK HEEFT GEZEGD?

RGVT

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

	2	8	5	9			3	
			6		7			2
							4	
				6		1		
3							8	
		9	7		8			
						2		
1					6			
	9				1			

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzi.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

9	3	6	1	7	2	4	5	8
2	4	5	9	6	8	7	1	3
1	8	7	3	4	5	2	6	9
7	6	1	2	8	4	3	9	5
3	2	9	5	1	7	6	8	4
4	5	8	6	9	3	1	2	7
8	1	3	7	2	9	5	4	6
5	9	2	4	3	6	8	7	1
6	7	4	8	5	1	9	3	2

WAAROM DACHTEN
NEDERLANDERS DAT ZE
HET RECHT HADDEN
OM INDONESIA TE
OVERWELDIGEN?
PAGINA C4-5

Het geloof als alibi

Cultuur
BOEKEN

Op 22 februari 1948 woonden Nederlandse militairen voor vertrek naar Nederland op het militair ereveld Candi te Semarang (Midden-Java) een requiemmis bij. FOTO NATIONAAL ARCHIEF/DIENST LEGERCONTACTEN

cultuur&media

IN HET NIEUWS

ZAP

Henno in 'Onderweg naar liefde'. BEELD KRO-NCRV

Man bespreekt graag alleen eigen gevoelens

Het ging mis toen Milou (31) lachte. Nee - het ging mis toen Milou lachte *zonder Henno* (38). Ze zat achter in zijn busje op haar telefoon te kijken, want de stoel naast hem was al bezet door Uzma (40), die net als Milou naar Portugal was afgereisd voor Henno. En toch ging het in de ogen van Henno nog niet genoeg over Henno, want nu zat Milou dus te lachen *zonder Henno*.

„Wat zit je steeds te lachen?“, vroeg Henno. „Mag ik niet lachen?“, vroeg Milou terug. Het klonk mij zacht en rustig in de oren, maar voor Henno klonk het heel anders. „Ik krijg een geïrriteerde brul“, vertelde hij de interactie achteraf na voor de camera. Dat vond hij nou „het tegenovergestelde van empathisch.“ Tijdens het navertellen droeg Henno geen shirt, alleen een lange kralenketting die tot aan zijn tepels reikte. Kenners van *Onderweg naar liefde* (KRO-NCRV) kijken daar niet meer van op.

Na een beladen stilte snauwde hij Milou toe dat haar opmerking „fákking bijdehand“ was geweest. „Fijn dat ik het even gezegd heb“, besloot hij, terwijl zij geschrokken naar zijn achterhoofd staarde. „Dan is het uit m'n systeem.“ Daarna bleef hij nog een poos boos en grimmig, al scheelde het dat Uzma hem soms eten toestopte of zei dat hij in- en uit- moest ademen. Heel empathisch, vond Henno.

„Soms reager je op deze manier“, verweet hij Milou later nog eens: „weinig empathisch en invoelend.“ Zij had hem zelf gevraagd of ze het konden uitpraten. Natuurlijk kon dat; Henno is gek op gevoelens bespreken. Hoe het voor Milou voelde om zijn gevoelens aan te horen, vroeg hij echter niet. Wel wilde hij haar even teder tegen zijn ontblote bovenlijf drukken. „Die knuffel voelde heel goed“, zei hij daarover. „Dat is voor mij het signaal dat ik weer durf kan.“

Luisterend naar al het ge-ik en ge-mij begon me iets te dagen. Henno's definitie van empathie is: het vermogen je in te leven *in Henno*. Henno's definitie van brullen is: een toon aanslaan die niet leuk is *voor Henno*. Henno's definitie van gevoelens delen is: praten over de gevoelens *van Henno*. En Henno's definitie van tantra is: meer goed creëren *voor Henno*. Want Henno is niet zo- maar een tantra-man. Henno is een tantra-manbaby. „Soms vraag ik me af: ligt het nou aan mij?“, vroeg Milou zich af. Het antwoord is 'nee', en als ze aan het eind van het seizoen nog steeds in Henno's witte busje zit, dan overweeg ik ernstig op de trein naar Portugal te stappen om haar op te halen.

Eventueel kan Milou zelfs meteen door naar een volgend programma met 'liefde' in de titel. Zo waagde ook Peter (60), oud-deelnemer aan *B&B vol liefde* (RTL), een nieuwe poging tot romantiek in *Lang leve de liefde* (Net5). Daar was hij op 'switchdate': eerst bracht hij 24 uur door in een villa met Heidi (56), daarna schoof hij door naar de villa waar Odenilde (55) verbleef. Die had net een dag doorgebracht met John (59), die dan weer doorschoof naar Heidi. En mocht je je nou afvragen of het niet leuker zou zijn om allemaal singles in één villa te stoppen, dan heb ik goed nieuws: dat programma bestaat ook. Het heet *Love Island* en staat gewoon op Videoland.

Maar idealiter duiken voornoemde vrijgezellen niet op in *Love Island*. John had goede hoop in *Lang leve de liefde* een geschikte vrouw te vinden om oud mee te worden, na een sprookjesbrui-loft in Toscane - toekomstdromen. Eerst maar eens een potje jeu de boules met Heidi. Een bak vraagkaartjes stond naast ze in het gras. „Wat miste je in je vorige date?“, las Heidi voor. Die vraag vond ze zelf moeilijk te beantwoorden, al wist ze wel dat ze het nu fijn had. Fijner dan met Peter. John knikte begripvol: „'t Kan ook gewoon gevoel zijn.“ „Ja“, zei Heidi. „Misschien dat ge- woon.“ Ze legde de kaartjes weg. Die heb je ook niet nodig voor jeu de boules.

Amber Wizintrizer

INTERVIEW **NANCY UPDIKE** AUDIOMAKER

‘Mensen horen bij ons verhalen die ze meteen willen doorvertellen’

This American Life bestaat dertig jaar. De verhalen van de podcast moeten aan hoge eisen voldoen. Nancy Updike, een van de makers van het eerste uur, is de hoofdgast van het Oorzaken Festival.

Iddo Havinga en Ignace Schoot
AMSTERDAM

Ook na 30 jaar verhalen maken voelt radiogrootheid Nancy Updike zich nog regelmatig een beginner. Elk verhaal voelt als een gekmakende puzzel, vertelt ze via een videoverbinding vanuit New York. „Dan vraag ik me af: heb ik echt al eens eerder een radioverhaal gemaakt? Waarom lukt het niet? Wat gebeurt hier?“ Toch staat zij als maker van het eerste uur symbool voor de succesformule die radioprogramma en podcast *This American Life* deed uitgroeien tot hét schoolvoorbeeld van meeslepende verhalende audio.

Een aflevering van *This American Life* begint steevast met de karakteristieke stem van presentator Ira Glass. In zorgvuldig geschreven, maar losjes uitgesproken teksten introduceert hij een thema, waarna een of meerdere verhalen volgen die ieder op eigen wijze iets over dat thema zeggen.

Die verhalen worden gemaakt door een team van audiomakers. Nancy Updike is er een van het eerste uur. „Een van mijn *claims to fame* is dat ik de eerste persoon was die door Ira Glass en Torey Malatia werd aangeno- men om aan het programma te wer- ken.“ Het programma, in eerste in- stantie bedoeld om lokaal in Chicago te worden uitgezonden, was toen nog niet meer dan een concept van Glass en mede-oprichter Torey Malatia.

Updike was jaren daarvoor al ge- grepen door de magie van audio. „Tijdens mijn middelbareschooltijd liep ik stage bij het dagelijkse radio- programma *All Things Considered*. Daar leerde ik audiotape knippen.“ Monteren ging toen nog met de hand: met scheermesjes sneed Updi- ke stroken cassettape in stukken om die vervolgens in de gewenste volgorde weer aan elkaar te plakken. „Ik vond het adembenemend om in een kamertje te zitten en te luisteren naar iemands stem. Je hoort elke ha- pering, elke pauze. Je kunt iemands tegenstrijdigheden horen. Verwar- ring, verdriet, blijdschap. Het is alsof je de beste plek in het theater hebt.“

Toen Updike in 1995 terechtkwam bij

This American Life - dat het eerste jaar nog *Your Radio Playhouse* heette - maakte ze niet alleen kennis met nieuwe, digitale apparatuur die het ouderwetse knippen verving, maar ook met een nieuwe manier van ra- dio maken: een programma dat een mix was van journalistieke verhalen, essays en fictie. „Een soort *radio ma- gazine*. We wilden een programma waarin ongewone dingen in de con- text van dat uur niet ongewoon zou- den voelen. De naam *This American Life* was bewust de grootste verza- melbak die we konden bedenken.“

Succesformule

Dat brede vangnet voor verhalen maakt dat ook vandaag de dag *This American Life* over van alles kan gaan: van een maandlang meekijken achter de schermen bij een autodealer die zijn quotum probeert te halen en een dag doorbrengen in een 24-uurs res- taurant tot de genocide in Gaza door de ogen van een Palestijns kind.

Het programma vond al snel een groot publiek, dat internationaal werd sinds het in 2006 ook als pod- cast te beluisteren is. Volgens de ma- kers luisteren inmiddels meer dan drie miljoen luisteraars wekelijks naar het programma. Wat maakt dat juist *This American Life* bij zo veel mensen een snaar raakt? „Mensen horen bij ons verhalen waardoor ze verrast worden en die ze meteen aan anderen willen doorvertellen.“

Volgens Updike ligt dat niet per se in de onderwerpkzeuge. „Veel verha- len zijn gewoon menselijke verhalen. Over een vader en kind, twee echte- noten, families, individuen of insti- tuties. Maar op een bepaald moment vertelt elk verhaal je toch iets nieuws, iets betekenisvol.“ Om dat doorverteffect te bereiken sleute- len de makers tot in detail aan de af- leveringen. „We zijn allemaal obses- sief en pietluttig en houden allemaal enorm van het medium audio. De vraag hoe we een verhaal moeten vertellen en waarom juist op die ma- nier, ligt altijd op tafel.“

Wat Updike najaagt is het mense- lijke dichtbij brengen. „De connectie die mensen voelen met iemand die ze in hun oren horen, is heel direct.“ Op sommige momenten zetten

Nancy Updike maakt verhalen voor *This American Life*. FOTO SANDY HONIG

Updike en collega's die formule in bij onderwerpen die direct raken aan belangrijke ontwikkelingen in de Amerikaanse samenleving. Zo valt op dat de afgelopen weken veel ver- halen gaan over de gevolgen van Trumps migratiebeleid. Maar lang niet altijd is het onder- werp actueel. Voelt Updike ook een journalistieke verantwoordelijkheid in het kiezen van welk verhaal ver- teld moet worden, of maakt het zo- ken naar audiomagie het onderwerp ondergeschikt?

„Het programma was voor 9/11 minder gefocust op de actualiteit. Dat had deels te maken met het feit dat Amerika zich in een andere tijd bevond. We reageren op wat er ge- beurt in het land waar we wonen. Na orkaan Katrina maakten we daar ver- halen over. En toen de oorlog in Irak maar bleef duren en duren, maakten we daar veel verhalen over.“

Een aflevering maken alléén om- dat een onderwerp belangrijk is zal

„We zijn allemaal obsessief en pietluttig

begroting? We hebben je nodig.”

Intussen strekt de culturele im- pact van het programma verder dan alleen luisteraars. Verschillende me- dewerkers maakten eigen succesvol- le podcasts, zoals Jonathan Gold- stein (*Heavyweight*), Susan Burton (*The Retrievals*) en Brian Reed (*S-Town* en *The Trojan Horse Affair*). Ook de comedian en schrijver David Sedaris begon bij het programma. Daarnaast werd de typische manier van verhalen vertellen in het pod- casttijdperk de blauwdruk voor veel makers over de hele wereld.

De invloed van het programma werd nog veel sterker toen in 2014 het eerste seizoen van *Serial* ver- scheen: een spin-off van *This Ameri- can Life*-makers Sarah Koenig en Ju- lie Snyder over de moord op de Kore- aans-Amerikaanse scholier Hae Min Lee in 1999. Updike luisterde mee tij- dens het maakproces. Was de audio- magie ook bij dit verhaal aanwezig?

In een interview vertelde maker Snyder dat Updike de serie die juiste richting in stuurde toen ze opmerkte: *‘where’s the hunt?’*. Updike versterkte zo het idee dat niet het slachtoffer of de verdachte de hoofdrol in de serie moesten spelen, maar maker Koenig zelf, als journalist op zoek naar ant- woorden. Dit was baanbrekend in de audiowereld, en het begin van de ‘zoektocht’ als archetypische pod- castvorm.

De podcast als zoektocht paste goed bij *Serial*, omdat de makers, ter- wijl er al afleveringen werden gepu- bliceerd, steeds nieuwe informatie bleven ontdekken. Dat is lang niet al- tijd het geval, benadrukt Updike. „De kwaliteit van die serie is moeilijk na te bootsen omdat het samenhangt met dát verhaal, die mensen en dat specifieke moment.“ Dat nu juist de zoektocht favoriet is als vertelvorm bij veel hedendaagse podcasts vindt Updike opvallend. „Ik denk dat die te vaak wordt gebruikt.“

Rommelige werkelijkheid

Updike zelf joeg juist nieuwe verha- len en vertelvormen na. Dit mondde onder meer uit in haar eigen minise- rie *We Were Three*, een drieluik over hoe coronascapss een gezin ver- scheurde. „Het was niet een mysteri- euze zoektocht zoals *Serial* was. En Rachel McKibben, de hoofdpersoon, is echt een verhalenverteller over haar eigen leven.“ Daarom koos Updi- ke voor een heel andere vertelstruc- tuur. „De ik-persoon doet relatief weinig op in die serie. Het paste niet bij het verhaal.“ Voor Updike geldt: net zo lang zoeken tot ze voor een ver- haal de juiste vorm heeft gevonden, waarin alles op zijn plek valt en be- tekenis krijgt. Ook als de werkelijkheid rommelig is. In *We Were Three* richt de hoofdpersoon zich op een gegeven moment dan ook direct tot Updike. Kan zij niet even alles voor haar op een rijtje zetten? Waarna we Updike positief horen antwoorden: een aan- tal dingen wel. Is dát wat ze na dertig jaar *This American Life* echt goed kan?

De rommelige werkelijkheid bekin- ken, er de juiste momenten uit pak- ken en die omlijsten met de juiste ka- ders? „Ik heb mijn momenten. Ik denk dat ik daar best goed in ben.“

Oorzaken festival Dit weekend is Nan- cy Updike te gast bij Oorzaken Festival in de Brakke Grond, Amsterdam. Op vrijdag 12 december geeft ze een mas- terclass en de jaarlijkse State of the Podcast-lezing. Op zaterdag 13 decem- ber gaat ze in gesprek met podcastma- ker Maartje Duin.

Ella Kamerbeek, Marloes Ijpelaar en Ayla Çekin Satijn in de voorstelling 'Trut' van Club Lam. FOTO DANIELA PETROVIC

Cassandra en Ophelia verlangen naar een staatsgreep

THEATER

In de activistische theaterkomedie 'Trut' plaatst het feministische theatercollectief Club Lam mythische vrouwen in hedendaagse rollen.

Maimoena Hulshof
AMSTERDAM

De voorstelling *Trut* van Club Lam speelt zich af in het Venlo van 2050, waar het dondert en bliksemt, en waar de paden van de mythische vrouwen Cassandra, Ophelia en Truij elkaar kruisen. Cassandra, de Trojaanse die de toekomst kon voorspellen maar niet werd geloofd, Ophelia, de vriendin van Hamlet die verdronk, en Truij, de fictieve stads- heldin die Venlo in de 16de eeuw ver- dedigde tijdens een beleg.

Ook ditmaal gelooft niemand Cas- sandra's voorspellingen (Ayla Çekin Satijn) wanneer ze waarschuwt voor een naderende overstroming. Bij het stadhuis, een decor van hoge meta- llen platen met verschillende verdie- pingen waar de acteurs zo nu en dan onverwacht opduiken, raken Cassan- dra en Truij Bolwater (Marloes Ijpe- laar) met elkaar in gesprek. Wanho- pig vertelt Cassandra haar dat nie- mand haar voorspellingen van een komende overstroming gelooft. Maar Truij vertrouwt wel op Cassandra's intuïtie en voorkomt een dijkdoor- braak door haar bh in de dijk te ste- ken en zo de stad te redden. Onder- tussen verschijnt ook Ophelia (Ella Kamerbeek), een tv-presentatrice die verslag doet van de situatie.

Na deze heldendaad besluiten Cassandra en Ophelia dat het tijd is voor vrouwelijk leiderschap, ze ver- langen naar een staatsgreep. Zij zien Truij als het gezicht van hun revolu- tie: een knappe, onschuldig ogende vrouw. Dat is vreemd, want het strookt niet met hun opvattingen. Ze willen zich afzetten tegen patriarcha- le structuren, maar presenteren Truij op een manier die dezelfde, mannelijke beeldvorming in stand houdt: een vrouw die wordt geredu- ceerd tot uiterlijke kenmerken.

Kritische statements

Truij voelt weinig voor het bestrij-

den van vrouwenhaat met mannen- haat. „Ik ben niet zo radicaal“, zegt ze tegen Cassandra en Ophelia, die overlopen van ideeën voor de machtsovername: heropvoedings- kampen voor mannen, mannen met zeven vinkjes als zondebok, een ritu- ele slachting van Johan Derksen. Het liefst zien ze hem gespiesd aan een brug boven de Maas, terwijl hij zich- zelf „onder schijt“, symbool voor „al- le poep die hij uitkraamt“. Terwijl Cassandra deze fantasie tot in de kleinste details verwoordt, beeldt Ophelia dit ongeneerde taferel zo dramatisch uit dat je het werkelijk voor je ziet.

In hilarische en theatrale scènes maakt theatercollectief Club Lam kritische statements over de onder- geschikte positie van de vrouw. Dat gebeurt in de voor het gezelschap ka- rakteristieke mix van historische ver- halen en actuele gebeurtenissen, uit- gevoerd met gechargeerd spel. Emo- ties worden dik aangezet en de per- sonages worden opgevoerd als kari- katuren, wat de aandacht vasthoudt. Zo volgt de dramatische verdrinking van Ophelia in een grote plas water snel op een uitvoering van het Tik- Tok-dansje bij Taylor Swifts megahit ‘The Fate of Ophelia’.

De voorstelling gaat niet alleen over de stem van de vrouw, maar slaat ook veel zijwegen in. De kli- maatcrisis, de komst van vluchtelin- gen, verhoudingen tussen de Rand- stad en provincie en toenemende po- larisatie: deze onderwerpen komen in bijzinnetjes langs, waardoor ze weinig toevoegen aan de sterke, fe- ministische kern.

Buiten al het theatrale en humo- ristische weet Club Lam ook een seri- euze snaar te raken. Aan het einde verschijnen namen van vrouwen uit het heden en verleden op een scherm. *Trut* brengt daarmee niet al- leen een ode aan de mythische figu- ren Ophelia, Cassandra en Truij, maar aan alle moedige vrouwen wier stem, of die nou uitgesproken is of juist in kleine acties tot uiting komt, onterecht mond dood werd gemaakt.

Recensie Theater

Trut van Club Lam. Met: Ayla Çekin Sa- tijn, Ella Kamerbeek en Marloes Ijpe- laar. Tekst: Marloes Ijpelaar. Regie: An- ouk Beugels. Gezien: 6/12, Frascati Theater, Amsterdam. Tournee t/m 21/3/26. Info: clublam.com ●●●○○

MICHEL KRIELAARS

Het oer-Hollandse rivierlandschap

Op de tuibrug over de Waal bij Zaltbommel begonnen mijn twee jonge reisgenoten meteen het sonnet 'De moeder de vrouw' van Martinus Nijhoff te reciteren. Natuurlijk was ik onder de indruk van deze begin-der-tigers, ook omdat ze er al vroeg van doordrongen leken te zijn dat het in het leven om niets anders draait dan herinneringen, verlies en verlangen.

Eenmaal thuis, las ik daarom Otto de Kats *Het kind en ik. Een wandeling*, het nieuwe deeltje in de Terloops-reeks van uitgeverij Van Oorschot. De schrijver haalt in dat geschrift herinneringen op aan zijn kinderjaren in het Munnikenland en vooral aan het daar gelegen Slot Loevestein. Zijn ouders hadden er een dijkhuisje, waar ze de weekenden doorbrachten. Als kind leerde Otto er vissen. En toen hij vijftien was gaf zijn vader hem rijles in zijn Renault Dauphine. Ook stond voor hem al vroeg vast dat hier de Eeuwige was neergestreken, dankzij de Gekrookte Rieters die het gebied bevolkten. Het maakt Munnikenland tot een ideaal wandellandschap, ook door dat slot, waaruit in 1621 de tot levenslang veroordeelde Hugo de Groot ontsnapte in een boekenkist. Otto de Kat, pseudoniem van Jan Geurt Gaarlandt (1946), is een on-Nederlandse schrijver. Zijn romans passen in de traditie van Graham Greene en W. Somerset Maugham. Maar in Munnikenland is hij ineens Nederlandser dan Nederlands.

De Kat beschrijft een betoverende wereld die mij vreemd is, maar nieuwsgierigheid wekt

Die indruk wordt versterkt door een ander gedicht van Nijhoff, 'Het kind en ik', waaraan De Kat de titel van zijn boek ontleent. Alleen de eerste regel al ('Ik zou een dag uit vissen,/ ik voelde mij moedeloos') duwt je met zijn melancholieke zwaarte dieper de modder van het Hollandse rivierlandschap in. Maar uit die modder („de moeder van de vooruitgang“) haalt De Kat ook ontroerende herinneringen op aan zijn vader en het 'eeuwige' rivierlandschap van zijn jeugd, met zijn dijken, uiterwaarden, ooeivaars, boeren en bunkers. Middelpunt in die herinneringen is Slot Loevestein, dat een magische aantrekkingskracht op hem uitoefent, ook omdat het met zijn vroege rijlessen samenhangt. De randstad is hier ver weg, beseft Otto de Kat al gauw. Volgens de boeren heersen daar ongelooft en opstandigheid. Die stelligheid is vooral te merken bij de boerenfamilie Duijzer, Gekrookte Rieters voor wie de televisie en andersdenkenden taboe zijn. Aan tafel bij de Duijzers wordt uit de Bijbel voorgezongen: „Een draaiorgel van teksten, een carroussel van Bijbelboeken, de triomftocht van een zingende stem die de woorden in monotone ritme op hun plaats hield“, schrijft De Kat, die in dat zingen een tegenspraak ziet met de opgewektheid van de boerenfamilie.

Oer-Hollands is ook Duijzers woede over de door de overheid opgedrongen dijkverzwaring. De oude Duijzer voelt zich verraden, al was het maar omdat hij zijn huis uit moet, waar hij zich tot zijn dood tegen zal verzetten. Daarna is het gedaan met de eeuwigheid van het landschap, dat ontsierd raakt door de hoge schuren- en torens van de agroconcerns.

In zestig bladzijden beschrijft De Kat een betoverende, verstilde wereld die mij vreemd is, maar mijn nieuwsgierigheid wekt. Binnenkort ga ik daarom naar Slot Loevestein om het door de moderne tijd aangetaste landschap van boer Duijzer te aanschouwen. Misschien lukt het me dan ook om het oer-Hollandse sonnet van Nijhoff over die Waalbrug uit het hoofd te reciteren.

De koloniale witwasmachine

INDONESIË In recente boeken over Nederlands-Indië gaat het niet in de eerste plaats over militaire zaken, maar over de mentaliteit die aan het geweld ten grondslag lag. Ze laten zien hoe diep het racisme zat in de Nederlandse en in de koloniale samenleving.

Door **Frank Vermeulen**

In de dagorder waarmee legercommandant generaal Simon Spoor op 18 december 1948 het bevel gaf de Republiek Indonesië te vernietigen, vroeg hij de Nederlandse krijgsmacht „ook nu de kerstgedachte hoog te houden“. Met mijn geseculariseerde blik zag ik die misplaatste verwijzing naar de vredesboodschap van Christus in één adem met een bevel tot grootschalig militair geweld altijd als voorbeeld van een cynische militaire tactiek. Die was bedoeld om het thuisfront van al die dienstplichtigen, die erop uit werden gestuurd om vreselijke dingen te doen, de indruk te geven dat de oorlog tegen Indonesië een soort humanitaire operatie was.

Het recente onderzoek *Oorlog zonder genade* van Koos-Jan de Jager, naar de rol die militaire geestelijken speelden in de Indonesiëoorlog (1945-1950), maakt echter duidelijk dat de werkelijkheid wat gecompliceerder in elkaar stak. Natuurlijk was het behouden van de steun van het thuisfront voor de legertop van cruciaal belang, maar voor de manschappen in Indonesië was het geloof wel degelijk een houvast in moeilijke omstandigheden.

Religie speelde vlak na WOII een veel grotere rol dan nu, zoals De Jager terecht toevoegt: uit de volkstelling van 1947 bleek dat 80 procent van de Nederlanders verbonden was aan een kerk. En op het slagveld waren de vertegenwoordigers van die kerken in de persoon van aalmoezeniers (katholiek) en legerpredikanten (protestants) zeer aanwezig. „Net als in andere westerse landen“, schrijft De Jager, „was het christendom in handen van de legerleiding een krachtig instrument om de oorlogsinspanning te rechtvaardigen en ondergeschikten te disciplineren en te motiveren.“ Zo voegt dit belangwekkende onderzoek een nieuwe dimensie toe aan de geschiedschrijving van die koloniale oorlog, en draagt het boek van Koos-Jan de Jager bij aan een beter begrip van het optreden van Nederlandse militairen in dat conflict.

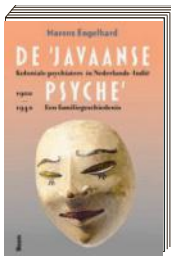
Het onderzoek naar de rol van de militaire geestelijken past binnen een recent golfje van (post-) koloniale studies die niet zozeer gefocust zijn op krijgshistorie maar meer op mentaliteitsgeschiedenis en historiografie. Zo verscheen vorig jaar al de bundel *Koloniaal burgerschap. Geschiedenis en erfenis* on-

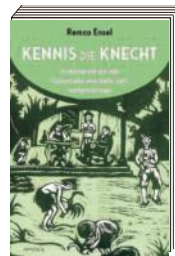
Tangerang, februari 1947. Militairen knielen in gebed. FOTO NATIONAAL ARCHIEF/DIENST LEGERCONTACTEN

Uit *De 'Javaanse psyche'*. Patiënten bij de gevangenis Soerakarta, 1919. FOTO FAMILIEARCHIEF

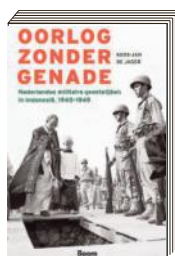
Marens Engelhard: *De 'Javaanse psyche'. Koloniale psychiaters in Nederlands-Indië 1900-1940.* (Boom 2025) 293 blz. € 26,90 ●●○○○

Remco Ensel: *Kennis die knecht. Indonesië en de koloniale wortels van wetenschap.* (Prometheus 2025) 368 blz. € 29,99 ●●●●○

Karwan Fatah-Black en Lauren Lauret (red.): *Koloniaal burgerschap.* Geschiedenis en erfenis. (Boom 2024) 304 blz. € 24,90 ●●●○○

Koos-Jan de Jager: *Oorlog zonder genade. Nederlandse militaire geestelijken in Indonesië, 1945-1949.* (Boom 2025) 335 blz. € 29,90 ●●●●○

der redactie van Karwan Fatah-Black en Lauren Lauret over aspecten van gelijkheid en sociale rechtvaardigheid van de VOC tot nu in de kolonies. Marens Engelhard komt in *De 'Javaanse psyche'*, *Koloniale psychiaters in Nederlands-Indië. Een familiegeschiedenis. 1900-1940* tot de conclusie dat „koloniale geschiedenis voor een belangrijk deel de geschiedenis van een mentaliteit is“. In dit kader past ook *Kennis die knecht. Indonesië en de koloniale wortels van wetenschap* waarin Remco Ensel in kaart brengt hoe westerse vooroordelen over Indonesiërs geschraagd door wetenschappelijk onderzoek hebben bijgedragen aan de onderdrukking in de kolonie.

Kruisvaardersmentaliteit

Natuurlijk is De Jager niet de eerste die vaststelt dat Nederlandse kolonialen het christelijk geloof als alibi gebruikten om op te treden als 'roofstaat' (zie Multatuli) in Indonesië. Zoals De Jager schrijft: „[...] Koloniaal geweld rechtvaardigden zij met een beroep op de goddelijke opdracht om beschaving en geloof te brengen aan de volkeren in de kolonie.“ En dat bleef zo tot diep in de vorige eeuw, schrijft De Jager. De gedachte was dat God aan de kant stond van Nederland.

Het Europese wereldbeeld ging uit van de superioriteit van de westerse cultuur en was dus inherent racistisch. Op het slagveld vertaalde zich dat in buitensporig gewelddadig optreden door koloniale troepen. Tegen de verwachting in renden (christelijke) militaire geestelijken dat geweld tijdens de Indonesiëoorlog niet af. De Jager spreekt van een „kruisvaardersmentaliteit“, waarbij in naam van God alle tegenstand zonder onderscheid werd vernietigd“.

Sterker nog, militaire geestelijken werden de witwasmachine van de strijdkrachten. De Jager signaleert dat in historisch onderzoek tot nu onderbelicht is gebleven dat geestelijken „in de beeldvorming over de oorlog een propagandador vervulden“, terwijl ze beter wisten. Hij stelt vast dat militaire geestelijken door hun interpretatie van de oorlog als een „rechtvaardige strijd“ een bijdrage leverden aan de „gevechtsbereidheid“ van de krijgsmacht. De meesten spraken over 'extremisten' die vernietigd moesten worden, en daardoor werd de vijand ontmenselijkt: de strijd ging tegen het kwaad zelf, schrijft De Jager. En dat leidde tot „koloniale dissociatie“ waardoor de strijd in Indonesië „zich onttrok aan de christelijke morele kaders die golden in Nederland“.

Die koloniale dissociatie is een morele ontkoppeling waardoor oorlogsmisdaden, racisme en uitbuiting konden worden ontkend. Racisme werd in de Nederlandse koloniën geïnstitutionaliseerd door een apartheidswetgeving die in de negentiende eeuw tot stand kwam. Hierover schrijven Otto Linde en Susan Legêne in de bundel *Koloniaal burgerschap* een originele bijdrage over een essay uit 1898, van de invloedrijke ex-centrieke oud-rechter aan het koloniale hooggerechtshof in Batavia, M.C. Piepers, over gelijkheid. Aanleiding was het publieke debat over de wet die juridische gelijkstelling van Japanners in de kolonie aan Europeanen regelde. Dat wetsvoorstel volgde op het Nederlands-Japans handelsverdrag in 1896. Japanners behoorden in Nederlands-Indië tot de juridische categorie 'Vreemde Oosterlingen', die minder rechten hadden dan 'Europeaan'. Japan wilde niet langer dat zijn onderdanen als tweedekrangsburgers werden behandeld.

Piepers verzette zich tegen die gelijkstelling en stelde voor om uit te gaan van „gelijkstelling op basis van verschil“ in plaats van op basis van gelijkheid. Maar dat ontmaskeren de auteurs terecht als een drogreden. Uiteindelijk ging het Nederlands parlement in 1899 overstag. Linde en Legêne wijzen erop dat het gelijkheidsbeginsel in de

Grondwet van 1848 verdoezelt dat het eurocentrisme van het Europese denken resulteerde in een racistische praktijk. Want tot de Grondwetsherziening van 1983 werd in het tweede artikel vastgelegd dat de Grondwet alleen gold in Nederland, dat wil zeggen het Europese deel van het koninkrijk. Systemisch racisme wortelt in wetten, regels en voorschriften, concluderen de schrijvers.

'Beschavingsachterstand'

Bart Verheijen werkt die ingebakken ongelijkheid in het koloniale systeem in dezelfde bundel nog verder uit. De hiërarchie was volgens de negentiende-eeuwers gekoppeld aan een verschil in beschaving en een van kenmerken van beschaving was: het christelijk geloof. Eind negentiende eeuw, in 1892, werd een nieuwe Wet op het Nederlandschap van kracht in de kolonie die tot gevolg had dat „de overgrote meerderheid van de koloniale ingezetenen definitief werd uitgesloten van het Nederlands burgerschapsrecht op basis van een 'beschavingsachterstand'“.

Dit alles was geheel volgens de bedoeling van de liberale premier J.R. Thorbecke, ontwerper van de Grondwet van 1848. Tijdens het debat in de Tweede Kamer over zijn wetsvoorstel stelde hij dat het 'politiek burgerschap' samenviel met de Nederlandse natie. En die natie bevond zich in Europa. Thorbecke: „Lidmaatschap der Nederlandsche Natie zou, geloof ik, met meer recht aan de Duitschers en Engelschen, dan aan de inlanders van Java of van de Molukken worden toegekend.“ Tijdelijk minister van Koloniën Julius Constantijn Rijk stelde in dat debat dat de bevolking van de kolo-

Koloniale dissociatie is een morele ontkoppeling waardoor oorlogsmisdaden, racisme en uitbuiting konden worden ontkend

nies nog geen politieke rechten moesten worden toegekend: „[...] zulke regten kunnen bij onbeschaafde menschen zijn als een scheermes in de hand van een kind [...]“.

Een van de gevolgen van die territoriale afbakening van de grondrechten was dat de doodstraf in 1870 in Nederland werd afgeschaft, maar in Nederlands-Indië bleef bestaan voor de oorspronkelijke bevolking.

Psyche van de Javane

Negentiende-eeuwse frames lieten diepe sporen na. De idee dat Indonesiërs 'onbeschaafd' en 'kinderlijk' waren en dus een (streng) voogd nodig hadden, werd door psychiaters en antropologen van een wetenschappelijke basis voorzien. Engelhard onderzoek naar koloniale psychiatrie heeft de hybride vorm gekregen van een familiegeschiedenis - die van zijn eigen familie. De meest interessante passages waren voor mij die waarin hij de clash beschrijft tussen jonge Indonesiërs die begin jaren twintig in Nederland in opleiding tot arts of psychiater waren en psychiater Feike van Loon. Dat was een van de gangmakers van de koloniale psychiatrie die in het voetspoor van diens confrater Petrus Henri Marie Travaglini begin jaren twintig furore maakte met zijn racistische lezingen over de 'psyche' van de Javane.

Engelhard beschrijft hoe in de eerste helft van de vorige eeuw koloniale psychiaters en neurologen voortdurend probeerden verschillen op te sporen tussen Aziaten en Europeanen om antwoord te kunnen geven op de vraag wat Europeanen het

recht gaf om Aziaten te overheersen. Gedacht werd aan een rechtvaardiging in ras, evolutie of geschiedenis. En die zoektocht eindigde met de breed gedeelde opvatting dat de kolonisator 'moreel superieur' zou zijn aan Indonesiërs. Die morele superioriteit gaf de westerlingen in dit geïdealiseerde zelfbeeld niet alleen het recht maar zelfs de plicht om te overheersen.

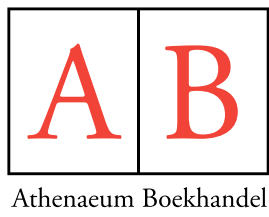
Eén van de veronderstelde paradoxen tussen Oost en West was, volgens Engelhart, de gedachte dat „het geheimzinnige en indolente van de Oriënt een troebel brouwsel was in vergelijking met de klare wijn van de westerse rationalisten“. Op dat woord 'indolentie' baseert Remco Ensel zijn boek *Kennis die knecht*: het is het sleutelbegrip waarop de Nederlandse econoom Julius Boeke in 1910 zijn hele theorie over de belabberde „economische toestand van den inlander“ baseert. Volgens de econoom zijn indolentie en gebrek aan energie kenmerkende eigenschappen van de Javane. En hij citeert een koloniaal gezegde dat „een Javane nooit loopt wanneer hij kan stilstaan, nooit staat wanneer hij kan zitten, nooit zit wanneer hij kan liggen.“

Ensels boek beschrijft die ontwikkelingsgang van de ideeën van Boeke, en Leidse uit de negentiende eeuw stammen de *self made* econoom. Die ideeën zijn doortrokken van de op dat moment vigerende racistische vooroordelen, en Ensel beschrijft hoe die blijven weerkaatsen in het werk van zijn navolgers, ook al hadden die kritiek op zijn denkbeelden. En zo voert Ensel de lezer van Boeke naar zijn Amsterdamse antipode de socioloog Wim Wertheim, de rockstar van de antropologie Clifford Geertz en uiteindelijk Ann Dunham. Inderdaad, deze laatste antropoloog werd vooral bekend als de moeder van de Amerikaanse president Barack Obama.

Het boek is een verbluffend tijdreis, met als rode draad de kennis die steeds in dienst staat van kapitaalverwerving. Dat begint met de Leidse Academie die in de zeventiende eeuw een botanische tuin aanlegde voor de knollen en bollen die VOC en WIC aanleverden uit verre oorden. „Wetenschap en handelsimperialisme trokken hier samen op“, schrijft Ensel, die er ook in slaagt de recente Indonesische geschiedenis in vogelvlucht te vertellen. Inclusief de Amerikaanse bemoeienis tijdens de Koude Oorlog. Kort gezegd: ook de CIA was geïnteresseerd in het antropologisch onderzoek van Geertz. Daarbij probeert Ensel „kolonialisme af te leren“ door ook aandacht te besteden aan „historische metgezellen die een ander licht werpen op het werk van de gevestigde hoeders van kennis“.

En zo duiken protagonisten op uit twee bekende vooraanstaande Indonesische families die regelmatig terugkeren, de Djajadiningrats bijvoorbeeld en de Djojo-hadikusumo's. De huidige president Prabowo is een telg uit die laatste familie. Maar ook Mohammad Hatta, die samen met Soekarno de onafhankelijkheid uitriep in 1945, doet een cameo als economiestudent die in de jaren twintig Boekes proefschrift zwaar bekristteert.

De ideeën van de opvolgende generaties onderzoekers botsen op verhelderende manier, met aan het eind Dunham die in alles de tegenpol is van Boeke, wiens invloed zij betreurt. Boeke schrijft zijn bepalende proefschrift in elf maanden zonder ooit een voet in Indonesië te zetten. „Er lag zelfs geen onderzoek aan zijn boek ten grondslag [...]“ Dunham die zelf jarenlang onderzoek deed naar het werk van ambachtslieden op Java, noteert dat zij in de jaren zeventig van de vorige eeuw nog struikelde over Indonesische ambtenaren die nog steeds praatten over het gebrek aan kennis en de koppigheid van boeren. Boeke was dan wel vergeten, maar zijn ideeën waren blijven hangen.

Athenaeum Boekhandel

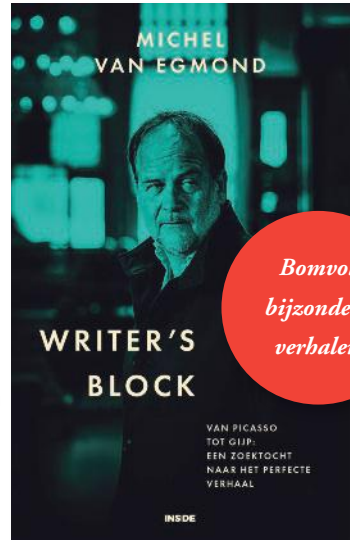
Voor de mooiste cadeaus en beste tips,
zowel in onze boekhandels als online!

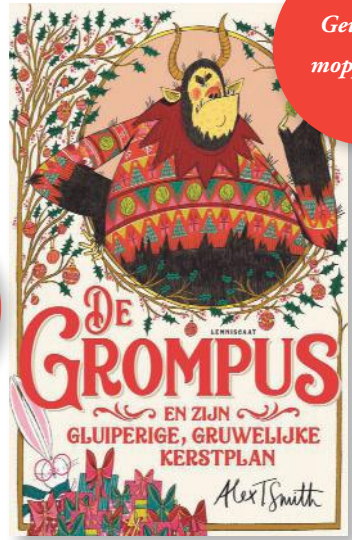
Intrigerend
en meeslepend
geschreven

Monumentaal
standaardwerk

Bomvol
bijzondere
verbalen

Geweldige
mopperkont

Een
hartverwarmend
verhaal

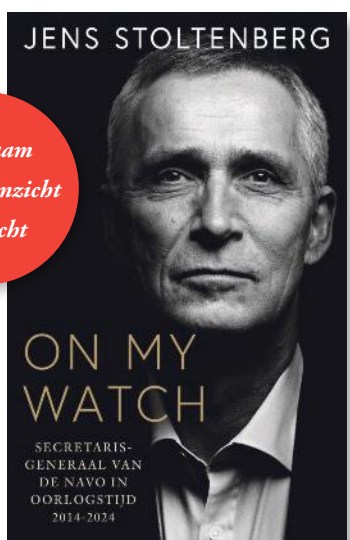
Een must
voor onder
de boom

Over saamborig-
heid, activisme
en zingeving

Een fijne droom
met knipoog

Zeldzaam
verfijnd inzicht
in macht

Spannend
kerstavontuur!

De beste
verbalen en
essays

Imponerende
en gelaagde
biografie

Athenaeum Boekhandel & Nieuwscentrum Spui 14-16 Amsterdam
Athenaeum Boekhandel Haarlem Gedempte Oude Gracht 70 Haarlem
Athenaeum Boekhandel Zuidoost Bijlmerplein 1009 Amsterdam
Boekhandel het Martyrium Van Baerlestraat 170-172 Amsterdam
Boekhandel Scheltema Rokin 9 Amsterdam
Boekhandel Van Rossum Beethovenstraat 30-32 Amsterdam

athenaeum.nl

Rinske Bouwman:
Korstmos, Orlando,
192 blz. € 22,99
●●●○○

Vasthouden aan elkaar ondanks alle verdriet

Foto Getty Images

RINSKE BOUWMAN In haar tweede roman ontsnapt een man aan de werkelijkheid van zijn ernstig zieke vrouw door in een virtuele wereld te stappen. Daardoor verhoudt de lezer zich ineens tot de virtuele versie van een romanpersonage.

Door Femke Brockhus

W at als je partner uitgezaaide kanker heeft en desondanks, tegen alle verwachtingen in, toch jaren langer doorleeft? Die onzekerheid roept een bijzonder soort rouw in het leven die in de roman *Korstmos* de gestalte krijgt van een tijger.

Het is een verbeeldingskracht die kenmerkend is voor theatermaker en schrijver Rinske Bouwman: in haar debuutroman *Een soort eelt* (2024) verandert de rouwende hoofdpersoon Sarlag langzaam - de paar verweesde lange witte haren op haar lijf worden uiteindelijk een dikke vacht - in een jak. Net als de jak, die terug te voeren is op haar jeugd en een groot verlies dat ze leed in Mongolië, komt de tijger in *Korstmos* niet uit het niets. Marius Beenhakker, de verteller in deze tweede roman, vindt in de virtuele wereld van The Otherworld een prettige uitvlucht van zijn alledaagse leven waar in hij zorgt voor zijn terminaal zieke vrouw Philo. Online groeit Marius uit tot de gerespecteerde eigenaar van een feestteiland waar hij plaatjes draait en tijgers fokt.

Het leven van Marius en Philo was misschien al aan de kleinburgerlijke kant, maar het krijgt benauwende proporties wanneer Philo steeds verder aftakt. Ze komt te slapen in de woonkamer en tijdens kleine wandelingen fungeert Marius als 'klittenband' om haar overeind te houden. In het dagelijks leven, dat *Korstmos* nauwgezet toont, draait hij diensten als buschauffeur, kookt hij, zoekt interactie met verschillende dieren en laat hij zich - op aanraden van Philo, die haar timide man van wat sociaal contact wil voorzien - urenlang opslokken door The Otherworld.

De tegenstelling tussen deze virtuele wereld en het echte leven van Marius wordt in de roman bijzonder sterk uitgewerkt. Het is een interessante leeservaring om je niet alleen te verhouden tot een fictief personage, maar ook tot diens virtuele versie. Wat hij zijn avatar laat zeggen en doen, verhoudt zich telkens tot zijn offline leven. Wat daar moeilijk (zoals feesten) of onmogelijk is (zoals vader worden) kan hier wel. Waardoor je zijn pijn er juist telkens doorheen voelt.

„Hier laat je nergens een afdruk na“, lijkt een symbolische zin, wanneer Marius zijn personage door een uithoek van The Otherworld laat rennen en daar gras probeert plat te drukken. Zijn aanwezigheid hier voelt bevrijdend licht. Zo ontmoet hij Liv, het personage van een vrouw uit Leeds, met wie hij optrekt en uiteindelijk zelfs trouwt. Veelzeggend is hun gezamenlijke tocht naar een 'middeleeuws plein', om daar vogelzaad te kopen en rond te strooien. Daar komen duiven op af en wanneer ze over het plein rennen, vliegen ze op: tóch sporen van hun aanwezigheid.

De scheiding tussen de twee werelden lijkt langzaam te vervagen. Wat je in de virtuele wereld koopt, moet je in de reële wereld afrekenen, bijvoorbeeld - waar door Marius zich indringend verbindt

met zijn avatar: „Hij kan ze binnen veertien dagen ruilen als hij zich toch bedenkt. Als ze niet lekker zitten, denkt Marius.“ Zo krijgt de wereld van pixels menselijke proporties. Een enkele keer dringt de echte wereld binnen, zoals wanneer Marius in de chat met Liv iets over Philo's ziekteproces deelt: „Ze heeft al heel vaak gezegd dat dit de laatste sokken zijn die ze voor zichzelf koopt.“ Pijnlijk genoeg blijkt ook Liv ernstig ziek te zijn.

Niet meer vluchten voor de rouw

Waar Marius' uitvlucht in de virtuele wereld goed werkt in de roman, zijn de uitwisselingen die hij heeft met allerhande dieren minder overtuigend. Hij voert denkbeeldige gesprekken met een zwaan, kat, schaap en zandvlo, die ge forceerd aanvoelen. „Vandaag heeft hij besloten schaap te zijn.“ Vervolgens: „Schapen aaien niet, denkt Marius dat het schaap denkt. Marius is het eens met het schaap.“ De taal en de symboliek worden hier wat te simplistisch: „Wij zijn in de directe nabijheid van iedereen. Altijd. Een schaap alleen is een dood schaap. Dus zijn we altijd samen. Dat is iets waar je goed in moet zijn.“

Sterker is de tijger die tegen het einde van de roman opduikt, wanneer Marius de rouw onder ogen moet zien waarvan hij dacht dat die pas na het overlijden van zijn vrouw zou komen. De tijger volgt Marius overal en drukt hem uiteindelijk met zijn neus op de feiten. In het denkbeeldige zit een grotere kracht: niet alleen is het spannender om een onvoorspelbaar roofdier op te voeren, ook hangt de verschijning van de tijger samen met zijn onderbewuste (hij zoekt het dier niet, het dier zoekt hem).

Het is jammer dat er een paar elementen in de roman tegenstaan. Soms gedragen Marius en Philo zich ouwelijk (hun gesprekken, het feit dat ze naar het casino gaan en zij de gepinde twintig euro in de bus in haar hand houdt), terwijl ze op andere momenten juist gekke uitspattingen hebben, zoals wanneer Marius ineens een koprol maakt op het strand. De alwetende verteller die zo nu en dan opduikt, zoomt onnodig ver uit („In de stad huilen op dit moment zeshonderddrieëntwintig mensen. Met tranen“). En dan zijn er nog de paar hoofdstukjes waarin we een naamloos meisje volgen, dat dode duiven verzamelt. Haar rol komt niet helemaal uit de verf.

Daartegenover staan schitterende vondsten, zoals wanneer Marius en Philo niet naar huis willen, omdat het er ruikt naar kanker: „De geur van onafgemaakte zinnen, hoop, doodsangst, gaten in de nacht en opgekruld karton van beterschapskaarten.“ De symbiose die ervoor zorgt dat korstmos ontstaat, een schimmel, wortelloos en verbazingwekkend sterk, kun je weerspiegeld zien in de relatie van Philo en Marius, die vasthouden aan elkaar en het leven zoals ze het kennen, ondanks al het verdriet. Dat er middenin het leven al een onbestemd afscheid zit, houdt de personages en de lezer gevangen.

Arnaud Orain De eindigheid van de wereld

‘Het is afgelopen met het neoliberalisme, nu is het roofofkapitalisme aan de beurt.’

Maarten Doorman, NRC ●●●

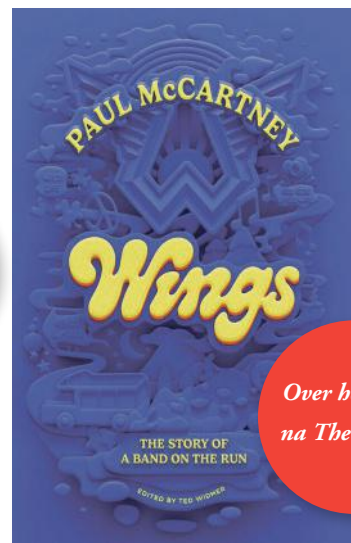
PUBLIC TALK
met Arnaud Orain en
Caroline de Gruyter
12 februari, De Dépendance

Scan QR voor tickets

Foto © Francesca Mantovani

Mooie cadeaus beginnen bij Athenaeum,
zowel in onze boekhandels als online!

Athenaeum Boekhandel & Nieuwscentrum Spui 14-16 Amsterdam
Athenaeum Boekhandel Haarlem Gedempte Oude Gracht 70 Haarlem
Athenaeum Boekhandel Zuidoost Bijlmerplein 1009 Amsterdam
Boekhandel het Martyrium Van Baerlestraat 170-172 Amsterdam
Boekhandel Scheltema Rokin 9 Amsterdam
Boekhandel Van Rossum Beethovenstraat 30-32 Amsterdam

athenaeum.nl

De medina van Tétouan in Marokko in 2024. FOTO CHRISTOPHER PILLITZ / GETTY IMAGES

Losgezongen leven op eigen geboortegrond

LEÏLA SLIMANI Iedere nieuwe generatie wordt deels gevormd door de vorige, laat deze Frans-Marokkaanse schrijfster zien. In het wervelende derde deel van haar trilogie geven traditie en moderniteit tegengestelde signalen af.

Door **Margot Dijkgraaf**

'Als je huis in brand stond, wat zou je dan meenemen?' Het antwoord van Jean Cocteau luidde: het vuur. Het is een quote die Leïla Slimani voorin het derde deel van haar trilogie heeft gezet. De titel, *Neem het vuur mee*, is ervan afgeleid. Die verwijst naar het vlammen verdriet van de verbanning en naar het rood van de verschroeide aarde. En refereert aan het gloeiende as van hun paspoort dat illegale immigranten verbranden om te voorkomen dat ze worden teruggestuurd. Maar de titel verbeeldt ook de kracht van een nieuw begin, de levenslust van een jonge generatie en het energieke verlangen naar een uitdagend leven. Wat Slimani in dit laatste deel voor ons heeft meegenomen is een vurig relaas dat losjes is gebaseerd op de jongste generatie van haar eigen familiegeschiedenis; en het is ongetwijfeld het beste.

In het eerste deel maakten we kennis met de Françoise Mathilde uit de Elzas, die na de Tweede Wereldoorlog trouwt met de Marokkaanse soldaat Amine en met hem mee gaat naar zijn geboorteland - een hard leven vol desillusies volgt. In het tweede deel, *Kijk ons dansen*, verschuift de aandacht naar hun kinderen, Aïcha en Selim, die opgroeien in de politiek onrustige jaren zestig, als Marokko net onafhankelijk is geworden en koning Hassan II aantreedt. In dit laatste deel ontmoeten we de jongste generatie van de familie Belhaj, Mia en Inès, de dochters van Aïcha en Mehdi. In de jaren tachtig en negentig, worstelen ze met hun keuzes in een land dat balanceert tussen traditie en moderniteit.

Slimani schrijft vaak in scènes en steeds vanuit het perspectief van een van haar personages, waarbij ook die uit de eerdere delen voorbij komen. Mathilde wordt ouder en beseft dat ze zich inmiddels meer Marokkaans voelt dan Frans. Dochter Aïcha is een drukbezette gynaecologe. We zitten in haar hoofd als ze een patiënte onderzoekt, tegelijkertijd peinst over haar verjaardagsmenu en bedenkt hoe ze haar man Mehdi moet vertellen dat ze een cursus over borstkanker gaat volgen in Parijs. Het boek opent met een prachtige scène waarin bij Aïcha zelf, hoogzwanger van haar tweede dochter, de weëen beginnen tijdens de voetbalwedstrijd Algerije-Marokko. Geen van de aanwezige mannen heeft er aandacht voor, niemand biedt aan haar naar de kliniek te rijden.

Slimani heeft, net als in eerdere romans, veel aandacht voor het vrouwenlichaam: seks, menopauze, bevallingen, het komt allemaal voorbij. En iedere nieuwe generatie wordt deels gevormd door de vorige, ook dat laat de schrijfster zien. Zo neemt Aïcha's echtgenoot Mehdi hun zesjarige dochter Mia mee naar zijn kantoor, waar hij 'president-directeur-generaal' op zijn briefpapier heeft staan - op zijn werk is haar vader 'een koning'. Die geadopteerde vader echoot het parcours van Slimani's eigen vader over wie ze al eerder schreef in *Le parfum des fleurs la nuit* (2021). Othman Slimani was een ban-

kier die verzeild raakte in een financieel schandaal, werd ontslagen, de gevangenis inging en postuum werd gerehabiliteerd.

Nu beschrijft Slimani opnieuw zijn levensweg, dit keer door de ogen van haar personage Mehdi: zijn ontslag, zijn wanhoop over het onrechtvaardige lot dat hem treft, zijn eenzaamheid, de gebroken man die, weer thuis uit de cel, al snel daarna sterft. Het verhaal beslaat een flink deel van de roman en het raakt je. Ja, ze wilde wraak nemen, zijn naam zuiveren, vertelde Slimani in interviews, maar uiteindelijk vooral een liefdevolle ode schrijven aan haar familie. Aan haar voorouders. Aan de onafhankelijke vrouwen die haar voorgingen.

Hoofddoek

Zelf spiegelt de auteur zich in haar hoofdpersoon Mia. We zien haar in Rabat naar het prestigieuze lyceum Descartes gaan, waar louter Franse docenten aangesteld zijn. Ze leest Baudelaire, Tolstoj en Balzac, James Baldwin. Ze beseft dat ze in een Franstalige wereld leeft, losgezongen van het land waarin ze woont. Ze ontdekt dat ze op meisjes valt, maar ze weet ook dat ze dat voor zich moet houden. „Thuis kon je kritiek hebben op de hoofddoek, op het fanatisme, kon je je opwinden over het verschrikkelijke moslimfundamentalisme.” Maar buitenshuis mocht ze daar niet over praten, daar moest iedereen doen alsof hij zich hield aan de regels van het fatsoen. Ook in eerdere boeken, zoals *Seks en leugens* (2017), stelde Slimani de hypocrisie van de Marokkaanse sa-

menleving aan de kaak.

Die schijnheiligheid is onder andere de reden dat Selim, Aïcha's broer, vertrekt naar Amerika. Hij wil vrij zijn te leven zoals hij wil, wordt fotograaf en gedijt in het kunstenaarsmilieu van New York. Zijn vader, Amine, begrijpt niets van die wereld. Waarom verlangt zijn zoon er niet naar terug te keren naar zijn geboortegrond, waar hij thuis hoort? Waarom verkiest hij het te blijven bij 'de immigranten, de ongelukkigen'?

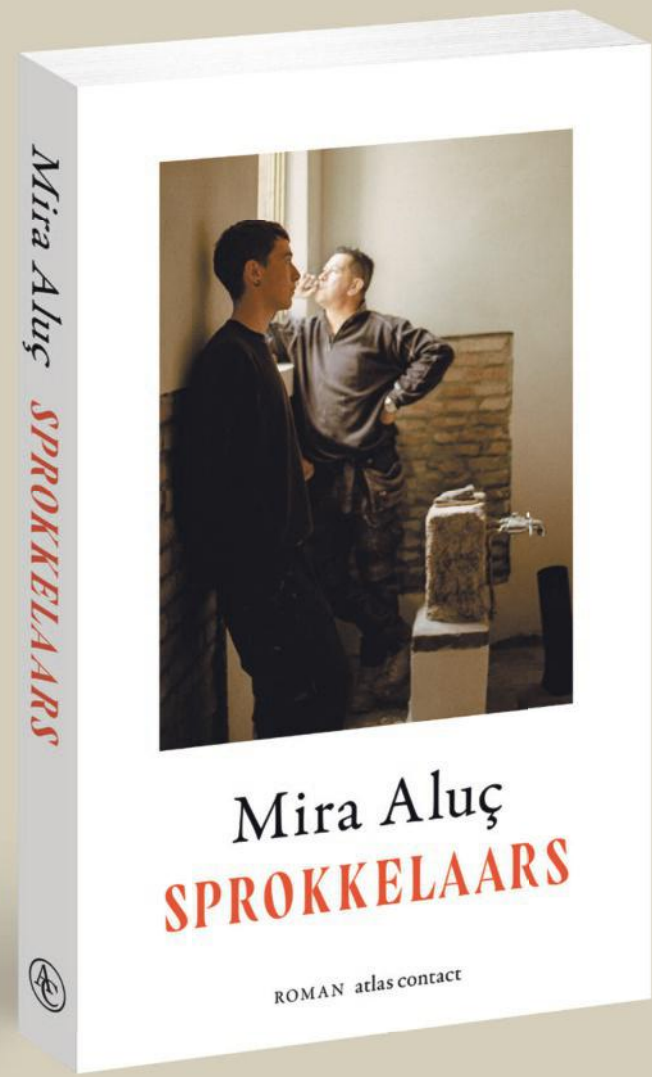
Zo zijn alle personages uit deze roman in verwarring. In een samenleving die voortdurend heftig in beweging is, waar traditie en moderniteit tegengestelde signalen afgeven, vraagt iedereen zich voortdurend af: wie ben ik? Wat mag ik wel of niet zeggen en doen? Hoe wil en mag ik leven?

Mia beantwoordt die vraag door schrijven te worden. Boeken schermen haar af, staan veilig, „tussen haar en het leven”. Ze bieden haar een vrije plek voor haar gedachten. Uiteindelijk krijgt de titel van het boek nog een andere betekenislaag. „Die verhalen over wortels, dat is niets anders dan een manier om je aan de grond te nagelen”, zegt haar vader als ze afscheid nemen omdat Mia in Parijs gaat studeren, „het verleden, het huis, de spullen de herinneringen zijn van geen belang. Steek een grote brandstapel aan en neem het vuur met je mee. Doe geen concessies aan de vrijheid.” Zo lees je dit wervelende derde deel van Slimani's trilogie ook: als een lofzang op de vrijheid en de moed nieuwe wegen in te slaan.

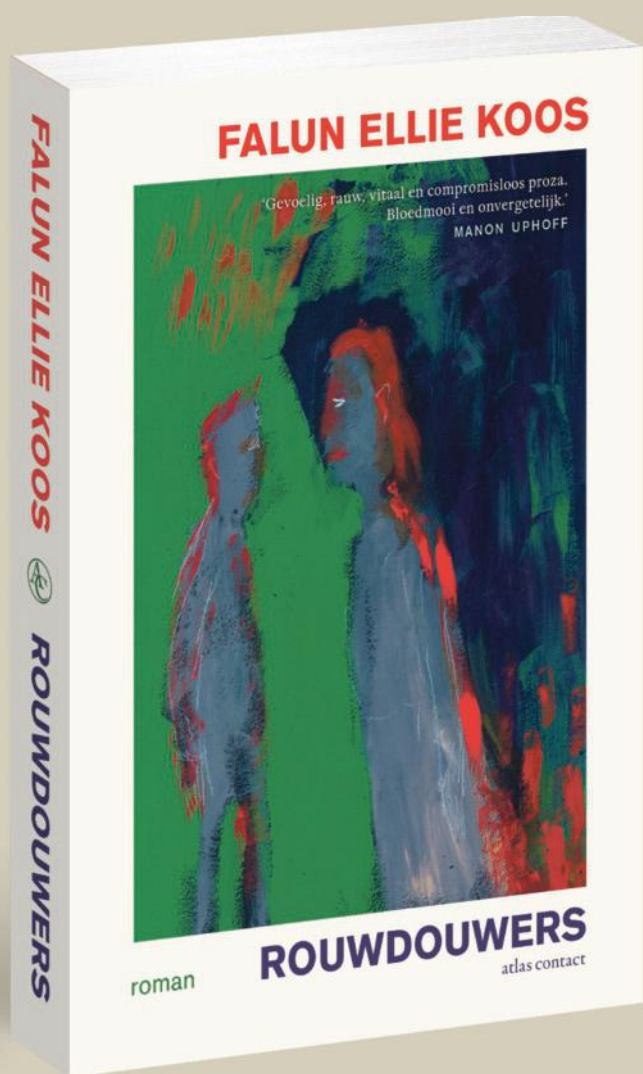
Leïla Slimani:
Neem het vuur mee. (J'importerai le feu) Vert. Gertrud Maes. Wereldbibliotheek, 364 blz. € 24,99
●●●●○

BEKROONDE CADEAUS

SPROKKELAARS WINNAAR DE BRONZEN UIL 2025, BESTE DEBUUTPRIJS

‘Wat *Sprokkelaars* zo bijzonder maakt is hoe vol mededogen ze schrijft over haar personages en de gesloten wereld waarin ze hun leven proberen te leiden. (...) Een kleine, bevlogen roman over mensen die zich niet laten kennen.’ – *Het Parool*

ROUWDOUWERS WINNAAR DE BRONZEN UIL 2025, PUBLIEKSPRIJS

‘Koos sleurt je het verhaal binnen en houdt je gekluisterd. Je kunt niet in *Rouwdouwers* bladeren zonder het (weer) te gaan lezen. (...) Een volkomen onweerstaanbaar debuut.’ ●●●● – *NRC*

Burgemeester Ahmed Aboutaleb in 2023 bij de herdenking voor een 43-jarige huisarts die bij het Erasmus MC werd doodgeschoten. FOTO REMKO DE WAAL/ANP

Femke Halsema bij de herdenking van de Decembermoorden in Suriname in 2019. FOTO ROBIN UTRECHT EPA/ANP

Hoe erbij te horen? De strijd van twee burgemeesters met de grote stad

BURGEMEESTERS De één werkte zich omhoog uit het Rifgebergte, de ander was een vrouw die het verwijt kreeg elitair te zijn. Femke Halsema en Ahmed Aboutaleb moesten allebei strijden om overeind te blijven als burgemeester van een grote stad.

Door **Mark Kranenburg**

Het gebeurde op 5 januari 2009, „de grote dag van mijn installatie als burgemeester” zoals Ahmed Aboutaleb het noemt in zijn memoires. Op de trap van het stadhuis stonden borden met teksten als „Deze burgemeester is door Rotterdam niet goedgekeurd dus ongepleurd”. Nadat verderop in de raadszaal de nieuwe Rotterdamse burgemeester van Marokkaanse komaf de ambtsketen was omgehangen vroeg Marco Pastors, voorzitter van Leefbaar Rotterdam de grootste fractie in de gemeenteraad, het woord. Uit zijn binnenzak haalde hij een gefrankeerde enveloppe geadresseerd aan de Marokkaanse koning. Daarmee kon Aboutaleb zijn Marokkaanse paspoort terugsturen, zei Pastors.

„Zijn woorden voelden als een klap in mijn gezicht”, schrijft Aboutaleb. Een „golf van verbeten trots” overspoelde hem. „Ik ben hier niet gekomen om me te laten wegsturen, dacht ik. Als het spel zo moet worden gespeeld, ben ik er klaar voor”, zegt hij in zijn boek.

Femke Halsema had voordat zij in 2018 als burgemeester van Amsterdam werd beëdigd eveneens een venijnige ‘niet-welkom-stemming’ mogen ervaren. Er ging een petitie rond met de oproep “Houd Halsema uit de Stopera”. Voorts was er het drukke meningenverkeer op onder andere sociale media: „Groene Prinses”, „elitair”, „GroenLinks-kut”, „kaakklemvrouw” en „onderbuikdragen-de feeks”, „zeikhoer”. Het antiklimaat staat beschreven in het onlangs verschenen portret van de journalisten David Hielkema en Tim Wagemakers over Halsema’s burgemeesterschap.

Lang leve het tolerante Nederland. Twee boeken, twee invalshoeken over twee verschillende personen, die na lezing dezelfde vraag oproepen. Wie wil er in vredesnaam nog burgemeester wor-

den? Aboutaleb en Halsema bogen niet. Ze bleven fier overeind en trotseerden daarmee hun critici. Rotterdam nam vorig najaar na 15 jaar met respect en vol lof afscheid van zijn burgemeester. En Halsema werd vorig jaar zonder veel tegenstand voor nog eens zes jaar herbenoemd en bovendien begin dit jaar door het vakblad *Binnenlands Bestuur* uitgeroepen tot beste lokale bestuurder.

Beide boeken schetsen een goed beeld van hun strijd tegen de negatieve beeldvorming waar zij mee te maken kregen. De één van binnenuit aan de hand van de memoires van Ahmed Aboutaleb, de ander vanaf de zijkant dankzij de observaties van twee stadsverslaggevers van *Het Parool* die Halsema jarenlang volgden. Het verschil? In Aboutalebs boek (waarvoor hij werd bijgestaan door tekstschrijver Nina Miezelmoe) is het verhaal aanzienlijk persoonlijker en daarmee levendiger dan de per definitie meer afstandelijke, journalistieke beschrijving van Halsema’s belevenissen als burgemeester.

Ahmed Aboutalebs memoires, die de titel *Thuis* meekregen, beslaan meer dan alleen het burgemeesterschap van Rotterdam. Het is het verhaal over de leergierige Marokkaanse jongen uit het Rifgebergte, zoon van een imam die zich ontwikkelde tot een ‘modelimmigrant’ en via journalistiek, ambtenarij en politiek carrière maakte in Nederland. Dit succesverhaal werd bij elke nieuwe stap van Aboutaleb op de maatschappelijke ladder wel ergens opgetekend. Maar de nu gepubliceerde memoires met de door hem zelf aangebrachte ordening en keuzes voor onderwerpen geven dat overbekende verhaal zondermeer een extra dimensie.

Dat zit in kleine dingen. Bijvoorbeeld als hij vertelt over de „botte” manier waarop hij in de stad als burgemeester werd geconfronteerd met zijn islamachtergrond. „Een horecaondernemer zette dan ‘per ongeluk’ een glas bier voor mijn

neus. Toen ik daar niet getapt genoeg op reageerde, werd me dat weer kwalijk genomen.”

‘Pak je koffer en vertrek’

Aboutaleb schuwde tijdens zijn ambtsperiode zware woorden niet. „Als je de vrijheid niet ziet, in hemelsnaam pak je koffer en vertrek”, zei hij tegen extremistische moslims die in 2015 sympathie hadden getoond voor de aanslag op de redactie van het Franse satirische weekblad *Charlie Hebdo*. „Toegegeven, het waren grove woorden, maar ze kwamen recht uit mijn hart en vonden weerklank bij velen”, schrijft hij terugblikkend in zijn memoires.

Jammer dat Aboutaleb als burgemeester van één van de meest multiculturele steden van het land in zijn boek niet veel dieper ingaat op de spanning en uitdagingen die een samenleving met meer dan 170 nationaliteiten met zich meebrengt. Juist vanuit zijn persoonlijke beleving – het zijn immers memoires – zou dat niet hebben misstaan. Vele malen benoemt hij zijn moslimachtergrond. Dat hij uitgesproken opvattingen koestert over mensen die niet willen integreren, heeft hij meer dan eens laten blijken. Zijn boek is een illustratie van de constante balanceeract die hij zelf heeft moeten uitvoeren om er toch maar ‘bij te horen’. Juist daarom had iets meer reflectie van de geslaagde immigrant op de multiculturele samenleving wel gemogen.

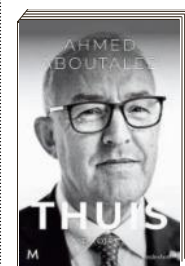
Femke Halsema voerde een andere emancipatiestrijd. Zij werd in 2018 de eerste vrouwelijke burgemeester van Amsterdam uit de geschiedenis van de hoofdstad. Zij hoopte die seksestrijd niet zelf te strijden want de sollicitatiecommissie uit de Amsterdamse gemeenteraad had al de voorkeur uitgesproken voor een vrouw. Waar zij wél zelf tegen moest strijden was het vooroordeel dat een vrouwelijke burgemeester minder is dan een mannelijke. Bovendien had zij, ondanks het gebrek

aan ervaring als bestuurder, wel degelijk de capaciteiten in zich om te besturen. Want die ervaring had zij als Tweede Kammerlid voor GroenLinks niet opgedaan. Daar kwam het verwijt van elitairisme nog bij.

In hun boek beschrijven Hielkema en Wagemakers zeer nauwgezet Halsema’s route naar het burgemeesterschap. Aanvankelijk niet gepland – zij ontkende lange tijd belangstelling te hebben – maar nadat zij in 2018 eenmaal besloten had toch te solliciteren werd weinig nog aan het toeval overgelaten. Met behulp een speciale ‘klankbordgroep’ van adviseurs, Voorwaarts! geheten, met daarin onder anderen mensen als oud SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan, oud PvdA-campagnestratege Eric van Bruggen en Lennart Booij, en VVD’er Patrick Mikkelsen, directeur van de Amerikaanse Kamer van Koophandel in Nederland, bereidde zij de gang naar het sollicitatiegesprek voor. „Yes”, appte Halsema in de whatsapp groep nadat zij op 27 juni 2018 was voorgedragen.

Wat daarna in het boek volgt is een goed gedocumenteerde maar vlakke kroniek van de Halsema-jaren tot aan deze zomer, waarin Hielkema en Wagemaker hun sympathie voor hun onderwerp niet verbergen. Alle controverses, rellen, hoogte- en dieptepunten van het burgemeesterschap worden keurig chronologisch beschreven, eindigend in de conclusie dat zij GroenLinks allang is ontstegen. „Haar burgemeesterschap is toch vooral van Femke Halsema zelf. En haar erfenis ook.”

Beide auteurs voorspellen in het slot hoofdstuk dat in de toekomst ongetwijfeld een boek zal verschijnen over hoe zij zelf het ambt heeft beleefd. Misschien is het beter voor het complete beeld maar op dat boek te wachten. Ahmed Aboutaleb heeft in zijn memoires laten zien wat daarvan de meerwaarde is.

Ahmed Aboutaleb: Thuis. Memoires. Meulenhoff, 336 blz. € 32,99 ●●●●○

David Hielkema en Tim Wagemakers: Femke Halsema. Burgemeester van Amsterdam. Atlas Contact, 304 blz. € 24,99 ●●●●○

De Cubaanse leider Fidel Castro (midden) in Havana bij de twintigste verjaardag van Cuba's overwinning tijdens de invasie van de Varkensbaai, met links zijn broer Raúl en rechts de Nicaraguaanse leider Daniel Ortega. FOTO DAVID HUME KENNERLY/GETTY IMAGES

Hoe kon ik een despoot toejuichen?

REISREPORTAGES In zijn nieuwe boek gaat Frank Westerman terug naar Latijns-Amerika, waar hij tijdens zijn studie aan de slag ging als ontwikkelingswerker. Wat is er overgebleven van de idealen van toen?

Door **Jeroen van der Kris**

Frank Westerman heeft een talent voor het opspissen van bijzondere verhalen. Vaak speelt hij in die verhalen zelf een rolletje of een rol. In zijn nieuwste boek is dat laatste geval, maar die nadrukkelijke aanwezigheid stoort nergens.

Het talent van Westerman was al zichtbaar in zijn eerste verhalen, zo toont *Hotel De Wereld*, dat een bundeling is van nieuw, maar vooral oud werk. Gezien de kwaliteit daarvan is het begrijpelijk dat zijn uitgever heeft gedacht: dit verdient een tweede leven.

De titel verwijst naar Hotel De Wereld in Wageningen. Dat is niet alleen de plek waar Wehrmachtgeneraal Johannes Blaskowitz in mei 1945 de Duitse capitulatie tekende. Op de eerste verdieping van hetzelfde gebouw haalde Westerman als student tropische cultuurtchniek in de daar gevestigde poli zijn gelekoortsprik en malariatabletten „om de armoede en ondervoeding in de derde wereld te bestrijden.” Westerman (Emmen, 1964) wilde ontwikkelingswerker worden. Wat is er terechtgekomen van de idealen van toen, vraagt hij zich af, niet alleen die van zichzelf, maar ook die van de revolutionairen in Latijns-Amerika die hij - letterlijk - toejuichte. „Zelf ging ik namens de Midden-Amerikawerkgroep met de collectebus rond voor een guerrillagroep met de martiale naam Front Farabundo Martí. ‘Wapens voor El Salvador’, zeiden we zonder oogknipperen aan de deur van galerijflats en professorenvilla's.”

In de zomer van 1989, Westerman was 24, klapte hij tijdens de tiende verjaardag

van de Sandinistische revolutie in Nicaragua voor *comandante* Ortega. Als hij daar in 2024 terugkeert komt hij het land met moeite in - zijn journalistieke verleden is verdacht. Ortega (sinds 2007 opnieuw president) en zijn vrouw lijken op bejaarde despoten, merkt Westerman op. Ze hebben de grondwet dertien keer in eigen voordeel gewijzigd en zijn bezig een dynastie te vestigen naar voorbeeld van de door hen gehate Somoza-clan. Alleen Ortega's stiefdochter Zoilamerica behoort daar niet toe, nadat ze de leider heeft beschuldigd van seksueel misbruik vanaf haar twaalfde. „Hoe kon ik - hoe kon een solidaire, bij de derde wereld betrokken generatie - een potentaat hebben aangezien voor een verzetsheld”, vraagt Westerman zich af.

Mythische figuur

De oude en nieuwe verhalen zijn slim met elkaar vervlochten, en hier en daar aaniariatabletten „om de armoede en ondervoeding in de derde wereld te bestrijden.” Westerman (Emmen, 1964) wilde ontwikkelingswerker worden. Wat is er terechtgekomen van de idealen van toen, vraagt hij zich af, niet alleen die van zichzelf, maar ook die van de revolutionairen in Latijns-Amerika die hij - letterlijk - toejuichte. „Zelf ging ik namens de Midden-Amerikawerkgroep met de collectebus rond voor een guerrillagroep met de martiale naam Front Farabundo Martí. ‘Wapens voor El Salvador’, zeiden we zonder oogknipperen aan de deur van galerijflats en professorenvilla's.”

In de zomer van 1989, Westerman was 24, klapte hij tijdens de tiende verjaardag

Frank Westerman: *Hotel De Wereld*. 'Wageningen, Suriname' en andere post-koloniale tragedies. Querido Fosfor, 288 blz. € 22,50 ●●●●○

Het is een gemengd beeld dat de schrijver ziet als hij jaren later terugkeert naar het continent. In Nicaragua zijn de mensen verrassend open in hun kritiek op de machthebbers. Maar op Cuba ligt het patriotisme nog „schepklaar op straat”. „Geen twijfel mogelijk”, zegt Gualberto, een 72-jarige pensionado. Bij een nieuwe Varkensbaai-invasie zal hij ondanks zijn leeftijd het geweer weer oppakken, schrijft Westerman.

In Suriname is ook een Wageningen, met ook een Hotel De Wereld. Het werd vanaf 1965 ingericht als „pronkstuk van de Landbouwhogeschool Wageningen om de rest van de wereld te tonen: rijst telen doe je zo.” Westerman wordt er rondgeleid door Anton Lansdorf, die de opkomst en ondergang van het Surinaamse Wageningen heeft meegemaakt. Met weemoed vertelt de Surinamer over de tijd dat Nederlandse ingenieurs er de dienst uit maakten, wat Westerman doet concluderen: „Terwijl 'dekolonisatie' hét buzzword aan de Nederlandse universiteiten is, ook aan die van Wageningen, hoorde ik uit verschillende monden de roep om de terugkeer van de Hollanders.”

Woorden als toffeos

De oude verhalen in *Hotel De Wereld* zijn vintage Frank Westerman. Dat betekent onder meer dat hij nooit te beroerd is om een zijpad in te slaan als dat een mooi verhaal oplevert. Zo bevat de bundel een interview uit begin jaren negentig met de toekomstige hertog van Alva, een verre nazaat van 'onze' Alva. Het is aanleiding voor een uitweiding over de achttiende-eeuwse Cayetana, dertiende in de rij van hertogen en hertoginnen van Alva, die een verhouding had

met de veertig jaar oudere schilder Francisco de Goya en zich door hem naakt zou hebben laten schilderen als dienstmaagd. Met het thema van het boek heeft het weinig te maken, maar vermakelijk is het wel.

Typisch Westerman zijn ook de mooie zinnen waarmee hij in een paar woorden een beeld oproept. Over de manier waarop een Amerikaan Nicaragua uitspreekt, schrijft hij: „Spaanse woorden zijn voor Amerikanen net toffeos die aan hun kiezen blijven plakken.” Als het reizend door dat land tot hem doordringt „hoe gemakkelijk frisse ideeën onfris worden”, concludeert hij: „Bevogelheid heeft een korte halfwaardetijd.” In Bolivia is hij getuige is van de zoektocht naar de stoffelijke resten van Che Guevara, wat hem over de Argentijnse revolutionair doet opmerken: „Hij leeft vooral als een symbool van een generatie, iemand van het kaliber Jim Morrison, waarbij het niet uitmaakt wie het geweer droeg en wie de gitaar.”

Nieuwe reizen maakte Westerman in gezelschap van zijn dochter Vera, die studeert aan U-Paz, de door de VN opgerichte Universiteit voor de Vrede in Costa Rica. Het levert enkele komische gesprekjes op („Ik citeer alleen maar”, zegt Westerman als iemand de vrouw van Ortega *una bruja* (een hekst) noemt. „Je citeert mannen”, zegt zijn dochter) en een inzicht. Westermans dochter en haar leeftijdgenoten hebben meer oog voor het individu dan zijn generatie, valt hem op, en dat is goed. „Niet zo zeer de klassenstrijd, als wel de psychologie van machthebbers geeft de doorslag. Wil je iets van de wereld begrijpen, dan heb je meer aan Shakespeare dan aan Marx.”

Caspar Janssen: *Tussen horst en griend*. Een wandeling door het landschap in 60 wonder-schone woorden. Atlas Contact, 192 blz. €22,99 ●●●●○

Hilbrand Rozema: *Tijd is een leeuwerik*. Reizen langs de rafteranden van Nederland. Noordboek, 192 blz. €22,90 ●●●●○

Liefde voor wierden, terpen en essen

NATUURSCHRIJVEN Twee toegewijde journalisten trokken, onafhankelijk van elkaar, naar de uithoeken van ons land om de relatie tussen mens en landschap te onderzoeken. In hun rijke boeken tonen ze de verbintenis tussen taal en natuur.

Door **Kester Freriks**

Het lijkt een onschuldig zinnetje in *Tussen horst en griend*. Een wandeling door het landschap in zestig wonderschone woorden van Caspar Janssen, toch is het veelbetekend. Hij schrijft dat hij in ons land steeds meer een voorliefde koestert „voor de schaarse plekken waar natuur en landbouw weer verweven zijn, waar biodiversiteit zich herstelde”. Hij stelt verder dat op deze plekken menselijke activiteit „biodiversiteit (kan) toevoegen aan bestaande natuur”.

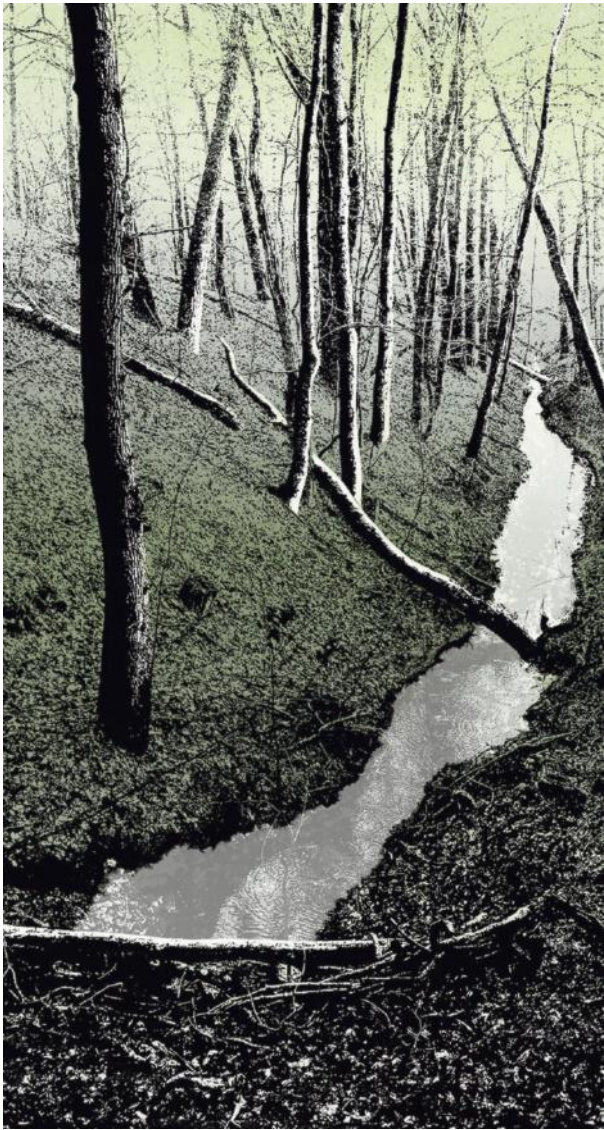
Janssen, journalist van de *Volkskrant*, trok erop uit om bijna vergeten natuurelementen die luisteren naar prachtige namen als griend, hank, wiel, doodweg, bolle akker, pingoruïne of gemene gronden nieuw leven te geven; hij begaf zich, zoals hij het noemt, in een „taallandschap”.

Ook Hilbrand Rozema, journalist bij het *Nederlands Dagblad*, een krant van christelijke signatuur, trok erop uit naar de uithoeken van ons land om de relatie te onderzoeken tussen mens en landschap. In *Tijd is een leeuwerik. Reizen langs de rafteranden van Nederland* doet hij daarvan verslag. Beide boeken vullen elkaar prachtig aan, soms bezoeken de auteurs dezelfde plekken, bijvoorbeeld als het gaat om sprengen op de Veluwe. Dat zijn beken die weliswaar door de mens gegraven zijn, maar hun oorsprong hebben in bronnen diep verborgen in de grond. Rozema schrijft: „Feest op de Veluwe: het is één groot waterballet (-). Waar je ook loopt, overal stroomt, gorgelt en tikkelt het.” Beide auteurs laten deskundigen aan het woord, soms dezelfde. Zo zegt Maarten Veldhuis van Waterschap Vallei en Veluwe tegen Rozema: „Dit sprengensysteem is uniek in de wereld. En dit water is het mooiste van het land. Een mengeling van jonge regen en kwelwater van een paar honderd jaar oud.” Ook Janssen raadpleegt Veldhuis, wederom is deze vol enthousiasme: „Zo mooi! Twee jaar geleden stond deze beek nog volledig droog. Het laatste jaar dat er water in stond was 1993, en kijk nu!”

Oerr-natuurervaring

Sprengenfeest op de Veluwe dus, en we hebben toegewijde auteurs nodig om hiervoor onze ogen te openen. In de vorm van reportages verkennen zij ons land dat zo rijk is aan landschapsvormen met biodiversiteit, prachtige elementen daarin. Beiden zijn geboeid door oeverwallen, meidoornhagen langs de rivieren, stroomversnellingen.

Bovendien zetten zij beslist een nieuwe trend in het natuurschrijven: het idee van dat alle natuur wild en wildernis moet zijn, of liever nog het oerr-natuur, laten ze welbewust los en ze wijzen de lezer erop dat juist het oude landschap waar menselijke

Links een sprengenbeek op de Veluwe, een plek waar het kan 'gorgelen, stromen en tikkelen'. Rechts: Hollstelling. ILLUSTRATIE'S JANINE HENDRIKS NAAR EEN FOTO VAN MAARTEN DELOBEL, UIT TUSSEN HORST EN GRIEND.

bemoeienis wél aanwezig is het boeiendst is. Rozema citeert met instemming de Zeeuwse kunstschilder Adri Geelhoed die zegt: „Ik ben meer van landschap dan van natuur, meer van boerenland dan van kwelders.” Aanleiding is het onder water zetten van de Hedwigepolder ter compensatie van de Antwerpse havenuitbreiding, een even pijnlijk als omstreden besluit. Het bevalt landschapsschilder Geelhoed „niks dat er een stuk van Nederland vernietigd wordt”. In plaats van populieren die „als de zuilen in een kathedraal” oprijzen is het kweldergebied monotoon. Weg zijn het seizoenswerk, de arbeid op de akkers en het „zilverig” blinken van de wilgen.

De observatie „ik ben meer van landschap dan van natuur” is veelzeggend. Landschap is daar waar mensenhand zichtbaar is, waar, zoals Rozema het uitdrukt, verbondenheid heerst tussen mens en landschap. En hoe dat landschap „mensen heeft gevormd. Voor mij is opgaan in het landschap, en daarmee in de geschiedenis, een vorm van geluk.” De mensen die hij spreekt wonen in plaats-

namen die zijn als een gedicht: Weiteveen, Kuitaart, Kloosterzande, Lamswaarde, Overschild, Oude Pekela, Leermens, 't Zand, Raalte. Ze leven ver buiten de Randstad. Rozema ontmoet “woudbewoners” in een woonwagenkamp bij Zwolle die uit overtuiging diep weggeborgen leven of het zijn watervluchtelingen die weg wilden uit het rivierenland van Heusden. Ook achterhaalt hij Joodse onderduikgeschiedenissen op het stille platteland van Noord-Groningen. Mooi detail is dat Rozema het Voermanpad langs de IJssel loopt en zich met wandelgids Wim Eikelboom een weg baant door een jungle van elzen, wilgen en braamstruiken. Is dit een oerr-natuurervaring? Eikelboom: „In feite zijn dit oerbossen, maar dan piepjong.”

De rijkdom die zowel Rozema als Janssen in het door mensenhand vormgegeven en geschapen land vindt, is aanstekelijk. „Nederland is schatrijk aan variatie in landschappen”, schrijft de eerste, en Janssen voegt aan die rijkdom maar liefst zestig landschapselementen en streekwoorden toe die, inderdaad, wonder-

schoon van taal zijn, ook als een gedicht. „Het landschap herontdekken, opnieuw leren lezen”, noteert Janssen als opdracht voor zijn boek. Dat landschap is als een taallandschap, een woordlandschap. „Dobben, wieden, strubben, wierden, terpen, essen, beemden: al die woorden vertellen het verhaal van het landschap.” Veel is verdwenen, maar lang niet alles. Ze zijn er dus nog, slaperdromer- en wakerdijk, haaiemeet, schurveling, schor, hank, waai.

Beide boeken zijn er niet ‘zomaar’, ze hebben een diepe en ernstige reden. Er bestaat een innige wisselwerking tussen taalrijkdom en biodiversiteit, aldus Janssen. Als we niet meer weten hoe die prachtige landschappen en landschapselementen heten, dan koesteren we ze ook niet. Dan verdwijnt met de natuur de taal. En andersom. Wereldwijd biodiversiteitsverlies is ook taalverlies. Wat de mens in het landschap heeft gevormd, heeft hij ook een naam gegeven. Deze twee rijke boeken leren ons opnieuw naar het landschap om ons heen, en vaak zo dichtbij, te kijken.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl of ga
naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie of
persoon.
T: **020 - 755 3000**
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?
Stuur maximaal 250 woorden
naar **opinie@nrc.nl**.
Vermeld naam, adres en
tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: **sales@nrc.nl**,
W: **advertieren.nrc.nl**

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: **familieberichten@nrc.nl**

NRCWebwinkel

E: **klantenservice@nrcwebwinkel.nl**

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te
bezorgen voor 7.00 uur, op
zaterdag voor 9.00 uur.
W: **nrc.nl/service**,
T: **088-572 0572**
(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-
13.00)

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt
van abonnees en gebruikers
van online dienstverlening
gegevens vast voor de uitvoering
van een (abonnee)overeenkomst
en/of het verlenen van diensten.
Deze gegevens kunnen worden
gebruikt om u te informeren over
relevante producten en diensten
van Mediahuis NRC BV (zie ook
nrc.nl/privacyverklaring).
Afmelden kan via
privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteursrechten
en databankrechten ten aanzien
van (de inhoud van) deze uitgave
worden uitdrukkelijk voorbehouden.
Deze rechten berusten bij Mediahuis
NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst:
nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

- buitengewoon
- zeer goed
- goed
- matig
- zwak

Steun de makers van de toekomst

Beeld: Helena de Koning

Meld je vóór
1 januari
aan!

Hard//hoofd is een vrije ruimte voor nieuwe makers, schrijvers en kunstenaars. Een niet-commercieel platform voor literatuur, kunst en opinie, waar talent online én in het papieren magazine de kans krijgt om te experimenteren en zich te ontwikkelen. Hard//hoofd is gratis toegankelijk en advertentievrij.

Zo'n vrije ruimte is nu harder nodig dan ooit.

Wij geloven dat nieuwe makers vooral een scherpe en eigenzinnige stem kunnen ontwikkelen als zij niet worden verleid tot clickbait en sensatie; die vrijheid vormt de basis voor originele verbeelding, nieuwe verhalen en kwetsbaarheid. Zo zijn al twee voormalig Hard//hoofd'ers, Iduna Paalman en Joost Oomen, door de Volkskrant uitgeroepen tot literair talent van het jaar.

Sluit je vóór
1 januari aan via
hardhoofd.com/nrc
of gebruik de QR-code

*‘Mijn huisgenoot kent dat sentiment
niet en lacht om aardappelballetjes’*

— Martijn van Bruggen

Uit Hard//hoofd magazine No. 7 ‘Honger’

Wij doen een oproep aan iedereen die vindt dat zo'n ruimte als Hard//hoofd moet bestaan. Word kunstverzamelaar en zorg dat wij onze makers een vrij podium kunnen blijven bieden en hen optimaal kunnen ondersteunen. Als dank ontvang je een- of tweemaal per jaar een gesigneerd kunstwerk van een veelbelovende kunstenaar. Sluit je aan en ontdek de grote namen van de toekomst.

Al ruim 1.700 kunstverzamelaars gingen je voor! Meld je vóór 1 januari aan voor 6 of 12 euro per maand en het eerste kunstwerk valt al in januari bij je op de mat: een unieke print van César Rogers. Als kunstverzamelaar ontvang je bij je eerste kunstwerk tevens een Hard//hoofd-tasje. De donatie is maandelijks opzegbaar.

Veel verzamelplezier!

Sluit je aan bij Hard//hoofd en verzamel kunst